

«Å være somebody i stedet for nobody»

*En kvantitativ og kvalitativ studie av norske
ekstremislamister med fokus på utdanning som
forebyggende faktor mot ekstremisering*

Thale-Kristin Stalenget

Masteroppgave i pedagogikk – allmenn studieretning ved

Institutt for pedagogikk

Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2016

TITTEL:

«Å VÆRE SOMEBODY I STEDET FOR NOBODY»

**EN KVANTITATIV OG KVALITATIV STUDIE AV
NORSKE EKSTREMISLAMISTER MED FOKUS PÅ
UTDANNING SOM FOREBYGGENDE FAKTOR**

AV: THALE-KRISTIN STALENGET

EKSAMEN:

SEMESTER:

MASTEROPPGAVE I ALLMENN PEDAGOGIKK

HØST 2016

STIKKORD:

EKSTREMISME

EKSTREMISERING

RADIKALISERING

ISLAMISME

EKSTREMISLAMISME

JIHADISME

IDENTITETSUTVIKLING

UTENFORSKAP

«Å være somebody i stedet for nobody»

En kvantitativ og kvalitativ studie av norske ekstremislamister med fokus på utdanning som forebyggende faktor mot ekstremisering

©Thale-Kristin Stalenget

2016

«Å være somebody i stedet for nobody»

En kvantitativ og kvalitativ studie av norske ekstremislamister med fokus på utdanning som forebyggende faktor mot ekstremisering

Thale-Kristin Stalenget

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Bakgrunnen for dette temaet var å forstå det uforståelige – hva er det som gjør at ungdom utvikler så ekstreme holdninger at de er villige til å dø for dem? Temaet for denne masteroppgaven er om, og i tilfelle hvordan, man gjennom utdanning kan forebygge ekstremisering blant ungdom i Norge, med fokus på ekstremislamisme. For å besvare denne problemstillingen har jeg i tillegg til litteraturinnsamling, innhentet og analysert kvalitative og kvantitative data. Det kvalitative materialet er basert på fem semi-strukturerte dybdeintervjuer med til sammen seks informanter, mens det kvantitative materialet er en kartlegging av 39 norske ekstremislamister basert på informasjonen hentet fra åpne kilder. Med utgangspunkt i disse dataene har jeg forsøkt å svare tre underordnede problemstillinger: «Hvordan foregår en ekstremiseringsprosess?», «Hva kjennetegner ekstremislamister?», og «Hva motiverer ungdom til å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer?» Til sammen danner svarene på disse spørsmålene grunnlaget for svaret på overordnede problemstillingen min: «Kan utdanning forebygge ekstremisering?»

Problemstillingen «Hvordan foregår en ekstremiseringsprosess?» er i denne oppgaven besvart gjennom å presentere tre ulike ekstremiseringsmodeller utformet av henholdsvis Randy Borum (2011), Fathali M. Moghaddam (2005), Quintan Wiktorowicz (2004). Den neste problemstillingen «Hva kjennetegner ekstremislamister?», er i hovedsak besvart på bakgrunn av det kvantitative materialet jeg innhentet, i tillegg til tidligere studier og kartlegginger av ekstremislamister og fremmedkrigere. Å konstruere en felles standardisert profil for ekstremislamistiske personer er vanskelig, om ikke umulig, men med utgangspunkt i det empiriske materialet som ligger til grunn for denne oppgaven fremstår de norske ekstremislamistene stort sett som en sårbar gruppe ungdom med svak tilknytning til samfunnet. Det dreier seg i hovedsak om unge menn, men også enkelte kvinner, hvorav i overkant av halvparten ser ut til å ha hatt ulike psykososiale utfordringer som omfatter rusbruk, kriminalitet og/eller psykiske vansker. Mange har også mistet en eller begge foreldrene i oppveksten. De fleste av dem later til å ha en svak tilknytning til arbeidslivet og nærmere 40% har ikke fullført videregående opplæring. Samtidig finner vi en liten gruppe som fremstår som ressurssterke og vellykkede, og for å gi et svar på den tredje problemstillingen: «Hva motiverer ungdom til å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer?», ser det ut til at det i hovedsak er to typer motivasjonsfaktorer som har gjort seg gjeldende: ideologiske faktorer og psykososiale faktorer. De mer ressurssterke virker i større grad til å

ha vært motivert av ideologiske faktorer. I vid forstand omfatter dette faktorer knyttet til religiøse, politiske, og humanitære utfordringer. De sårbare ungdommene ser ut til å ha vært motivert av psykososiale motivasjonsfaktorer, faktorer eller utfordringer, som omfatter psykiske vansker, rus og kriminalitet, vansker med å utvikle en selvstendig identitet, og utenforskap. Å knytte seg til et ekstremislamistisk miljø har for mange kanskje vært en løsning på de utfordringene de opplever at de står ovenfor.

Det er imidlertid viktig å påpeke at det ikke nødvendigvis er kategorisk slik at man enten er psykososialt eller ideologisk motivert, mest sannsynlig vil de fleste motivasjonsfaktorene gjøre seg gjeldende i større eller mindre grad i hvert enkelt tilfelle på ulike tidspunkt. Noen kan også rett og slett være kun sosialt motivert – dersom en man ser særlig opp til, eller «alle» i vennegjengen, støtter ekstremislamistisk ideologi adopterer kanskje enkelte dette synet. Sosiale bånd har mest sannsynlig og vært en viktig motivasjonsfaktor for mange.

Svarene på disse tre delproblemstillingene danner grunnlaget for besvarelsen av oppgavens overordnede problemstilling: «Kan utdanning forebygge ekstremisering?». Dessverre gir ikke teorien og empirien som ligger til grunn for denne oppgaven, grunnlag for å gi en klar konklusjon på om det er en sammenheng mellom utdanning og ekstremisering om vi ser på utdanningsnivå. Det kan likevel være grunn til å tro at utdanningens *innhold* kan redusere forekomsten av ekstremisering. Det er også grunn til å tro at skolen som sosialiserings- og integreringsarena kan være viktig, blant annet for å forhindre marginalisering eller utenforskap.

Forord

Høsten 2014 stod det endelig klart for meg hva jeg vil skrive om. Jeg ønsket å skrive om ekstremisme og ekstremisering. Ekstremisering og ekstremisme er på den ene siden skremmende, men det er samtidig fascinerende. Hva er det som gjør til at enkelte utvikler ekstreme holdninger – så ekstreme at de er villig til å dø for dem? Og videre hvordan kan vi forebygge dette fenomenet? Å få lov til å fordype meg i et fagfelt jeg ikke kunne noe om har vært utfordrende, men mest av alt har det vært lærerikt. Jeg er takknemlig for at jeg har fått fordype meg i et så spennende fagfelt. Denne oppgaven hadde aldri blitt til om det ikke var for min veileder Lars Gule. Å få en så kunnskapsrik og dyktig veileder har ikke bare vært til stor hjelp – det har vært avgjørende både med tanke på fag og på motivasjon. Jeg vil derfor først og fremst rette en stor takk til Lars. Jeg ønsker også å takke ungdomsarbeiderne Ikhlague Chan, Erik Rønnest og de andre informantene. Deres bidrag har vært særdeles verdifullt i arbeidet med å innhente det kvalitative datamaterialet – deres kunnskap, erfaringer og refleksjoner er uvurderlige i forskning på ekstremisme. Videre vil jeg takke tidligere lærere og professorer: Tove, Britt, Ranveig, Kyrre, og ikke minst Christian Beck. Hadde alle hatt så engasjerende og inspirerende lærere som dere hadde frafallet i videregående skole mest sannsynlig gått drastisk ned. Ellers vil jeg takke Marte Mesna for hjelp med korrektur og mamma for oppmuntrende ord de gangene frustrasjonsnivået har vært høyt.

Til slutt vil jeg takke min samboer Emil. Du er enestående. Til tross for at du har hørt mas om oppgaven min i nesten to år og hele leiligheten har sett ut som et kaotisk kontorlandskap har du aldri mast om at jeg må rydde, eller gitt uttrykk for at du er lei hele oppgaven. Det vitner om en imponerende tålmodighet som jeg setter stor pris på.

Thale-Kristin Stalenget

Blindern, 01.11.2016

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Oppgavens problemstilling.....	1
1.2	Oppgavens struktur	3
2	Begrepsavklaringer.....	4
2.1	Islamisme: ideologisk bakteppe	4
2.2	Ekstremisme.....	5
2.2.1	Deskriptiv og normativ ekstremisme	6
2.3	Radikalisering – roten til alt ondt?	6
2.3.1	Radikalisering: et omdiskutert begrep	7
2.4	En analytisk gjennomgang av begrepet radikalisering.....	8
2.5	Ekstremisering.....	9
2.6	Ekstreme strømninger i Norge.....	11
2.6.1	Demografi – muslimer i Norge	11
2.6.2	Det ekstremislamistiske miljøet i Norge	12
2.7	Oppsummering	13
3	Perspektiver på ekstremisering	14
3.1	En prosessuell tilnærming til ekstremisering	15
3.1.1	Borums Four Stage Model of the Terrorist Mindset.....	15
3.1.2	Moghaddams terrorismetrapp	19
3.1.3	Wiktorowicz’ ekstremiseringsdiagram	26
3.1.4	Oppsummering	32
3.2	En empirisk tilnærming til ekstremisering.....	33
3.2.1	Internasjonale studier	34
3.2.2	Norske studier	39
3.2.3	Oppsummering.....	42
4	Metodologisk fremgangsmåte.....	43
4.1	Metodologisk utgangspunkt	43
4.1.1	Blandede metoder	44
4.2	Utvalg.....	44
4.2.1	Fremgangsmåte ved innhenting kvantitative data.....	46
4.2.2	Fremgangsmåte for å analysere kvantitative data	46

4.2.3	Fremgangsmåte ved innhenting av kvalitative data	47
4.2.4	Fremgangsmåte for å analysere kvalitative data	49
4.3	Metodiske refleksjoner.....	50
4.3.1	Relabilitet og validitet i det kvalitative datamaterialet	51
4.3.2	Relabilitet og validitet i det kvantitative datamaterialet	54
4.4	Forskningsetiske utfordringer.....	55
4.4.1	Hensynet til overlevende og pårørende.....	56
4.4.2	Personvern.....	56
5	Presentasjon av data	59
5.1	Presentasjon av det kvantitative datamaterialet	59
5.1.1	Sosial bakgrunn.....	59
5.1.2	Psykososiale forhold	69
5.1.3	Situasjonelle betingelser	73
5.1.4	Sosiale bånd	80
5.1.5	Sentrale funn i det kvantitative materialet	80
5.2	Presentasjon av det kvalitative datamaterialet.....	83
5.2.1	Presentasjon av informanter.....	83
5.3	Hva kan forklare ekstremisering?	84
5.3.1	Manglende kunnskap om verden og islam.....	84
5.3.2	Identitet, rotløshet og utenforskap	85
5.3.3	Frustrasjon over politisk praksis	91
5.4	Hvordan forebygge ekstremisering?.....	92
5.4.1	Ungdomsarbeiderne	92
5.4.2	Amina.....	93
5.4.3	Mohammed	94
5.4.4	Ørjan.....	95
5.4.5	Marit.....	96
5.4.6	Sentrale funn i det kvalitative materialet	96
5.5	Samsvar mellom kvalitative og kvantitative data	97
5.6	Motivasjonsfaktorer	97
6	Kan utdanning forebygge ekstremisering?	102
6.1	Betydning av utdanning og utdanningsnivå	102
6.2	Kunnskap – forebygging av ideologiske faktorer.....	103
6.2.1	Kritisk tenkning og kildekritisk sans	103
6.2.2	Kunnskap om ekstremisme, ekstremisering og demokrati	105
6.3	Forebygging av utenforskap – psykososiale faktorer	107

6.3.1	Godt skole- og læringsmiljø.....	107
6.3.2	En god identitetsutvikling	109
6.3.3	Rollemodeller.....	110
6.3.4	Frafall i videregående opplæring	113
6.4	Konklusjon	114
7	Avslutning.....	117
	Litteraturliste	118
	Vedlegg 1 Samtykkeerklæring.....	123
	Vedlegg 2 Intervjuguide	125
	Vedlegg 3 Godkjenning fra NSD	127
Figur 1	Borums (2011) Four Stage Model of the Terrorist Mindset	16
Figur 2	Moghaddams (2005) Staircase to Terrorism	19
Diagram 1	Wiktorowicz (2004) Diagram for joining extremist or terrorist groups	27
Tabell 1	Landbakgrunn	60
Tabell 2	Klassebakgrunn	62
Tabell 3	Religiøs bakgrunn	64
Tabell 4	Utdanning	66
Tabell 5	Yrkeserfaring	68
Tabell 6	Psykososiale forhold	73
Tabell 7	Gjennomsnittsalder	74
Tabell 8	Religionsutøvelse	77
Tabell 9	Ansettelsesforhold	79
Tabell 10	Sosiale bånd	80

1 Innledning

Etter de siste årenes terroranslag mot vestlige land har frykten for terrorhandlinger rettet mot vestlige land økt. I Norge var vi lenge forskånet for slike trusler. Det var først etter 22. juli i 2011 vi virkelig fikk se hvordan ekstremisme kan forårsake at mennesker begår handlinger med konsekvenser så bestialske at det vanskelig lar seg beskrive. Selv om terrorhandlingen ble utført av en høyreekstremist er det ikke først og fremst høyreekstremisme som har blitt vurdert som den største trusselen mot Norge i de senere år. Politiets Sikkerhetstjeneste [PST] har de siste årene presentert årlige trusselvurderinger og i både *Åpen trusselvurdering 2014* og *Åpen trusselvurdering 2015* fremgår det at: «Politisk motivert vold i form av ekstrem islamisme vil representere en alvorlig utfordring. Arbeidet med å forhindre at personer med tilknytning til Norge involveres i terroraksjoner, vil være den viktigste oppgaven til tjenesten det kommende året.» Det fremgår videre at det aldri har vært så mange som har reist til utlandet for å kjempe sammen med militante islamistiske grupper. Ifølge PSTs *Åpen trusselvurdering for 2016* antas det at 87 personer har reist for å delta i hellig krig, hvorav 30 har returnert til Norge og 17 er blitt drept (s. 13). Majoriteten av dem som reiser, har hovedsakelig reist til Syria, og knyttet seg til grupper som blant annet den Islamske Stat [IS]. Flesteparten av disse er unge menn uten tilknytning til Syria. Det er også en liten gruppe av personer som har konvertert til islam, enkelte kvinner, samt noen mindreårige. Selv om trusselen fra det ekstremislamistiske miljøet har blitt vurdert lavere i trusselvurderingen fra 2016, og det er registrert høyere aktivitet i høyreekstremer miljøer, mener jeg at det fortsatt er særdeles viktig å arbeide for å bekjempe og å forebygge islamistisk ekstremisering.

1.1 Oppgavens problemstilling

I forordet til regjeringens *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme* (2014) hevdes det at den ytterste konsekvensen av radikaliserings og ekstremisme er terrorisme. På bakgrunn av dette heter det at forebyggingsarbeidet er: «helt sentralt for å sikre grunnleggende verdier som demokrati, menneskerettigheter og trygghet.» (s. 5). I handlingsplanen presenteres det 30 tiltak som skal bidra til å forebygge ekstremisme. Disse tiltakene er fordelt på Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Justisdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Kulturdepartementet, Utenriksdepartementet, og Kunnskapsdepartementet. Sistnevnte har fått tildelt ansvar for å konsentrere seg om tre tiltak, henholdsvis tiltak 9, 26 og 27: «Utvikle læringsressurser til

bruk i ungdomsskolen og videregående opplæring», «Forebygging av hatretorikk», og å «øke kunnskapen om hvordan motvirke uønskede opplevelser på internett» (s. 16). Med tanke på forebygging har regjeringen i de tiltakene som er rettet mot skolen særlig vektlagt temaer som fremmer demokrati, ytringsfrihet og menneskerettigheter, og som bidrar til inkludering og integrering, samt forebygger utenforskap og marginalisering. Videre ser Regjeringen (2016) skolen som en sentral arena for primærforebygging og det fokuseres på tre forebyggende tiltak i skolen. For det første er et fokus på bedre læringsmiljø, med vekt på følgende elementer:

- Respekt og anerkjennelse
- Mestring og bekreftelse
- Tilhørighet og vennskap
- Tydelige og trygge voksenpersoner (gode forbilder)
- Et godt og inkluderende læringsmiljø
- Opplæring i demokratisk kompetanse, medborgerskap, nettvett m.m.

For det andre å gi lærere og skoleledere redskaper til å forebygge ekstremisme, og for det tredje at skolen skal aktivisere det interne og/eller eksterne støtteapparatet ved behov. For å gi lærere og skoleledelse redskaper til bruk i et forebyggingsarbeide har opplæringstilbudet Dembra: demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme, blitt tilbudt ved enkelte skoler i østlandsområdet. Tilbudet vil bli gjort nærmere rede for i oppgavens kapittel 6. Det interne støtteapparatet i skolen omfatter lærere, rådgivere og eventuelt andre ansatte i skolen som har kontakt med elevene, og dersom noen av disse er bekymret for at en eller flere elever står i fare for å gå inn i en ekstremiseringsprosess skal den som først er bekymret ta en samtale med eleven. Mener den aktuelle læreren at det fortsatt er grunn til bekymring skal denne ta bekymringen videre til for eksempel politi, barnevern, eller andre aktuelle etater. Dette ved å følge skolens rutiner for oppfølging. Hvordan man bør gå frem om man er bekymret for at en elev er på vei inn i en ekstremiseringsprosess går frem i den nasjonale veilederen som er tilgjengelig på regjeringens nettside om radikaliserings.

I denne oppgaven skal jeg å se nærmere på om det faktisk er slik at skolen kan forebygge ekstremisering og ekstremislamisme. Dette er således oppgavens overordnede problemstilling. For å kunne besvare denne problemstillingen har jeg valgt å se nærmere på

tre underordnede problemstillinger: Hvordan foregår en ekstremiseringsprosess? og Hva kjennetegner norske ekstremislamister?, herunder har jeg også sett på utdanningsnivået hos ekstremislamister, og videre; Hva motiverer ungdom til å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer? Ved å kunne besvare disse spørsmålene mener vi kan få kunnskap om hvordan skolen kan bidra til å forebygge ekstremisering.

1.2 Oppgavens struktur

Jeg vil nå i kapittel 2 presentere noen av de viktigste begrepene som benyttes i denne oppgaven. Herunder vil også begrepene ekstremislamisme og ekstremisering gjøres grundigere rede for. Deretter vil jeg i kapittel 3, som utgjør oppgavens teorikapittel, se på forklaringsmodeller og teorier som forsøker å gi svar på årsakene til ekstremisering og hvordan en ekstremiseringsprosess foregår. Etterfulgt av dette vil jeg i kapittel 4 gjøre rede for de metodiske fremgangsmåtene jeg har valgt å benytte i mitt arbeid. Metodiske refleksjoner som angår datamaterialets validitet, reliabilitet, og generaliserbarhet, samt etiske problemstillinger vil deretter diskuteres, før jeg presenterer mine funn i kapittel 5. Kapittel 5 vil være todelt. I den første delen presenteres en kartlegging av norske ekstremislamister. Dette utgjør det kvantitative materialet. Deretter presenteres det kvalitative materialet som er basert på fem semi-strukturerte intervjuer. Her vil også mine funn analyseres og diskuteres på bakgrunn av teoriene som er presentert og diskutert i teorikapitlet. Med utgangspunkt i mine funn og presenterte teorier vil jeg i kapittel 6 komme med forslag til tiltak skolen kan se på som kan være hensiktsmessig i arbeidet med å forebygge og bekjempe ekstremisering. Oppgavens hovedfunn vil også oppsummeres her. I oppgavens syvende og avsluttende kapittel oppsummeres oppgaven i sin helhet.

2 Begrepsavklaringer

Islamisme. Ekstremisme. Ekstremislamisme. Radikalisering. Ekstremisering. Dette er uttrykk som vi til stadighet eksponeres for i media, og som tilsynelatende virker lette å forstå. I myldret av nyhetsartikler og i forskning som omhandler terrorisme, radikalisering, og ekstremisme, er det lett å gå seg vill. Begrepene forstås på ulike måter og i tillegg hersker det heller ikke enighet om hvordan de bør defineres. Dette gjør til at ekstremisering er et utfordrende forskningsfelt.

2.1 Islamisme: ideologisk bakteppe

Islam er med sine 1,6 milliarder tilhengere verdens nest største religion. Den er også den raskest voksende. Selve ordet «islam» er arabisk og betyr underkastelse under, eller hengivenhet til, Gud. På oppfordring fra det danske justisministeriet publiserte Thomas Precht i 2007 den kvalitative studien *Home grown terrorism and islamist radicalisation in Europe – From conversion to terrorism*. Her defineres islamisme som en ideologi som streber etter å skape en stat og et samfunn tuftet på religiøs doktrine og sharialover. Islamisme kan med det sies å være en politisering av islam (2007, s. 16). I rapporten *The edge of violence a radical approach to extremism* defineres islamisme som et spektrum av ideologier som står sammen om forestillingen om at islam både har en politisk, og en religiøs side, og at islamister er tilhengere av å grunnlegge en islamsk stat, eller en politisk enhet også kjent som kalifatet (Bartlett, Birdwell og King, 2010, s. 57). Kalifatet er det styresettet som ble utformet av Muhammeds disipler basert på den politiske autoriteten Muhammed hadde. Dette skal baseres på islamske normer og regler, også referert til som *sharia*. Betegnelsen sharia betyr noe i retning ‘veien til vanningsstedet’ eller ‘veien som bør følges’ og forstås som ‘Guds vei’, og er «God’s eternal and immutable will for humanity» (Bartlett et al., 2010, s. 58). Sharia er ikke en enhetlig og fullstendig lovtekst, men et sett av kilder og tolkningsprinsipper. Hovedkildene er Koranen og profetens praksis som eksempel (også kalt sunna). Denne praksisen er kjent gjennom fortellinger – *ahadith* – som beskriver hva profeten sa og gjorde. Omfanget av *ahadith* er langt større enn Koranen. Sammen med visse tolkningsprinsipper danner disse kildene utgangspunktet for forståelsen av Guds vilje – som dermed blir lov for menneskene. Tolkningene av sharia er en lang og mangefasettert komplisert intellektuell tradisjon, heller enn et veldefinert sett av spesifikke regler (Bartlett, et al., 2010, s. 58).

Videre er ikke islamisme en enhetlig bevegelse. Den består av mange ulike grupper og retninger med ulike mål og ulike metoder for å nå disse. Islamisme i seg selv trenger ikke å inkludere voldelighet. En islamist, hevder Precht (2007, s. 16), er en person som benytter religiøse argumenter for å nå politiske mål. En militant islamist er derimot villig til å bruke vold for å nå disse målene. De fleste islamister arbeider for eksempel ved å utføre *dawa* (misjonering), heller enn å bruke vold for å spre islam og islamistiske verdier og holdninger. Målet med *dawa* er å sikre den muslimske identiteten og troen i en verden, som er dominert av ikke-troende (Precht, 2007, s. 16-17). Ikke-troende blir gjerne omtalt som ‘kafir’, altså noen som forkaster sannheten (Bartlett, et al., 2010, s. 57). Det er kun et fåtall som ønsker å innføre sharia gjennom tvang og bruk av vold. Når vi snakker om islamister og islamistiske grupperinger som benytter vold, snakker vi gjerne om voldelig islamisme eller voldelig jihadisme (Precht, 2007, s. 17). Den trenden som vektlegger *jihad*, det vil i praksis si vold, ofte av terroristisk karakter, kalles jihadistisk, med jihadisme som et sentralt ideologisk element. Ordet jihad, med grunnbetydningen å streve, kan oversettes med hellig krig. I jihadistiske miljøer hevdes islam å være under angrep, og den eneste løsningen er voldelig kamp hvilket militante jihadister anser som en plikt (Lia, 2011).

2.2 Ekstremisme

Ekstremisme blir i *Norsk fremmedordbok* definert som en ytterliggående holdning, særlig i politiske spørsmål, mens en ekstremist defineres som: «en, person som i sine politiske el. andre synspunkter går for langt, går til ytterligheter» (1993, s. 98). Ekstremisme stammer fra det latinske ordet *extremus* som kan bety det ytterste, det fjerneste, eller det verste. For å forstå meningsinnholdet er det derfor nødvendig å se det i lys av noe: om noe befinner seg ytterst, må det nødvendigvis befinne seg ytterst for noe. Med andre ord snakker vi her om et relasjonelt begrep. Om vi for eksempel ser på politisk praksis illustreres dette gjerne ved hjelp av en tenkt linje med en høyre-venstre akse, hvor det som befinner seg ytterst kan anses som ekstremt. Det er derfor nødvendig å avklare hva som innenfor en slik forståelse utgjør det sentrum man skal ta utgangspunkt i, og med det hva som skiller det ekstreme fra det ikke-ekstreme. Som Gule (2012, s. 16) påpeker kan det være uenighet om hvor det som anses som akseptabelt slutter og hvor det ekstreme begynner. Basert på egne erfaringer med ekstremister på Internett, har Gule en ekstremisme-typologi som omfatter to hovedtyper: deskriptiv og normativ ekstremisme. Uansett er det ekstreme relasjonelt til et sentrum eller «midtpunkt»

som er med på å definere hvordan vi forstår hva som er ekstremt. Dermed må det også finnes to ulike sentre eller midtpunkt som er relasjonelle til det deskriptivt og normativt ekstreme.

2.2.1 Deskriptiv og normativ ekstremisme

Deskriptiv ekstremisme handler vidt forstått om oppfatninger om den beskrivbare, altså empiriske, virkeligheten som strider mot våre beste kunnskaper slik disse kunnskapene etableres av vitenskap (Gule 2012, s. 29). Normativ ekstremisme handler om oppfatninger eller posisjoner som innebærer motstand mot eller å motarbeide godt begrunnede moralske, etiske, juridiske og politiske normer (Gule, 2012, s. 81). Disse normene er demokratiske prinsipper og menneskerettighetene. De er godt begrunnet og godt omforente. De er vedtatt eller har fått tilslutning i en rekke kompetente institusjoner, som FNs generalforsamling, regionale forsamlinger og nasjonalforsamlinger. Disse normene kan derfor utgjøre et «sentrum» vi kan vurdere hva som er politisk (eller ideologisk) ekstremt ut fra. Å ha holdninger, å innta posisjoner, eller å begå handlinger som er i strid med og motarbeider disse normene vil være det jeg forstår som ekstremt i denne oppgaven. Voldelig ekstremisme vil følgelig innebære å benytte vold for å oppnå ekstreme mål av ideologisk karakter.

2.3 Radikalisering – roten til alt ondt?

I kampen mot terrorisme og ekstremisme har det det siste tiåret vært særlig fokus på radikalisering, da det ofte har blitt ansett for å være en av de bakenforliggende årsakene til terrorisme og ekstremisme. Historisk ble uttrykket ifølge Al-Hashimi og Goerzig (2015), introdusert etter angrepet mot USA i 2001. Det viser i vid forstand til «What goes on before the bomb goes off» (Al-Hashimi og Goerzig, 2015, s. 27), og er ment å beskrive den prosessen som leder til ekstremisme. Schmid (2013, s. iv) poengterer at det i europeisk sammenheng først ble brukt innen akademia og politisk virksomhet i kjølvannet av angrepene som ble rettet mot Madrid i 2004 og London i 2005, og er ment å beskrive den prosessen som kan føre til at en person blir en del av en terrororganisasjon og/eller utøver terrorhandlinger.

Hvordan begrepet radikalisering defineres divergerer. Faktorer som divergerer er for eksempel hvor bred forståelse man har av fenomenet, og om de endelige målene for radikaliseringsprosessen defineres. For at vi skal bekjempe og forebygge noe må vi ha kunnskap om hva det er som skal bekjempes – vi må avgrense det fenomenet vi studerer slik at det fremstår

så tydelig som mulig. Jeg vil i følgende avsnitt se nærmere på begrepet radikaliserings og hvordan dette defineres av ulike myndigheter og i forskningslitteraturen.

2.3.1 Radikalisering: et omdiskutert begrep

Jeg har valgt å konsentrere meg om syv definisjoner for å illustrere hvordan definisjonene av radikaliserings divergerer. Disse er hentet fra ulike lands sikkerhetstjenester og myndigheter, samt akademia. Enkelte myndigheter og sikkerhetstjenester benytter en svært vid definisjon for å beskrive dette fenomenet. Det ser vi for eksempel i definisjonene som er utformet av PST og av det svenske sikkerhetspolitiet (Säkerhetspolisen [Säpo]). PST beskriver det som: «... prosessen der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske mål.» (2015, s. 4). Denne er tilnærmet lik definisjonen utformet av Säpo: «den process som leder till att en person eller en grupp stödjer eller utövar ideologiskt motiverat våld för att främja en sak» (2010, s. 30). Her er ikke begrepet sett i forhold til noe og de politiske eller ideologiske målene er heller ikke presisert. Om vi ser på den definisjonen som er formulert i den danske handlingsplanen mot radikaliserings og ekstremisme *Forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme* (2014), kan vi se at også begrepet ekstremisme inkluderes i definisjonen:

Der er tale om en proces (...) Radikaliseringen kan komme til udtryk ved en støtte til radikale synspunkter eller ekstremistisk ideologi og kan også medføre accept af brugen af vold eller andre ulovlige midler for at opnå et politisk/religiøst mål.
(Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, 2014, s. 5)

Dette finner vi også i definisjonen benyttet av USAs Department of Homeland Security, [DHS]: «The process of adopting an extremist belief system, including the willingness to use, support or facilitate violence, as a method to effect social change» (Allen, 2007, s. 4). I alle de foregående definisjonene tydeliggjøres det at det er snakk om vilje til å bruke vold for å endre samfunnet som følge av en eller annen form for ekstrem overbevisning. Hva slags ekstrem overbevisning sies det ingenting om, ei heller presiseres de samfunnsmessige endringene man ønsker å oppnå. I de neste tre definisjonene jeg har valgt å se på kan vi se at begrepet sees i forhold til noe, i tillegg til at de endringene man ønsker å oppnå tydeliggjøres. For eksempel hevder Slotman og Tillie (2006, referert i Kühle og Lindekilde, 2010, s. 24) at radikaliserings skjer som følge av at en person i økende grad opplever at det demokratiske samfunnets legitimitet svekkes: «an increasing loss of legitimacy for the democratic society,

where the final form of radicalism (extremism) is seen as the antithesis of democracy». Her er målet definert, men metoden for å oppnå målet utelates. Det varierer også hvor stort fokus man gir individet. For eksempel legges det mer vekt på individet i Silber og Bhatts definisjon fra 2007:

(...) local residents or citizens gradually adopt an extremistic religious/political ideology hostile to the West, which legitimitizes terrorism as a toll to affect social change. This ideology is fed and nurtured with variety of extremist influences. Internalizing this extreme belief. (referert i Kühle og Lindekilde, 2010, s. 24)

Her anses radikaliserings som en prosess hvor en person i økende grad utvikler fiendtlighet mot vesten, internaliserer ekstreme overbevisninger, og legitimerer bruken av terrorisme for å oppnå samfunnsendringer. I tillegg vektlegges individets rolle i større grad enn i de foregående definisjonene. Den siste definisjonen jeg har valgt å se nærmere på er definisjonen som er utviklet av den nederlandske etterretningstjenesten AIVD. Denne er, etter mitt syn, en av de mest presise definisjonene av radikaliserings som er utarbeidet. Her er både mål og metode inkludert (AIVD, 2004, referert i Schmid, 2013, s. 12).:

The (active) pursuit and/or support to far-reaching changes in society which may constitute a danger to (the continued existence of) the democratic legal order (aim), which may involve the use of undemocratic methods (means) that may harm the functioning of the democratic legal order (effect).

Som vi kan se overlapper definisjonene i stor grad. Det er bred enighet om at radikaliserings er en prosess og at det er en prosess hvor noen (en person, en gruppe, eller en stat) i økende grad aksepterer, støtter eller oppmunttrer til bruk av vold for å nå et gitt mål. I tillegg er det bred enighet om at det er et fenomen som bør bekjempes. Det som det imidlertid ikke er enighet om, er hva slags type vold det dreier seg om, og hvilke politiske, ideologiske, religiøse mål som inngår i dette fenomenet.

2.4 En analytisk gjennomgang av begrepet radikaliserings

Om vi konsentrerer oss om definisjonene til Säpo (2010) og PST (2015) er nok disse ved første øyekast tilsynelatende meningsfulle definisjoner, men om vi går i dybden møter vi

vanskeligheter. Ut fra ordlyden må vi nemlig konstatere at norske myndigheter selv er radikalisert. Norske myndigheter har ved flere anledninger benyttet vold for å oppnå politiske mål, slik som for eksempel da Norge deltok i bombeaksjoner mot Libya i 2011. Det er med andre ord en altfor vid definisjon da det ikke er voldsbruk i seg selv som er uttrykk for ekstremisme eller at man er radikalisert. Med utgangspunkt i definisjonene som legges til grunn i denne oppgaven, blir spørsmålet derfor hvilket formål volden har. Makt og voldsbruk som forsvarer og fremmer menneskerettigheter og demokrati, kan være legitim.

I den norske og den svenske definisjonen nevnes verken ekstremisme eller terrorisme, noe som er integrert i definisjonene til blant annet den danske regjeringen (2014) og DHS (2007). Slik sett er dette mer meningsfulle operasjonaliseringer av begrepet radikalisering. Her kommer det frem at radikalisering er en prosess som *kan* lede til ekstremisme: Det er snakk om en prosess hvor man utvikler en ekstrem overbevisning, og som følge av dette gjør at man er villig til å bruke vold for å nå målsettinger som er i tråd med disse overbevisningene.

De resterende definisjonene er ytterligere konkretisert. Ikke bare presiserer de at det handler om ekstreme holdninger og overbevisninger, men de presiserer også de politiske, religiøse eller ideologiske målene – nemlig å ramme demokratiske verdier og prinsipper (AVID; Reinares et al., 2008,; Silber og Bhatt, 2007,; Slotman og Tillie, 2006, referert i Kühle og Lindekilde, 2010, s. 24). Begrepet har med andre ord også fått et relasjonelt innhold. Radikalisering ses i sammenheng med ekstremisme som blir sett forhold til demokratiske verdier og grunnprinsipper. For å opprettholde et samfunn tuftet på nettopp demokratiske verdier og prinsipper er det naturlig at man ønsker å bekjempe prosesser som leder til at personer eller grupper utvikler overbevisninger av politisk/religiøs eller ideologisk art, som har til hensikt å svekke nettopp demokratiske verdier og prinsipper. Problemet med de sistnevnte definisjonene er derfor ikke selve innholdet, men terminologien. Det vi ønsker å bekjempe er den prosessen som leder til ekstremisme. Denne bør derfor betegnes som en *ekstremiseringsprosess*. Det er ingen logikk i at en radikaliseringsprosess vil lede til ekstreme holdninger, posisjoner eller handlinger.

2.5 Ekstremisering

Med tanke på at termen radikalisering allerede har fått fotfeste i både forskningslitteraturen, i den politiske sfære, så vel som i media, kan det diskuteres hvorvidt det er hensiktsmessig å

innføre en ny term. Til tross for dette mener jeg at det er flere grunner som gjør til at ekstremisering vil være en mer dekkende term. For det første kan det argumenteres for fra et rent språklogisk standpunkt: Radikalisering er verbalsubstantivet til ordet radikal, som stammer fra det latinske ordet *radix*, som betyr rot. Selve termen radikal ble først benyttet på 1700-tallet under den franske revolusjon og ble i utgangspunktet brukt for å beskrive noe av fundamental natur – den opprinnelige årsaken eller den grunnleggende karakteristikken til noe – man gikk til *roten* av et fenomen, slik ordet impliserer (Al-Hashimi og Goerzig, 2015, s. 27). Termens meningsinnhold har endret seg over tid. Utover 1800-tallet ble det i større grad brukt om de krefter eller prosesser som kan reagere på, eller endre de fundamentale kvalitetene til noe, som for eksempel arbeid for å oppnå sosiale og/eller politiske reformer. I store deler av 1900-tallet har å være radikal vært assosiert med å være venstreorientert i politisk sammenheng (Al-Hashimi og Goerzig, 2015, s. 27; Schmid, 2013, s. 7).

Mens det å være radikal dreier seg om å gå til roten av noe, dreier det å være ekstrem seg om å gå til ytterpunktet av noe. Ordet, eller termen, radikal har med det en annen betydning enn ekstrem. Det er naturlig å anta at en radikaliseringsprosess vil føre til at man blir radikal, ikke til at man blir ekstrem. Den termen som best vil beskrive prosessen som leder til ekstremisme vil, fra et språklogisk standpunkt, nødvendigvis være neologismen 'ekstremisering'. Det er ikke bare fra et språklogisk ståsted at ekstremisering best vil beskrive det fenomenet vi ønsker å forebygge: også om vi ser på selve meningsinnholdet i uttrykkene ekstremisme og radikalisme, vil ekstremisering være en mer dekkende term. Slik begrepet radikalisering blir brukt i dag, kan det være vanskelig skille mellom det å være radikal og det å være ekstrem, men å ha radikale holdninger står nødvendigvis ikke i et motsetningsforhold til demokratiske verdier, noe ekstreme holdninger gjør. Dette kan tydeliggjøres om vi ser på forskjellen mellom radikale mål og ekstreme mål.

Et *radikalt* religiøst mål i et sekulært samfunn, kan for eksempel være at man ønsker å opprette koranskoler. Et *ekstremt* religiøst mål vil være at alle barn uavhengig av religiøs bakgrunn skal gis opplæring basert på kreasjonisme. Førstnevnte bryter ikke med menneskerettighetene, mens undervisning i kreasjonisme er deskriptivt ekstremt fordi det strider mot våre beste kunnskaper. Et politisk mål av radikal karakter vil være å arbeide for å innføre stemmerett for kvinner, mens et ekstremt mål vil være det motsatte: å avskaffe kvinners stemmerett. Et annet radikalt politisk mål kan være å arbeide for å innføre direkte demokrati i stedet for representativt demokrati, eller å avskaffe monarkiet til fordel for en republikansk

styreform. Et ekstremt politisk mål vil være å innføre diktatur. Med andre ord vil ikke radikale mål i seg selv stå i motsetning til demokratiske kjerneverdier og prinsipper.

I denne oppgaven vil ekstremisering defineres som den prosess en person gjennomgår i det han eller hun beveger seg mot og inn i ekstreme posisjoner. Ekstreme posisjoner eller mål er, ut fra drøftingen av det ekstreme og ekstremisme ovenfor, posisjoner eller målsettinger som innebærer sterk avstand fra, eller brudd med, menneskerettighetene og demokratiske prinsipper. Dersom man vil bruke vold for å nå slike mål, har man inntatt en voldelig ekstrem posisjon og prosessen som leder til dette kan kalles voldelig ekstremisering. Radikalisering vil derimot forstås som en prosess hvor man utvikler radikale holdninger eller overbevisninger. Noe som kan være så ufarlig som å gå fra å støtte Arbeiderpartiet til å støtte Sosialistisk Venstreparti. Å være radikaliseret innebærer ikke nødvendigvis noe negativt og er heller ikke, basert på denne diskusjonen, noe som samfunnet trenger å forebygge.

2.6 Ekstreme strømninger i Norge

Som nevnt innledningsvis hevder PST (2015) at radikalisering, ekstremisme, og voldelig ekstremisme, anses for å være en alvorlig trussel mot det norske samfunnet. Videre hevdes det at de mest vanlige ekstreme retningene som eksisterer i Norge i dag er høyreekstremisme og ekstremislamisme. Det poengteres at vi har enkelte venstreekstremister, men at disse ikke utgjør noen alvorlig trussel (PST, 2015). På den høyreekstreme siden mener PST at det er såkalte 'ensomme ulver' som utgjør den største trusselen fra denne gruppen. Ifølge den siste rapporten om høyreekstremisme i Norge: *Høyreekstremisme i Norge – trender og utvikling*, fra Antirasistisk Senter (Sultan og Steen, 2014, s. 5), fremgår det imidlertid at dette miljøet er voksende og at man har sett intensiverende aktivitet i blant annet nynazistiske kretser. Dette fremkommer også i PSTs trusselvurdering fra 2016.

2.6.1 Demografi – muslimer i Norge

Antall personer som er bosatt i Norge teller pr 1. januar 2016, 5 213 985 millioner. Av disse regner SSB at 698 500 personer er innvandrere og 149 600 er norskfødte med innvandrerbakgrunn. En innvandrer defineres av SSB (2016a) som: «Personer født i utlandet av to utenlandskfødte foreldre og fire utenlandske besteforeldre. Innvandrere har på et tidspunkt innvandret til Norge». Personer som enten er utenlandsfødte med en norskfødt forelder, eller norskfødte med en utenlandsk forelder betegnes også som personer med innvandrerbakgrunn.

Dette betyr at 16,3 % av Norges befolkning har innvandrerbakgrunn slik det defineres av SSB. Hvor mange av disse som er muslimer er usikkert, da religiøs overbevisning ikke registreres i Norge. Å anslå hvor stor andel av befolkningen som er muslimer er derfor problematisk. Det vi imidlertid kan se på er hvor mange som er registrert som medlem hos de ulike trossamfunnene, og vi kan se på antall personer som kommer fra land hvor islam er den mest utbredte religionen. Ifølge SSB (2015) talte andelen personer registrert i muslimske trossamfunn 141 027 personer i 2015, eller 2,7 % av Norges befolkning. Dersom vi ser på landbakgrunn er det 220 840 personer som kommer fra land hvor islam er den dominerende religionen, eller har foreldre som kommer fra slike muslimske land (SSB, 2016b). Hva som kan betegnes som et muslimsk land kan diskuteres. Jeg har tatt utgangspunkt i beregningene utført av Pew Research Center (2011) og videre lagt til grunn at et land er muslimsk dersom over 80 % av befolkningen antas å være muslimer. På bakgrunn av dette er det rimelig å anta at det finnes et sted mellom 141 027 og 220 840 personer i Norge med muslimsk bakgrunn. Disse tallene sier oss kun hvor mange som er registrert i islamske trossamfunn og hvor mange som innvandrerbakgrunn fra muslimske land, men sier nødvendigvis ikke noe om hvor mange som er aktive innen de islamske trossamfunnene og heller ikke noe om hvordan de praktiserer islam.

2.6.2 Det ekstremislamistiske miljøet i Norge

Det ekstremislamistiske miljøet i Norge per i dag er ikke stort: Ifølge Sultan og Steen (2014, s. 22-25), består den virkelige kjernen av om lag 15-20 personer. Disse igjen støttes av en gruppe på mellom anslagsvis 70 til 80 personer i Østlandsområdet, som igjen kan være har en noe større gruppe på landsbasis. Dette støttes også av PST sine beregninger. PST mener at ca. 90 personer har reist til Syria (og Irak) som fremmedkrigere. Andre peker derimot på mulige mørketall og at denne gruppen består av så mange som 150 til 200 personer.

Det er i hovedsak Profetens Ummah som er representerer denne retningen her til lands. Gruppen kom første gang i medienes søkelys under en demonstrasjon mot norsk krigføring i Afghanistan januar 2012. På dette tidspunktet omtalte de ikke seg selv som Profetens Ummah, det gjorde de først i september 2012 i forbindelse med demonstrasjonen utenfor den amerikanske ambassaden mot filmen *Innocence of the Muslims*. I tillegg til Profetens Ummah, nevner også Sultan og Steen (2014) Facebook-gruppen Islam Net i samme rapport. Denne ble opprettet i 2008 og støtter en svært konservativ fortolkning av islam. Det

understrekes imidlertid at gruppen ikke er en ren ekstremislamistisk gruppe, men Sultan og Steen (2014, s. 24) valgte å inkludere gruppen fordi den har så ytterliggående holdninger og at det er en del personer som heller mot å støtte ekstremislamistisk ideologi. På bakgrunn av dette vil det si at en svært liten andel av Norges befolkning med muslimsk bakgrunn er knyttet til ekstremislamistiske miljøer.

2.7 Oppsummering

Etter den generelle begrepspresentasjonen og -drøftingen, har jeg argumentert for at det er mer hensiktsmessig å benytte termen ekstremisering heller enn radikaliserings for å beskrive den prosessen som leder til at man går inn i ekstreme posisjoner som står i motsetning til menneskerettighetene og demokratiske prinsipper. På bakgrunn av dette vil jeg i denne oppgaven benytte termen ekstremisering istedenfor radikaliserings, og dette vil defineres som den prosessen en person går igjennom i det han eller hun utvikler holdninger og overbevisninger som står i motsetning demokratiske prinsipper og som forkaster menneskerettigheter og aktivt arbeider for å endre dette. Dersom man er villig til å bruke vold for å oppnå dette, vil dette betegnes som voldelig ekstremisering. Videre vil jeg bruke benytte termen ekstremislamister eller voldelige ekstremislamister for å beskrive personer som har ekstremislamistiske holdninger og som i verste fall er villig til å bruke vold for å oppnå sine mål. Neste kapittel vil ta sikte på å gjøre rede for ulike teoretiske perspektiver på fenomenet ekstremisering. Hva kjennetegner ekstremislamister og hvordan foregår en ekstremiseringsprosess?

3 Perspektiver på ekstremisering

27. september 2014 mottok en norsk mor følgende melding fra et utenlandsk nummer: «- Jeg kommer aldri hjem igjen, mamma. Dette blir siste gangen vi snakker sammen. Jeg tror du forstår.» (Dagbladet, 20. juni, 2015). Det var dette hun lenge hadde fryktet: den 24 år gamle sønnen hennes hadde reist til Syria for å delta i hellig krig, og hadde knyttet seg til terrororganisasjonen IS. Fem måneder senere, den 25. februar, får hun en melding på Facebook hvor sønnen kan fortelle at han har steget i gradene, men at: «Du faar vel hjertet i halsen hvis du vet hva jeg har gjort her, men det er bra det jeg gjør :-))» (Dagbladet, 20. juni, 2015). En knapp måned senere får hun den verste beskjeden en mor kan få: sønnen ble drept den 23. mars 2015.

Hva er det som får en person til å reise til Syria for å knytte seg til en ekstremislamistisk terrororganisasjon som IS? Hva er årsaken til at en person utvikler ekstremislamistiske holdninger, så ekstreme at en er villig til å dø for dem? Ettersom mange anser ekstremisering som en av de grunnleggende årsakene til ulike former for terrorisme, har man naturlig nok forsøkt å finne svar på hvorfor. Ekstremisering er et mangefasettert fenomen, noe som gjør at årsakene til ekstremisering er mange og arter seg på ulikt vis. Følgende kapittel er todelt og tar sikte på å gjøre rede for ulike tilnærminger til fenomenet ekstremisering som har til hensikt å gi svar på hvorfor en person går inn i en ekstremiseringsprosess og hvordan en slik prosess foregår.

I første del av kapitlet har jeg valgt å presentere tre ulike modeller som har til hensikt å beskrive og å forklare ekstremiseringsprosessen med bakgrunn i ulike samfunnsvitenskapelige disipliner. Den første jeg vil gjøre rede for er Borums *Pathway to Terrorism*, (2011). Dette er en ren kognitiv modell på individnivå som har til hensikt å gi dem som jobber med terrorisme innsikt i hvordan en terrorists tankegang fungerer. Deretter vil jeg se på Moghaddams artikkel «Staircase to Terrorism» (2005) hvor en sosialpsykologisk modell presenteres. Etterfulgt av dette vil jeg ta for meg Wiktorowicz' «Diagram for joining extremist or terrorist groups» (2004) hvilket er basert på teorier om sosiale bevegelser. I kapitlets andre del vil jeg se nærmere på hva som kjennetegner ekstremislamister og hva som kan være årsak til at en person går inn i en ekstremiseringsprosess. Dette vil gjøres ved å ta utgangspunkt i både norsk og internasjonal forskningslitteratur.

Jeg bruker i det følgende uttrykket ekstremisering selv om de aktuelle forfatterne skriver om radikalisering. Dette fordi de modellene som presenteres godt kan kalles ekstremiseringsmodeller, i lys av min definisjon av ekstremisering.

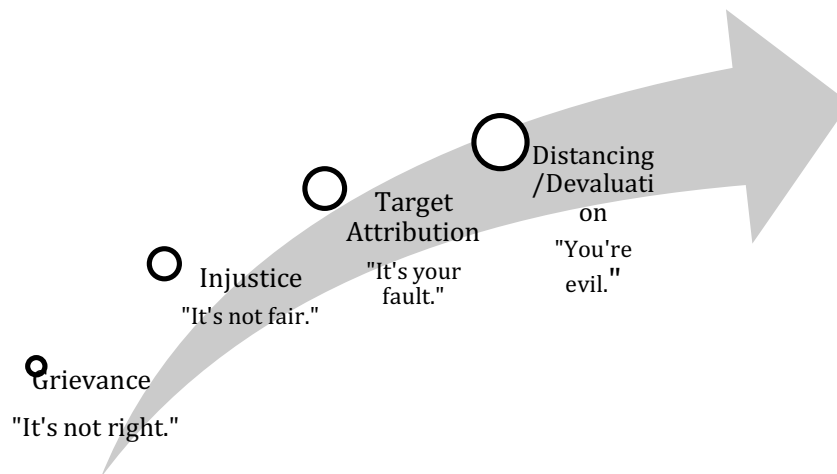
3.1 En prosessuell tilnærming til ekstremisering

Randy Borum gir en kort oversikt over sosialvitenskapelige teorier som har forsøkt å forklare ekstremisering i artiklene *Radicalisation into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories* og *Radicalisation into Violent Extremism II: A Review of Social Science Theories*. Forskere har forsøkt å finne svar på hvorfor personer ekstremiseres helt fra 1960-tallet og fenomenet har vært analysert på individnivå, gruppenivå og samfunnsnivå (Borum, 2011, s 14). Det har lenge vært vanlig å forklare fenomenet ekstremisme, det være seg høyre-, venstre-, eller ekstremislamisme og terrorisme, ifra et psykologisk perspektiv, hvor man har antatt at årsaken til at en person ekstremiseres og i verste fall utøver voldshandlinger, er knyttet til en persons psykologiske forutsetninger og evner (Sageman, 2004; Borum, 2011; Al-Hashimi og Goerzig, 2015). En annen vanlig teoretisk innfallsvinkel har vært å se det fra et sosioøkonomisk perspektiv, hvor man antar at en persons sosiale bakgrunn kan være med på å avgjøre hvorvidt vedkommende ekstremiseres. Dette kan for eksempel ha med utdanningsbakgrunn eller klassebakgrunn å gjøre. En tredje innfallsvinkel er at en persons levekår, og/eller sosiale nettverk kan være med på å føre til ekstremisering (Sageman, 2004). Herunder spiller faktorer som relativ deprivasjon, arbeidssituasjon og faktorer knyttet til innen- og utenrikspolitiske forhold inn.

3.1.1 Borums Four Stage Model of the Terrorist Mindset

Borum (2011) utviklet en modell for å gi en beskrivelse på hvordan en persons tankegang endrer seg når han, eller hun, ekstremiseres. Denne er basert på analyser av en rekke terroristgrupper med ulike former for ideologi, både høyreekstreme grupper så vel som ekstrem-islamistiske grupper. Modellen tar sikte på å forklare hvordan ulike former for klagemål (grievances), sammen med sårbarhet, kan føre til at man utvikler og retter hat mot en utvalgt gruppe, og hvordan dette hatet kan gjøre til at man rettferdiggjør vold (Borum, 2011, s. 38-39). Modellen er delt inn i fire stadier; 1. Grievance, 2. Injustice, 3. Target Attribution og 4. Distancing/Devaluation.

Det første stadiet i Borums modell er 'grievance'. Termen og begrepet 'grievance' kan best oversettes til klagemål. En person som befinner seg på dette stadiet kan ha opplevd noe som oppfattes som urett og at det er noe som er legitimt å klage på. Dette kan for eksempel være tap av ett eller flere familiemedlemmer, å miste jobben, eller å gå igjennom en skilsmisse. Med andre ord noe personen har opplevd at ikke er riktig: 'It's not right'. Om personen går videre til det neste stadiet; 'Injustice' opplever han, eller hun, ikke bare at det er noe som er feil – det er noe som er urettferdig: 'It's not fair'. Dersom dette utvikler seg videre kan personen ende opp med å gå over i det neste stadiet; 'Target Attribution'. Man stiller en gruppe, en person, eller en stat, ansvarlig for den situasjonen man er i: 'It's your fault'. Dersom man går videre til modellens siste stadium: 'Distancing/Devaluation', blir dem som anses å være skyld i situasjonen, i verste fall umenneskeliggjort og demonisert: 'You're evil'. Dette igjen skaper grobunn for å rettferdiggjøre vold mot de ansvarlige ved at man distanserer seg og devaluerer dem som antas å være skyld i det man har opplevd. Devaluering er en forsvarsmekanisme som gjør til at man kan hevde seg selv ved å nedvurdere andre (Borum, 2011, s. 39). Modellen kan illustreres på følgende måte:

Figur 1. Borums Four Stage Model of the Terrorist Mindset (2011, s. 39)

Borum understreker at dette ikke er en samfunnsvitenskapelig teori. Hvilke psykologiske og sosiale faktorer som spiller inn og på hvilken måte individet interagerer med de ekstreme miljøene de eventuelt er på vei inn i, er det ikke gått i dybden på. Modellen kan nok kritiseres for at den er for generell, men som Borum selv presiserer er hensikten med modellen kun å gi dem som arbeider med ekstremisme innsikt i hvordan en persons tankegang endrer seg og ikke å forklare fenomenet. Til dette er modellen et fint verktøy, men for å få en dypere

forståelse for hva som setter i gang prosessen og hvordan den foregår vil nok mange mene at modellen er for overfladisk. For å få dypere forståelse mener jeg modellene som er utarbeidet av Moghaddam (2005) og Wiktorowicz (2004) er mer egnet. I likhet med Borums modell konsentrerer disse innledningsvis også seg om at det må foreligge en eller annen hendelse som utløser eller igangsetter prosessen, men disse modellene ser også nærmere på hvordan kollektive og psykologiske faktorer virker inn på ekstremiseringsprosessen. Da disse begge har elementer hentet fra sosialpsykologiske teorier vil jeg derfor først kort gjøre rede for sosialpsykologisk teori knyttet til Borums modell.

Sosialpsykologisk teori

Borum (2011, s. 20) hevder at siden voldelig ekstremisme som oftest er et grupperelatert fenomen vil sosialpsykologiske teorier kunne gi oss kunnskap om atferden innad i en ekstrem gruppe. Sosialpsykologi er en underkategori av psykologi som primært omhandler mellom-menneskelige forhold. Én av de tidligste pionerene, Gordon Allport, definerte denne retningen som et forsøk på å forstå og å forklare tanken, følelsen, og atferden til individer som er påvirket av det faktiske, innbilte, eller implisitte nærværet av andre (Allport, 1954, referert i Borum, 2011, s. 20). Sosialpsykologiske teorier bygger ifølge Borum (2011) i hovedsak på seks elementer: gruppepolarisering, gruppetenkning, ideen om at det finnes en inn-gruppe og en ut-gruppe, ansvarsdeling, et ønske om å få dekket grunnleggende behov, som for eksempel tilgang til mat, tak over hodet, eller å oppleve tilhørighet. Det siste elementet Borum trekker frem er forventinger til at gruppens medlemmer skal handle i tråd med hva som er forventet av gruppen (Borum, 2011, s. 20-21).

Gruppepolarisering er et begrep som beskriver hvordan en persons meninger og posisjoner ser ut til å bli mer ekstreme når han eller hun er med i en med gruppe likesinnede, enn hva de ville vært på egenhånd. Løsningen på dette kan synes enkel: ved å introdusere gruppen for personer med andre posisjoner så ville dette føre til at holdningene og posisjonene innad i gruppen blir mer balanserte og moderate. Dessverre har det vist seg at det motsatte kan forekomme slik at de opprinnelige oppfatningene til medlemmene i gruppa faktisk kan bli mer ekstreme ifølge Harvard-professor Cass R. Sunstein:

Unfortunately, evidence suggests that balanced presentations — in which competing arguments or positions are laid out side by side — may not help. At least when people begin with firmly held convictions, such an approach is likely to increase polarization

rather than reduce it. [...] On the contrary, people's original beliefs tend to harden and the original divisions typically get bigger. Balanced presentations can fuel unbalanced views. (Sunstein, 2012)

Den andre faktoren Borum trekker frem er gruppetenkning, hvilket innebærer at det ser ut til at avgjørelser som er tatt innad i en gruppe ofte er mindre rasjonelle og oftere baserer seg på fordommer og misoppfatninger, enn individuelle avgjørelser. Behovet for å oppnå konsensus innad i gruppen blir viktigere enn å komme til en passende og akseptabel avgjørelse. Den tredje faktoren er ideen om at det finnes en «in-group» og en «out-group», hvilket handler om at mennesker har en tendens til å klassifisere og identifisere atferden til medlemmene i gruppen som mer positive og tillegger også disse mer positive attribusjoner, enn personer som ikke tilhører gruppen. Personer som ikke er en del av gruppen tillegges i stedet mer negative karaktertrekk og atferden hos personer utenfor gruppen oppfattes mer negativ enn hva gruppens atferd gjør.

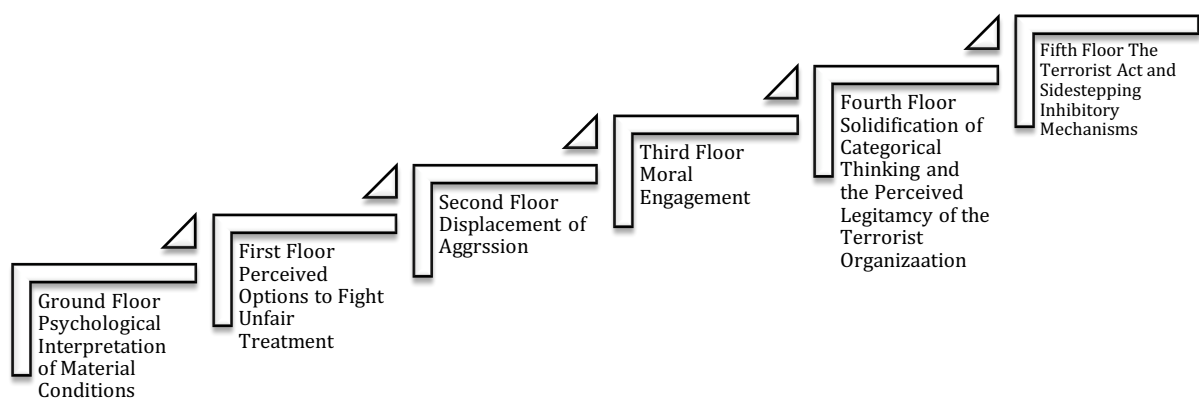
Den fjerde faktoren som Borum trekker frem er ansvarsdeling, eller ansvarsfraskrivelse. I henhold til sosialpsykologiske teorier hevdes det at personer føler seg mindre ansvarlige når en handling begås i fellesskap, enn om man utfører en handling på egen hånd. Dette fordi man i stedet for å holde seg selv ansvarlig gjør hele gruppen ansvarlig. En slik ansvarsdeling gjør at voldelig atferd oppleves mer akseptabel på grunn av gruppens nærvær, støtte og oppmuntring til dette. Den femte faktoren Borum fremhever er at personer velger å bli med i en gruppe fordi at de har en forestilling om at gruppen vil kunne dekke personlige, emosjonelle, eller fysiologiske behov. Motivasjonene varierer fra person til person: noen søker primært å få ta del i noe som er større enn en selv, noe som vil gi livet mening, mens andre søker seg til en gruppe for å oppleve tilhørighet. Andre er kanskje ute etter å oppleve spenning, mens enkelte andre blir med i en gruppe for å dekke helt grunnleggende behov som å få tak over hodet og tilgang til mat.

Den sjette og siste faktoren Borum peker på er at det innad i en gruppe eksisterer både implisitte og eksplisitte forventninger til hvordan medlemmene skal tenke og oppføre seg, samt at det finnes ulike interne normer og regler som er med på å forme og å kontrollere medlemmenes atferd. Man kan til en viss grad si at de utøver en form for gruppepress for å få medlemmene til å handle i tråd med disse normene og reglene. Videre er det slik at dess mer samlet og mer isolert gruppen er fra resten av samfunnet, dess mer fører dette til at frykten

for å bli utstøtt øker i takt med viljen til å tjene gruppen og tilfredsstille dens forventninger. Risikoen for å bli utstøtt av gruppen virker mer avskrekkende og ønsket om å tjene gruppen og tilfredsstille gruppens forventninger øker. Mange av disse faktorene finner vi igjen i Moghaddams modell.

3.1.2 Moghaddams terrorismetrapp

I artikkelen *The Staircase to Terrorism* (2005) presenterer sosialpsykologen Fathali M. Moghaddam et sosialpsykologisk forklaringsverktøy for å bidra til en dypere forståelse av de psykologiske prosessene som leder til terrorisme og ekstremisme. Moghaddam etterlyser her en dypere forståelse av disse prosessene, fordi han mener dette er avgjørende for å kunne utvikle mer effektive strategier for å bekjempe disse utfordringene. Moghaddam gjør rede for ekstremisering ved at prosessen blir sammenlignet med en trapp i en bygning med seks etasjer: Psychological Interpretation of Material Conditions, Perceived Options to Fight Unfair Treatment, Displacement of Aggression, Moral Engagement, Solidification of Categorical Thinking and the Perceived Legitimacy of the Terrorist Organization, The Terrorist Act and Sidestepping Inhibitory Mechanisms. Moghaddam benytter selv termen radikalisering, men som jeg har redegjort for mener jeg at ekstremisering er en mer egnet term og jeg benytter derfor heller denne termen. Modellen kan illustreres på følgende måte:

Figur 2. Moghaddams Staircase to Terrorism (2005)

Ekstremisering kan med utgangspunkt i denne modellen anses som suksessiv. Dette betyr at antall personer som beveger seg oppover blir færre og færre, samtidig blir disse mer og mer

ekstremisert, og med det mer tilbøyelige til å ta i bruk vold, dess høyere de kommer. Dette kan forstås dithen at intensiteten eller viljen til å utøve vold kan være med på å avgjøre graden av ekstremisering. Hver etasje beskriver atferd karakterisert av bestemte psykologiske prosesser og Moghaddam (2005) mener at for å forstå dem som går hele veien må man forstå graden av oppfattet urettferdighet, følelsen av frustrasjon og skam hos dem på som befinner seg i første etasje.

Psychological Interpretation of Material Conditions

Det som står sentralt i den første etasjen er den psykologiske oppfatningen og tolkningen av materielle betingelser, en persons eller en gruppes, vurdering av sine nåværende levekår: Psychological Interpretation of Material Conditions. Dette stadiet har klare likhetstrekk med Borums første stadium, men Moghaddam går ytterligere i dybden og problematiserer dette mer inngående i sin artikkel. Mange har pekt på at for eksempel fattigdom, manglende tilgang til utdanning, og arbeidsledighet kan være medvirkende årsaker til at personer ender opp som terrorister, men dette viser det seg å være vanskelig å finne støtte for empirisk. For eksempel da Krueger og Maleckova (2002) undersøkte holdninger til væpnede angrep mot israelske mål hos palestinere på Vestbredden og i Gaza, fant man at det var høyere oppslutning om å utføre væpnede angrep blant palestinere med høyere utdanning enn hos palestinere uten (referert i Moghaddam, 2005, s. 162). Det er ikke nødvendigvis slik at om man lever i fattigdom ender man opp som en voldelig ekstremist, det er hvordan man oppfatter og tolker sin livssituasjon som er med på å avgjøre hvorvidt man velger å ta fatt på en ekstremiseringsprosess.

Det handler med andre ord ikke om hvorvidt personer faktisk har det dårligere enn andre, men om de selv *oppfatter* at de har det dårligere enn andre. Dette fenomenet betegnes som relativ deprivasjon, hvilket Borum ikke har tatt høyde for i sin modell. Ideen om relativ deprivasjon ble utviklet av Samuel Stouffer, som, pekte på at «peoples's reactions to objective circumstances depend on their subjective comparisons» (Stouffer, 1949, referert i Walker og Smith, 2002, s. 1). Dette innebærer at relativ deprivasjon er noe som betyr at en persons, eller en gruppes, subjektive oppfatning av de omstendighetene de lever under – deres levekår som sådan, sammenlignet med andre personers eller grupperes levekår, er med på å avgjøre hvordan de reagerer på dette. Dersom inn-gruppen mener at ut-gruppens levekår er betydelig bedre enn deres egne levekår, kan dette lede til at man velger å gå videre til neste

etasje fordi man oppfatter at det er muligheter for å bekjempe og overkomme den situasjonen man befinner seg i: Percieved Options to Fight Unfair Treatment (Moghaddam, 2005).

Percieved Options to Fight Unfair Treatment

Det er to faktorer i denne etasjen som er med på å forme personenes atferd: en persons oppfattede muligheter til å forbedre sin situasjon og øke sin mobilitet, samt prosedural rettferdighet. Moghaddam hevder at det finnes mye forskning som underbygger ideen om at når personer oppfatter at de har muligheter til å bedre sin situasjon og til å klatre i et samfunns-hierarki, er det mindre sannsynlig at de vil begå ikke-akseptable handlinger som for eksempel voldshandlinger (Tyler et.al., referert i Moghaddam, 2005, s. 164). Den andre faktoren, prosedural rettferdighet, handler om hvorvidt en gruppe oppfatter at den blir rettferdig behandlet. Dette omfatter for eksempel muligheten til å delta i politiske beslutningsprosesser. Dersom personer opplever at de ikke har muligheter til å forbedre sine levekår eller at de har mulighet til å ta del i politiske beslutningsprosesser kan dette føre til at den aggresjonen og frustrasjonen dette medfører blir feilplassert – man har behov for å skyldes på noen, slik vi så i Borums tredje stadium. I mange tilfeller rettes sinnet mot noen som ikke er skyld i den situasjonen man er i, som kan lede til at man beveger seg opp på neste nivå.

Displacement of Aggression

Personer som fortsetter opp i tredje etasje vil deretter kanalisere den frustrasjonen og det sinnet de har mot en gruppe som de holder ansvarlig: Displacement of Aggression. Dette er elementer vi også ser i Borums modell: man opplever at man har blitt behandlet urettferdig, som fører til sinne eller frustrasjon, som igjen kan føre til man har behov for å ansvarliggjøre noen som følge av dette. Moghaddam har i tillegg vektlagt at en person blant annet må føle seg moralsk forpliktet for at man etter hvert skal være i stand til å utøve vold. Personer som er tilbøyelige og som aktivt søker muligheter for å gjøre dette vil etter hvert bevege seg til fjerde etasje: Moral Engagement.

Moral Engagement

Moghaddam (2005, s. 165) mener at terrororganisasjoner er svært effektive til å mobilisere egnede ressurser og metoder for å få medlemmer til å ta avstand fra det som er definert som moralsk av samfunnet og i stedet adoptere gruppens idé om hva som er moralsk korrekt og ikke. Et eksempel på dette er selvmordsbombing. Det er nærliggende å tro at de fleste anser dette som en umoralsk handling, men innad i terrorgruppen anses dette som en nødvendig og

rettferdig handling – man oppnår martyrium og man kjemper for saken. Moghaddam mener at terrororganisasjoner ofte oppstår som et parallellsamfunn, eller som et skyggesamfunn, hvor det hersker en annen moral enn den moralen som råder ellers i samfunnet – en moral som rettferdiggjør kampen for å oppnå et idealsamfunn, slik som for eksempel IS' kamp for å etablere kalifatet.

Terrorgrupper har ifølge Moghaddam (2005, s. 165) mange effektive taktikker for å endre en persons moralske overbevisning. Blant annet ved isolering, hemmelighold, frykt, og ved å styrke sosiale bånd innad i gruppen. De som rekrutteres blir trent til å holde dette dobbeltlivet hemmelig og adskilt fra sine vanlige liv. Gruppens illegale natur og den oppfattede uviljen fra myndighetene bidrar til isolering, samtidig som båndet til de andre i gruppen blir sterkere. Terrorgrupper posisjonerer seg både på makronivå og på mikronivå: på makronivå fordi de er den eneste muligheten til å reformere samfunnet, og myndighetenes undertrykkelse og diktatur er beviser for at dette er nødvendig. På mikronivå er gruppen et hjem for personer som ikke lenger er villige til å støtte ledelsen eller myndighetene i et samfunn. Moghaddam (2005) hevder at dette for det meste er unge, enslige menn. De potensielle terroristene som er medlemmer av gruppen befinner seg nå i en isolert og hemmelig gruppe, og lever så å si i et parallellunivers, hvor de har forpliktet seg til gruppens moral – en moral hvor alle midler er tillatt for å nå målet (Moghaddam, 2005, s. 165). Personer som har kommet så langt i prosessen og har sluttet seg til en terrororganisasjon har beveget seg til den neste og femte etasjen: Solidification of Categorical Thinking and the Perceived Legitimacy of the Terrorist Organization.

Solidification of Categorical Thinking and the Perceived Legitimacy of the Terrorist Organization

Å delta i aktiviteter innad i en liten og hemmelig gruppe fører til endring i rekruttenes oppfatninger: en legitimering av terrorgruppen og dens mål, og en oppfatning av at gruppens mål helliger dens midler finner sted. Samtidig styrkes en kategorisk tankegang hvor man deler verden inn i sosiale kategorier slik at ideen om at oss og dem forsterkes. Sosial kategorisering handler om å tildele ulike mennesker og grupper av mennesker bestemte egenskaper og kjennetegn (McGarty, 1999, referert i Moghaddam, 2005, s. 165).

Kategorisering er en grunnleggende mekanisme vi alle foretar, som hjelper oss til å orientere oss i verden: vi kategoriserer både objekter, så vel som mennesker. En slik form for sosial kategorisering hevder Moghaddam er en kraftig psykologisk prosess som kan lede til

favorisering innad i gruppen, samt diskriminering av dem som er utenfor gruppen (2005, s. 165). Ofte er det uformelle vennskapelige nettverk og et behov for å føle tilhørighet som binder slike grupper sammen. Medlemmenes tilknytning til gruppen blir forsterket ved at man blir sosialisert inn i tradisjonene, metodene og målene til gruppen. I løpet av den tiden en person befinner seg på dette stadiet innser vedkommende at mulighetene til å forlate gruppen i live er så å si ikke-eksisterende. Nye rekrutter i en slik gruppe består i hovedsak av to typer: de som blir medlemmer av små grupper og som vil være en del av gruppen i lang tid og de som blir med i større grupper, ofte ‘fotsoldater’ som rekrutteres for å utføre voldelige aksjoner eller selvmordsbombing. For den sistnevnte kategorien kan tiden fra han eller hun som blir rekruttert til vedkommende utfører voldshandlingen ta så lite som 24 timer. I løpet av denne tiden blir personen ofte behandlet som en kjendis og vil få svært mye positiv oppmerksomhet fra de i andre i gruppen (Moghaddam, 2005, s 165). Rekrutteringsprosessen, eller ekstremiseringsprosessen, forut voldshandlingen, kan derimot ta lengre tid.

The Terrorist Act and Sidestepping Inhibitory Mechanism

Siste ledd i prosessen, slik Moghaddam beskriver den, er på det tidspunktet en person faktisk begår voldelige handlinger. Også her skiller Moghaddams modell seg fra Borums modell hvor de faktiske voldelige handlingene ikke er tatt med. Personen har nå beveget seg opp i sjette og siste etasje: The Terrorist Act and Sidestepping Inhibitory Mechanism. Det er en krevende og vanskelig oppgave å trene opp soldater til å ta livet av fiender, så hvordan er det mulig å trene opp personer til å ta livet av sivile? Forskning har vist at personer i større grad velger å drepe andre personer ved å bruke våpen som tillater dem å drepe på avstand slik at man kan hoppe over hva Lorenz (1966) kalte ‘inhibitory mechanisms’ (referert i Moghaddam, 2005, s. 166). Dette er angivelig medfødte mekanismer som er med på forhindre at man dreper den arten man tilhører. Lorenz (1966) mente at disse mekanismene kan fremprovoseres gjennom handlinger som vekker empati slik som øyekontakt, tårer eller ved å trygle (referert i Moghaddam, 2005, 166). Å drepe fra avstand kan forhindre at disse mekanismene slår inn. Selvmordsbombere er ofte tett på sine ofre før angrepet. Så hvordan unngå at disse mekanismene utløses? Moghaddam mener at svaret ligger i to psykologiske prosesser, og fremhever i likhet med Borum, sosial kategorisering og psykologisk distanse. Psykologisk distanse vil her skapes ved at man ser på de sivile som fiender – de representerer alt det gruppen ønsker å bekjempe samtidig som de er en trussel mot gruppen. De tilhører utgruppen. Samtidig er de sivile ofrene sjelden klar over at de er i fare slik at de ikke har mulighet til å fremvise atferd som kunne utløst mekanismene. Moghaddam understreker at

det kun er et fåtall som går så langt og at det naturligvis vil være noen som er mer tilbøyelig til å ende opp som terrorister enn andre. Likevel mener han at det vil være kortsiktig å basere politiske tiltak på å identifisere mulige terrorister. Det eneste som vil være hensiktsmessig ifølge ham, er å endre de vilkårene som befinner seg i første etasje: «Only by reforming conditions on the ground floor can societies end terrorism» (2005, s. 167).

Politiske implikasjoner for å bekjempe ekstremisme

Mogaddam trekker frem fire politiske implikasjoner for å få bukt med ekstremisering. Den første implikasjonen han peker på er at forebygging må komme først (2005, s. 167).

Trappemetaforen er nok gjenkjennelig for de fleste som arbeider med psykologiske teorier – forebygging er den langsiktige løsningen. Moghaddam understreker at det er lite hjelp i å lete etter potensielle fremtidige terrorister: «As long as conditions are perceived as unjust and hopeless by vast populations on the ground floor, some individuals will very likely be influenced to climb the staircase to terrorism.» (Moghaddam, 2005, s. 167). Dette betyr at myndigheter må bedre situasjonene til dem som befinner seg i første etasje. For å få myndigheter og styresmakter til å forstå dette mener han at psykologer må fremheve de begrensede effektene av de kortsiktige løsningene som har dominert i flere tiår. Hemmelige etterretningsaktiviteter som forsøker å sirkle inn fremtidens terrorister koster penger og har liten effekt. Så lenge levekårene forblir de samme vil det alltid dukke opp en ny terrorist eller en ny terrorgruppe.

Den andre implikasjonen bygger på ideen om at man må arbeide for å styrke demokrati og demokratiske prosesser (Moghaddam, 2005, s. 167). Her hevder Moghaddam at lokale kulturelle praksiser og symbolske systemer må inkorporeres og styrkes for å oppnå ytringsfrihet, sterkere rettslige muligheter, og for å øke (sosial og økonomisk) mobilitet. Dette må også inkludere kvinner og andre minoriteter. Moghaddam fremhever særlig betydningen av likestilling. Å gi kvinner mulighet til å delta i samfunnet på lik linje med menn er en forutsetning for en sunn nasjonal utvikling. Den tredje implikasjonen er rettet mot utdanning. Å ha et godt utdanningssystem som er tilgjengelig for alle kan bidra til sosial utjevning og med det også bidra til økt sosial mobilitet (Moghaddam, 2005, s. 167). Den fjerde implikasjonen tar for seg behandling og rehabilitering av dem som har gjennomgått alle stadiene i ekstremiseringsprosessen. Dette innebærer at man må gå i dialog med personer som er en del av terroristorganisasjoner og at terroristorganisasjoner må få kunne være med i politiske beslutningsprosesser. Moghaddam (2005) trekker frem hvordan den Irske

republikanske armé [IRA] nå er en del av det politiske landskapet i Irland og representert av et eget politisk parti. Dette kan blant annet føre til at politikken og overbevisningene blir mer normalisert i ekstreme grupper. De blir hørt og har mulighet til å påvirke. På den annen side kan det lede til at den allmenne oppfatningen av hva som er akseptabelt og ikke, endres slik at det kan være fare for at det politiske landskap beveger seg mot en enten ytterliggående høyre- eller venstrepolitikk.

Videre hevder han at psykologer har en viktig oppgave ved å være med på å utforme og implementere politiske tiltak som er med på å fremme *interobjektivitet*. Mens *inter-subjektivitet* dreier seg om at personer utvikler en felles forståelse av hvordan for eksempel objekter, personer, hendelser eller lignende fremstår, dreier interobjektivitet seg om den forståelsen og oppfatningen av den sosiale virkeligheten som deles innad i en kultur og også mellom ulike kulturer slik Moghaddam (2003) beskriver i artikkelen «Interobjectivity and Culture». Det dreier seg om å styrke forståelsen som blir til i og mellom ulike kulturer for å styrke en felles oppfatning av lov og rett, rettigheter og plikter. Slik jeg tolker Moghaddam sikter han her til verdier som ytringsfrihet, likestilling, demokratiske verdier og en økt forståelse av menneskerettighetene. Om vi også ser på min definisjon av ekstremisme kan det muligens argumenteres for at å fremme intersubjektiv forståelse ikke er nok for å forebygge ekstremisering; nazistene hadde en intersubjektiv forståelse hvor jøder ble umenneskelig-gjort. Dersom nazistene hadde hatt en interobjektiv forståelse ville kanskje denne formen for sosial kategorisering ikke funnet sted.

Moghaddam (2005) konkluderer med at vi må etablere et solid fundament av kontekstualisert demokrati. Kontekstualisert i den form at de demokratiske styreprosessene er tilpasset den bestemte kulturen. Her leser jeg det slik at Moghaddam mener at dette ikke betyr at man skal påtvinge et land et demokratisk styresett, men at det bør legges til rette for at demokratiske styreformer kan utvikles. Videre mener han at terrorisme er et moralsk problem med psykologiske undertoner – utfordringen er derfor å forhindre at blant annet opprørsk og misfornøyd ungdom engasjerer seg i terrororganisasjoner (Moghaddam, 2005, s 167-168).

Moghaddam peker på at for å forhindre og forebygge ekstremisering og terrorisme må myndigheter og andre politiske aktører se bort fra de kortsiktige løsningene de til nå har fokusert på, som for eksempel overvåking og arrestasjon av dem som har gått hele veien. Fokuset må være på dem som fortsatt befinner seg i første etasje, og på å utvikle kontekst-

ualisert demokrati. En utfordring med Moghaddams modell er at den ikke problematiserer hvordan en person kommer i kontakt med en ekstrem gruppe, det tas nesten for gitt at personer som går videre fra stadium tre: «Displacement of aggression» automatisk vil knytte seg til en ekstrem gruppering. På den annen side er det ikke slik at man må være med i en ekstrem gruppe for å utføre voldshandlinger, men fordi Moghaddam likevel vektlegger betydningen av gruppen når det kommer til å utføre en terrorhandling, mener jeg det ville styrket denne modellen å se på nettopp gruppens betydning i en eventuell ekstremiseringsprosess: Hva er det som gjør til at disse misfornøyde og frustrerte menneskene akkurat ender opp med å knytte seg til en ekstrem gruppering? Dette aspektet blir mer utførlig belyst i Wiktorowicz (2004) ekstremiseringsdiagram.

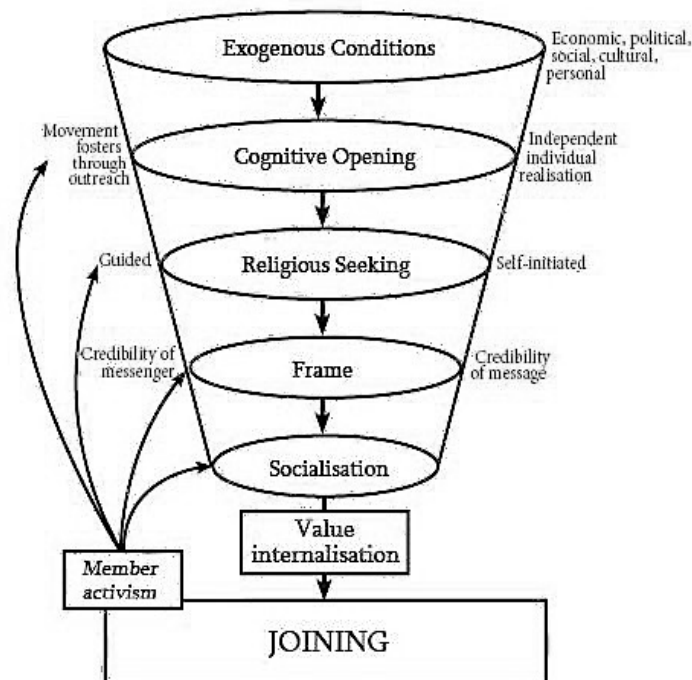
3.1.3 Wiktorowicz' ekstremiseringsdiagram

En annen innflytelsesrik tilnærming til ekstremisering kan vi finne i artikkelen «Joining the Cause: al-Muhajiroun and radical islam» av Quintan Wiktorowicz (2004). Wiktorowicz hevder at teorier som har forsøkt å forklare ekstremisering med utgangspunkt i aspekter knyttet til sosioøkonomiske faktorer og/eller sosialpsykologiske faktorer ikke er i stand til å forklare prosessen eller årsakene til at en person velger å bli med i en ekstremislamistisk bevegelse godt nok. Uavhengig av hvorvidt og i hvilken grad en person opplever deprivasjon eller ei, som følge av slike faktorer er det nødvendig at han eller hun blir eksponert for en bevegelse og dens ideer og overbevisninger for at vedkommende skal bli med i en slik bevegelse. I denne artikkelen hevder han at ekstremiseringsprosessen, her forstått som den prosessen hvor en person bestemmer seg for å bli med i en ekstremislamistisk gruppe, kan beskrives som en overbevisning-, eller sosialiseringsprosess:

At the heart of decisions about joining is a process of persuasion. Individuals do not typically awake with a sudden epiphany that drives them to join radical Islamic groups. Instead, they experience an often extensive socialization process that includes exposure to movement ideas, debate and deliberation, and even experimentation with alternative groups. (Wiktorowicz, 2004, s. 1)

Wiktorowicz (2004, s. 11-12) intervjuet en rekke av medlemmene i den islamistiske gruppen al-Muhajiroun med tilholdssted i London og basert på disse intervjuene utformet Wiktorowicz sin ekstremiseringsmodell. Basert på sine intervjuer fant Wiktorowicz (2004, s. 14-16) at de fleste som ble med i al-Muhajiroun hadde bakgrunn fra Sør-Asia, de var i

hovedsak i slutten av tenårene og begynnelsen av 20-årene. Wiktorowicz (2004, s. 14-16) hevder at flesteparten av dem hadde opplevd alvorlige identitetskriser før de ble med. Deres hjemmemiljø var i stor grad preget av tradisjonell islamsk kultur og religion, hvilket i mange tilfeller stod i motsetning til det sekulære engelske samfunnet. Denne motsetningen opplevdes for mange som konfliktfylt, de opplevde både rasisme og diskriminering: de ble ikke akseptert som fullverdige medlemmer av majoritetssamfunnet til tross for at de hadde tatt avstand fra sin religion og sin kultur. Dette kan ha utløst rolleforvirring, anomie, og identitetskriser hos disse ungdommene som Wiktorowicz (2004, s. 16) hevder har fungert som kognitive åpninger avgjørende for å gå inn i prosessen. For å illustrere hvordan prosessen foregår har jeg valgt å benytte Alejandro J. Beutels fremstilling som tar utgangspunkt i Wiktorowicz bidrag under konferansen «The Roots of Islamic Radicalism» på universitetet i Yale i 2004 hvor overnevnte artikkel ble presentert:

Figur 3. Wiktorowicz diagram for joining extremist or terrorist groups (2004, gjengitt fra Beutel, 2007, s. 12).

I artikkelen identifiserer Wiktorowicz (2004, s. 1) fire nøkkelprosesser som øker sannsynligheten for at en person velger å bli med i en ekstremislamistisk gruppe: å få en kognitiv åpning, religiøs søken, rammetilpassing, og sosialisering. Wiktorowicz (2004, s. 1) mener at de tre første er nødvendige for at den fjerde skal finne sted.

Teorien er tydelig påvirket av nyere teorier om ressursmobiliseringsteori og sosiale bevegelser hvor individet blir ansett som en rasjonell aktør. Bevegelsen tilbyr insentiver for å lokke til seg nye medlemmer. Disse insentivene fungerer som mobiliseringsstrukturer. Å ta en avgjørelse om å bli med i bevegelsen er en rasjonell overveielse: individet vurderer insentivene bevegelsen tilbyr og velger å bli med fordi disse tilfredsstiller individets behov (Wiktorowicz, 2004, s. 4). Slike mobiliseringsstrukturer handler om hvordan den sosiale bevegelsen tar form. Herunder er det særlig tre fenomener man er opptatt av: for det første de sosiale nettverk og de uformelle relasjonene som er der *før* bevegelsen tar form. Dette er viktig med tanke på rekruttering og mobilisering. Videre er det de organisatoriske aspektene ved bevegelsen, samt bevegelsens strategier og handlingsrepertoar.

En annen sentral ide er *framing* eller *frame alignment*, (heretter betegnet som innramming og rammetilpassing), hvilket i denne sammenhengen handler om at det ideologiske rammeverket som ligger til grunn for bevegelsens aktivitet må tilpasses potensielle medlemmer. Teorier om sosiale bevegelser har for det meste blitt anvendt i forsøk på å forklare venstreekstreme bevegelser, om disse egner seg til å forklare hvorfor og hvordan enkelte velger å knytte seg til ekstremislamistiske bevegelser er diskutabelt. Disse bevegelsene krever total underkastelse til bevegelsens ideologi, de krever at man tar del i svært risikofylte handlinger, og at man fullstendig tar avstand fra tidligere livsførsel. Hvorvidt bevegelsenes insentiver alene er sterke nok til å overbevise en person om å bli med er usikkert. Wiktorowicz (2004, s. 7) fremhever betydningen av sosialisering og at de potensielle medlemmene er nødt til å overbevises om at de risikoene det innebærer å bli med i bevegelsen er verdt det. For å ta fatt på denne sosialiseringsprosessen mener Wiktorowicz (2004, s. 7) som nevnt at tre prosesser eller hendelser forut denne må finne sted. Den første av disse er en kognitiv åpning. Det er denne åpningen som gjør en person sårbar for å gå videre til de neste stadiene: religiøs søken (religious seeking), innramming (framing), og tilslutt sosialisering og deltakelse (socialisation and joining). I løpet av sosialiseringsprosessen internaliserer man bevegelsens verdier, hvilket er avgjørende for at man skal bli med i den sosiale bevegelsen. Disse prosessene har også en utsilingsmekanisme, slik at kun de virkelig dedikerte og som bevegelsen kan dra nytte av som tilslutt står igjen.

Kognitiv åpning

At noen opplever en kognitiv åpning innebærer at en person får en form for åpenbaring, eller ny innsikt, hvor man blir mottakelig for nye ideer og verdensanskuelser. En kognitiv åpning

kan forårsakes av en krise. Dette kan være en økonomisk krise som å miste jobben, eller man kan oppleve hindret mobilitet både sosialt og kulturelt – for eksempel gjennom rasisme, ydmykelse, politisk undertrykkelse, tortur og politisk diskriminering (Wiktorowicz 2004, s. 7-8). Wiktorowicz (2004, s. 7-8) velger også å inkludere personlige kriser, siden en kognitiv åpning kan komme av idiosynkratiske opplevelser og erfaringer – noe som kun gjelder den bestemte personen og som ikke trenger å være knyttet til diskriminerende samfunnsstrukturer. Dette kan for eksempel være å miste noen man har nær, å ha blitt utsatt for vold, en skilsmisse eller andre former for typiske livskriser.

Wiktorowicz understreker i tillegg at bevegelsen selv kan legge til rette for en kognitiv åpning hos potensielle medlemmer. Å få en kognitiv åpning kan føre til at man søker etter svar og mening, som igjen kan føre til at en person blir mer sårbar for å bli rekruttert av en ekstrem gruppe, og det er i den neste fasen 'religiøs søken' at medlemmer i den aktuelle ekstreme gruppen identifiserer og tilnærmer seg personen. Denne fasen har klare likhetstrekk med Borums og Moghaddams innledende faser. Ekstremiseringsprosessen starter med at man opplever noe man synes er urettferdig, eller urett og man søker svar. Man søker noe som kan gi forståelse for det som har skjedd, noe som kan forklare hendelsen – noe som kan gjenopprette personens indre balanse. Dette er også i tråd med kognitiv konstruktivistisk læringsteori – mennesket har medfødte kognitive skjemaer hvorpå man etterfulgt av enhver erfaring vil forsøke å få disse erfaringene til å tilpasses sin forståelseshorisont. Som vi ser av Wiktorowicz neste stadium er denne modellen spesielt tilpasset religiøs ekstremisering.

Religiøse lengsler og religiøs søken

Den andre og neste fasen innebærer at en person forsøker å finne mening i det han eller hun har opplevd, eller rett og slett ønsker å finne en mening med tilværelsen. Wiktorowicz (2004, s. 7) fremhever at hos personer hvis identitet er knyttet til religion vil en kognitiv åpning gjerne lede til en religiøs søken. Her skiller Wiktorowicz modell seg fra de forrige modellene ved at han eksplisitt trekker inn det religiøse aspektet i prosessen. Religiøs søken kan skje på to måter. Den ene måten er at en person etterfulgt av å ha fått en kognitiv åpning ser nærmere på en religion. Som oftest vender han, eller hun, seg til familie og venner. Andre leter i litteratur og på internett. Dette er noe personen ofte selv initierer og fører gjerne til at vedkommende kommer i kontakt med en eller flere grupper som har ideer og overbevisninger som sammenfaller med egne overbevisninger, hvor han eller hun tilslutt velger den som tilsynelatende gir tilbyr de beste svarene eller eventuelt løsningene Wiktorowicz (2004, s. 9).

Den andre måten er at medlemmer av en den religiøse gruppen legger til rette for en type guidet religiøs søken. Dette kan gjøres både implisitt og eksplisitt. Implisitt ved at den som allerede er medlem av gruppen diskuterer åpent ulike religioner og kun kommer med små hentydninger for å sakte og forsiktig lede personen inn i gruppen. Mer eksplisitt kan dette gjøres ved å aktivt drive propaganda eller misjonering. Det er viktig at bevegelsen kan tilby den søkende de rette svarene slik at personen ikke tar avstand fra bevegelsen. Den må derfor tilpasse bevegelsens rammeverk til hvert enkelt medlem (Wiktorowicz (2004, s. 9). Noe som beskrives som *framing alignment*, eller *cultural framing* og som utgjør det neste stadiet 'innramming'. Verken Borum eller Moghaddam legger særlig vekt på selve bevegelsens innvirkning på individet, dette mener jeg kan være et viktig aspekt som burde inkluderes med tanke på at ekstremislamister ofte driver med misjonering og det kan se ut til at de søker seg ut potensielle 'ofre', slik det er spekulert i, i tilfellet med konvertitten fra Halden (se for eksempel Hopperstad og Arntsen, 2016). På denne måten er det også mulig å oppleve en kognitiv åpning først etter man har vært i kontakt med bevegelsen.

Ideologisk innramming

Dette stadiet er avgjørende i betydning av at de overbevisningene som gruppen forsøker å gi personen, samt de overbevisningene person selv har utviklet, også må ha legitimitet. Det må være samsvar mellom egne overbevisninger og gruppens overbevisninger. *Frame alignment*, eller rammetilpassing, innebærer at en person velger å bli med kun er mulig dersom bevegelsens ideologiske elementer og orienteringer stemmer overens med personens egne overbevisninger. En kognitiv åpning alene fører ikke til at en person velger å bli med i en ekstremislamistisk gruppe. De ideologiske rammene må derfor justeres slik at de er tilpasset personens ideologiske overbevisninger (Wiktorowicz, 2004, s. 9). Om man ikke er enig i gruppens overbevisning, eller avviser gruppens ideologiske mål, vil man antakelig ikke ha ønske om å bli medlem i den aktuelle gruppen. Det er når personen er overbevist om at bevegelsens ideer og mål er de eneste rette, at han eller hun, er tilbøyelig til å bli med. I dette tilfellet handler det om at bevegelsens oppfattelse og tolkning av islam er den eneste sanne forståelsen og at dette er den samme forståelsen personen har. Medlemmene i gruppen må derfor presentere sine synspunkter på en måte som er tilpasset den personen som er på vei inn i gruppen. Det er når de ideologiske rammene er riktig justert at vi kan se at sosialiseringprosessen, eller resosialiseringprosessen, tar til.

Sosialisering

Når de ideologiske rammene til bevegelsen samsvarer med individets egne kan den virkelige sosialiseringprosessen finne sted. De potensielle medlemmene er lydhøre tilhørere og kommer dypere inn i bevegelsen ideologi gjennom for eksempel studiegrupper, diskusjoner, sosiale tilstelninger, en-til-en-interaksjon, demonstrasjoner eller andre aktiviteter (Wiktorowicz, 2004, s. 10). I dette stadiet må man 'bevise' at man deler gruppens mål og overbevisninger. Man er nærmest en lærling som nå skal avlegge den endelige svenneprøven. Dette innebærer at man må akseptere resosialiseringprosessen og identitetsrekonstrueringen som har vært under oppbygging, slik at man formelt kan bli en del av bevegelsen. Bevegelsen er med på å rekonstruere en persons identitet slik at denne samsvarer med bevegelsens identitet. Den formelle deltakelsen forutsetter at man har tatt avstand fra det som tilhører det tidligere levesettet: venner, familie, og fritidsaktiviteter. Akkurat dette ser ut til å være sårt for mange og enkelte kan få en ny kognitiv åpning hvor han eller hun begynner å sette spørsmålstegn ved bevegelsens ideologi, hvilket kan være grunnen til at det er flere som tar avstand fra bevegelsen på dette tidspunktet. Dersom personen derimot har internalisert bevegelsens verdier og tatt avstand fra sitt tidligere liv, og formelt er med i bevegelsen, starter opplæringen som svarer til hans eller hennes tiltenkte rolle i bevegelsen. Underveis i denne opplæringen får vedkommende fortløpende tilbakemeldinger som fungerer som forsterkere. Identiteten til han eller hun, blir med det enda sterkere knyttet til bevegelsen.

Overbevisning og resosialisering

I de tre første stadiene kan vi se hvordan individet og gruppen påvirker hverandre på ulike stadier i prosessen – gruppen tilpasser seg det enkelte individ for å senere gjøre vedkommende mottakelig for gruppens holdninger og handlinger. Wiktorowicz mener at det som ligger til grunn når man bestemmer seg for å bli en del av en ekstremislamistisk gruppe er en overbevisningsprosess. Det er denne konstruksjonsprosessen av et felles forståelsesgrunnlag som driver rekrutteringen og deltakelsen til potensielle medlemmer. Å bli en del av et ekstremislamistisk miljø, eller gruppe, er som sådan et aktivt og rasjonelt valg individet tar basert på de betingelser som ligger til rette. Videre er medlemskap gjort mulig ved at den sosiale bevegelsens (gruppens) entreprenører tilbyr insentiver/goder som virker attraktive for potensielle medlemmer. Ekstremisering er ikke noe som plutselig skjer over natten – i stedet oppleves ofte en bred og intens sosialiseringprosess som innebærer å bli utsatt for bevegelsens ideer, debatt og diskusjoner hvor man i fellesskap kommer frem til ulike avgjørelser og til og med eksperimenterer med andre lignende grupper. Wiktorowicz (2004, s. 14-16) hevder

at flesteparten av dem hadde opplevd alvorlige identitetskriser før de ble med. Deres hjemmemiljø var i stor grad preget av tradisjonell islamsk kultur og religion, hvilket i mange tilfeller stod i motsetning til det sekulære engelske samfunnet. Denne motsetningen opplevdes for mange som konfliktfylt, de opplevde både rasisme og diskriminering: de ble ikke akseptert som fullverdige medlemmer av majoritetssamfunnet til tross for at de hadde tatt avstand fra sin religion og sin kultur. Dette kan ha utløst rolleforvirring, anomi, og identitetskriser hos disse ungdommene som Wiktorowicz (2004, s. 16) hevder har fungert som kognitive åpninger avgjørende for å gå inn i prosessen.

3.1.4 Oppsummering

I samtlige modeller kan vi se at en ekstremiseringsprosess innledes ved at en person opplever noe som har gitt ham, eller henne, ett eller flere klagemål. Dette kan være alt ifra en alvorlig livskrise, til å oppleve at en selv, eller at en gruppe man sympatiserer med, blir diskriminert og marginalisert. Deretter skiller de tre teoriene seg fra hverandre ved at de har ulike teoretiske innfallsvinkler til hvilke mekanismer som bidrar til å igangsette og videreføre en ekstremiseringsprosess. Oppfatningen av når prosessen er fullendt er også ulik. Mens Borums modell avsluttes idet en person har umenneskeliggjort 'de andre' og at personen aksepterer bruk av vold, er prosessen ifølge Moghaddam, fullendt idet en person utfører voldelige handlinger. Wiktorowicz på sin side anser prosessen som ferdig idet man offisielt har blitt med i den ekstreme gruppen.

Alle modellene fremhever betydningen av hvordan enkelte håndterer å oppleve ulike former for kriser eller urettferdighet. Mens Borum hovedsakelig fokuserer på hvilke endringer som inntreffer i en persons tankesett, konsentrerer Moghaddam seg mer om de psykologiske mekanismene i ekstremiseringsprosessen. Den eneste som eksplisitt fremhever religion i ekstremiseringsprosessen er Wiktorowicz. Han påpeker at personer etterfulgt av å ha en kognitiv åpning ofte søker religion for å få forklaring på den uretten de har opplevd, eller rett og slett få ta del i noe som kan bidra til å gi livet mening. Herunder spiller identitetsutvikling en viktig rolle, da Wiktorowicz hevder at de fleste av dem han intervjuet hadde hatt en form for identitetskrise. Han er også den eneste som eksplisitt beskriver hvordan den ekstreme gruppen og personen som er på vei inn i en ekstremiseringsprosess nærmer seg hverandre.

En annen faktor som går igjen i disse modellene, og da særlig i Moghaddams og Wiktorowicz modell, er at personer som er i en ekstremiseringsprosess søker tilhørighet. Dette kan bety at dersom personene som er i ferd med å bli ekstremisert får tilhørighet i andre miljøer vil de, i dette tilfellet, ikke ha behov for å søke seg til ekstremislamistiske miljøer. Moghaddam understreker også gruppens betydning for personens ekstremiseringsprosess, men da først etter at personen har blitt med i en ekstrem gruppe, og som jeg var inne på tidligere savnet jeg at Moghaddam i større grad ville belyse hvordan en person og en gruppe finner sammen. Samtidig er det vanskelig å forklare hvordan en person blir i stand til å utføre terrorhandlinger ved å ta utgangspunkt i Wiktorowicz modell alene, her mener jeg Moghaddams modell, som beskriver de psykologiske mekanismene i en ekstremiseringsprosess, er mer egnet.

Med utgangspunkt i disse modellene ser det ut til at for at en person skal gå inn i en ekstremiseringsprosess må vedkommende oppleve noe i sin egen eller andres livssituasjon som urettferdig og videre at han eller hun mener at noen kan holdes ansvarlig for denne opplevde uretten. Videre ser det ut til at i de fleste tilfeller er det nødvendig at denne personen kommer i kontakt med et miljø som deler dette synet og at en aksept for vold utvikles. Opplevd urett, i sammen med at man i økende grad umenneskeliggjør dem man mener er ansvarlige for denne uretten, virker til å være en forutsetning for å ta i bruk vold. Motivasjonen innledningsvis for å gå inn i en ekstremiseringsprosess trenger nødvendigvis ikke å være religiøst eller ideologisk betinget, men på et eller annet tidspunkt later det til at ideologien er med på å legitimere eventuell voldsbruk. En svakhet med disse modellene er etter mitt syn at de er for statiske, jeg mener det er fullt mulig at en person kan bevege seg både inn og ut av en ekstremiseringsprosess på ulike stadier. Det kan tenkes at å utforme en mer dynamisk modell kan være mer egnet for å si noe om hvordan en ekstremiseringsprosess foregår. Nå som jeg har beskrevet hvordan en ekstremiseringsprosess kan foregå vil jeg med utgangspunkt i aktuell forskningslitteratur gjøre rede for hva vi vet om ekstremislamister – hvem er den typiske ekstremislamisten og er det mulig å gi disse en felles profil?

3.2 En empirisk tilnærming til ekstremisering

Politikere og forskere har foreslått en rekke hypoteser for å gi svar på hvorfor personer ender opp med å innta ekstreme posisjoner og som i verste fall er villige til å benytte vold for å oppnå disse. Det eksisterer mange antakelser om *hvem* som typisk blir ekstremister, samt

hvorfor disse blir det. Jeg vil nå se på hva som kjennetegner ekstremislamister med utgangspunkt i aktuelle internasjonale og norske studier.

3.2.1 Internasjonale studier

De internasjonale studiene jeg har valgt å se nærmere på er følgende: Marc Sagemans *Understanding Terror Networks* (2004), og *Jihadi Terrorists in Europe their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study* av Edwin Bakker og Teije Hidde Donker (2006). Variablene som er undersøkt i disse studiene vil grundigere gjøres rede for i kapittel 5, hvor jeg presenterer mine funn da jeg har tatt utgangspunkt i de samme variablene.

Marc Sagemans' Understanding terror networks

Rettspsykiater og tidligere CIA-offiser Marc Sageman innhentet datamateriale fra media og offentlige rettsdokumenter knyttet til flere hundre al-Qaida-saker på 90- og tidlig 2000-tallet. Dette dannet grunnlaget for hans analyser av ekstremislamistiske terrorister presentert i blant annet bøkene: *Understanding Terror Networks* (2004) og *Leaderless Jihad* (2008). Basert på dette datamaterialet utformet Sageman biografier for 172 ekstremislamister som var involvert i terrorhandlinger utført i samme tidsrom. Sageman betegner disse som *mujahedin* eller *global salafi jihadis*, men for enkelhets skyld fortsetter jeg å benytte betegnelsen ekstremislamister. Funnene som ble presentert utfordret mange av de generelle antakelsene om hvilken rolle sosial bakgrunn, sosioøkonomisk bakgrunn og religiøs tilhørighet spiller, men også hvorvidt psykologiske forutsetninger kan forklare ekstremisering.

I sin analyse opererer Sageman med 13 variabler fordelt på de tre kategoriene: 'social background', 'psychological explanations' and 'circumstances of joining the jihad' (heretter 'sosial bakgrunn', 'psykologiske forklaringer', og 'livssituasjon og situasjonelle betingelser'). Under kategorien sosial bakgrunn ble seks variabler analysert: geografisk bakgrunn, sosioøkonomisk bakgrunn, utdanning, barndomstro, profesjon, og familiestatus. Kategorien psykologiske forklaringer undersøkte forekomsten av psykiske lidelser og om det fantes en form for typisk 'terroristpersonlighet' i form av om terrorister typisk har narcissistiske, autoritære eller paranoide personlighetstrekk. Hvorvidt personene hadde vært involvert i kriminalitet ble også omtalt her. I den tredje kategorien, livssituasjon og situasjonelle betingelser, ble fem variabler kartlagt: alder, hvor de ble rekruttert, tro, ansettelsesforhold, og

relativ deprivasjon. I tillegg til disse ble betydningen av sosiale bånd undersøkt. Etter å ha gått empirisk til verks for å undersøke hvorvidt det var hold i de tradisjonelle teoriene om hva som er årsaken eller forklaringen til at noen ekstremiseres, hevdet Sageman å kunne slå hull på de fleste av disse med utgangspunkt i sitt materiale. Ifølge Sageman (2004, s. 96) er medlemmene av den globale salafi-jihad-bevegelsen stort sett unge menn i 20-årene. De har som oftest middelklassebakgrunn, og har angivelig hatt en trygg og god oppvekst. Religion, åndelighet, og både det å bry seg om og å bidra til lokalsamfunnet har vært tillagt stor verdi.

Sagemans utvalg bestod av 172 menn (2004, s. 70-71). Disse ble fordelt inn i fire 'klynger', eller grupper, basert på hvilken rolle de hadde i al-Qaida og på geografisk bakgrunn. Den første gruppen, (Central Staff) bestod av ledelsen i al-Qaida. Denne talte 32 personer, hvorav 20 kom fra Egypt, mens de resterende kom fra Saudi Arabia, Kuwait, Jordan, Irak, Sudan, Libya, og Libanon. I tillegg til ledelsen delte Sageman dem inn i tre ytterligere grupper med tilknytning til ledelsen: 'Core Arabs', 'Southeast Asians', og 'Maghreb Arabs'. Førstnevnte var en gruppe på 66 personer som i hovedsak kom fra Saudi Arabia, Egypt, Yemen og Kuwait. Den minste gruppen i utvalget bestod av gruppe på 21 personer fra Sørøst-Asia, henholdsvis Malaysia og Indonesia, mens den siste gruppen 'Maghreb Arabs' talte 53 personer som kom fra Nord-Afrika, henholdsvis Marokko, Algerie og Tunisia, men inkluderte også første- og annengenerasjonsinnvandrere oppvokst i Frankrike (Sageman, 2004, s. 70-71). Disse gruppene vil heretter betegnes som ledelsen, kjernearaberne, sørøst-asiatene og maghreb-araberne.

Sentrale funn i Sagemans studie

Sageman (2004, s. 96-97) fant fire mønstre i datamaterialet: Ledelsen bestod av militante islamister som ble kjent mens de kjempet sammen mot tidligere Sovjetunionen i Afghanistan på 80-tallet, og som ble værende i Afghanistan etter krigens slutt. Sørøst-asiatene var personer på vei inn i den militante islamistgruppen Jemaah Islamiyah i Indonesia med tilknytning til al-Qaida, og ble av Sageman regnet som disipler til to av gruppens ledere. Maghreb-araberne, som nesten samtlige var første- eller annengenerasjons innvandrere i Frankrike, var sjelden religiøse som unge, og Sageman hevder at mange av dem vokste opp med en følelse av å være ekskludert fra det franske samfunnet. De hadde bedre sosio-økonomisk mobilitet enn sine foreldre og var med det bedre stilte med tanke på å klatre oppover i samfunnet, men på veien endte de ifølge Sageman opp med å føle seg ensomme og isolerte og søkte vennskap i lokale moskeer. De hadde forventninger som ikke ble innfridd.

Uinnfridde forventninger, ensomhet og isolasjon var også et mønster som gikk igjen i den siste gruppen. Kjernearaberne kom fra såpass velstående hjem at de ble sendt utenlands for å studere. Å flytte fra venner og familie i tillegg til å flytte til et samfunn med en annen kultur gjorde at disse opplevde seg ensomme, isolerte og fremmedgjorte. De opplevde også ofte diskriminering og mange var enten arbeidsledige eller ansatt i yrker de var overkvalifisert for. Sageman hevder at dette kan ha ført til at de har opplevd relativ deprivasjon.

Sageman registrerte at for de fleste i utvalget hadde det skjedd endringer knyttet til økt sosial mobilitet, geografisk mobilitet, eller at de begynte på en ny skole, gjerne i utlandet. Mange av disse opplevde diskriminering, arbeidsledighet, manglende tilhørighet og åndelig tomhet og isolasjon. Dette hevder Sageman at kan ha vært noe som har ført til ensomhet og emosjonell fremmedgjøring. Sageman peker også på at å leve i et samfunn, med lite rom for religion og åndelighet, må ha vært problematisk. Dette i tillegg til å bli diskriminert av lokalsamfunnet, med lave utsikter til jobb kan ha ført til at mange har følt seg ydmyket og fremmedgjort. Her kan vi også anta at de har opplevd utenforskap og mulig har mange også opplevd tilværelsen som meningsløs: alle elementer som kan ha fungert som kognitive åpninger, gitt dem klagemål eller ført til relativ deprivasjon, ikke ulikt hva både Borum, Moghaddam, Wictorowicz har lagt vekt på.

Selv om det er vanskelig å gi disse ekstremislamistene én profil, hevder Sageman at det som går igjen hos de aller fleste er at de har vært i en situasjon hvor de har opplevd ensomhet, fremmedgjøring og stress rett før de valgte å bli med i den ekstremislamistiske gruppen. Det var menn på jakt etter spenning, som søkte ære, å oppleve tilhørighet og mening, og den eneste udiskutable fellesnevneren for disse personene er at de alle på et tidspunkt ble med i en slik gruppe. Å stå på utsiden av samfunnet i tillegg til å oppleve tilværelsen som meningsløs mener Sageman kan ha gjort til at de har følt behov for å være en del av noe større – i tillegg til tilhørighet har de også hatt behov for å ha en sak å kjempe for: «They sought a cause that would give them emotional relief, social community, spiritual comfort, and cause for self-sacrifice.» (Sageman, 2004, s. 97).

Sageman påpeker at det er viktig å huske på at en ekstremislamistisk bevegelse ikke kun er en politisk sosial bevegelse, det er også en religiøs bevegelse. Sosiale bånd kan kanskje være med på å skape en politisk militant fanatiker, men det ville ikke være nok til at man blir en religiøs fanatiker som er villig til å begå selvmord i guds navn. Dette fordrer et religiøst og

spirituelt fundament. Derfor mener Sageman at det er dem som har vokst opp med, i dette tilfellet, en salafistisk religion, eller personer som ikke har hatt en religiøs oppvekst, som er mest sårbare for å bli med i en slik bevegelse. Sistnevnte kan høres merkelig ut, men personer som har vokst opp med en tro de er tilfreds med har sjelden grunn til å forlate denne til fordel for en mer krevende religion. Det er og sjelden personer søker en ny religion eller nye sosiale bånd uten at det har skjedd noe som har endret deres livssituasjon (Sageman, 2004, s. 115).

Her ser vi betydningen av relativ deprivasjon, samt at bevegelsen kan tilby dem det de savner: tilhørighet, en mening, rammer og trygghet. Når de nå har fått tilhørighet i en gruppe, styrkes holdningene og overbevisningene som dominerer innad i gruppen, noe som styrker de sosiale båndene. Samtidig svekkes tilhørigheten til samfunnet – ut-gruppen. For å kunne bli en del av den globale bevegelsen er gruppen avhengig av å ‘kjenne noen som kjenner noen’. Dette er en nødvendighet dersom man skal kunne ta fatt på prosessens avsluttende del og formelt bli en del av bevegelsen. For å kunne knytte seg til en ekstremislamistisk gruppe er man nødt til å kjenne noen som kan sette en i kontakt med gruppen. Sageman konkluderer med at ekstremiseringsprosessen (her forstått som den prosessen hvor man blir med i en ekstremislamistisk terrororganisasjon) er en tredelt prosess som består av å knytte sosiale bånd til gruppen og styrke denne gjennom vennskap, slektenskap og disippelskap, intensivering av tro og overbevisning som fører til at man aksepterer ideologien, og til slutt at prosessen fullendes ved at man formelt opptas i en ekstremislamistisk gruppe. Sageman (2004, s. 135) hevder også at relativ deprivasjon, å være religiøst disponert, og at ideologien er appellerende er nødvendig, men ikke alene nok til at en person bestemmer seg for å bli med i en ekstremislamistisk gruppe. Fordi Sageman vektlegger betydningen av sosiale bånd refereres gjerne dette til som Sagemans ‘bunch of guys-teori’, hvor betydningen av sosiale bånd er tillagt stor verdi.

Edwin Bakkers *Jihadi terrorists in Europe*

Sagemans forskning blir diskutert i en komparativ analyse i den nederlandske studien *Jihadi Terrorists in Europe their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study* utført av Edwin Bakker (2006). Som leder av Center for Terrorism and Counterterrorism ved Leiden-universitetet i Haag har Bakker bred erfaring med forskning på området. Bakker mente at selv om antall studier som fokuserer på ekstremislamisme i Europa var økende, var det fortsatt relativt lite forskning som eksplisitt fokuserte på ekstremislamistisk terrorisme i en europeisk kontekst (Bakker, 2006, s. 5).

Videre påpeker han at vi trenger mer forskning på ekstremislamister i Europa for å kunne gjøre det så vanskelig som mulig for ekstremislamister å ødelegge samfunnet vårt: «... much more knowledge is needed if we want to make it as difficult as possible for jihadis to attack and disturb the peace within our societies.» (Bakker, 2006, s. 7). Hensikten med Bakkers studie var nettopp å kunne bidra til å øke kunnskapen omkring de personene og de nettverkene fra perioden september 2001 til september 2006, som har stått bak ekstremislamistiske terroraktiviteter i Europa, men mens Sageman har sett nærmere på internasjonale terrorister med tilknytning til al-Qaida, har Bakker konsentrert seg om ekstremislamister med europeisk tilknytning. Bakker opererer også med et større utvalg. I hans studie ble først 31 tilfeller av ekstremislamistisk terrorisme i Europa og nettverkene som stod bak disse analysert. Deretter ble biografiene til 242 personer som er blitt arrestert og/eller dømt for terrorisme tilknyttet ekstrem-islamisme i Europa konstruert ved å ta utgangspunkt i de samme variablene benyttet av Sageman. Disse 242 utgjør det totale utvalget, utvalget varierer som vi ser nedenfor avhengig av hvor mange Bakker hadde informasjon om.

Mens det i Sagemans utvalg var få som hadde tilknytning til Europa, hadde samtlige foruten åtte personer i Bakkers (2006, s. 36-37) utvalg europeisk tilknytning. I det noe større utvalget til Bakker bodde de fleste i Europa på det tidspunktet de ble arrestert. Likevel var det svært få som hadde europeisk familiebakgrunn. Dette gjaldt kun 17 personer av dem Bakker hadde informasjon om i utvalget. Flesteparten hadde nordafrikansk familiebakgrunn, slik at i likhet med maghreb-araberne i Sagemans studie, var antallet med familiebakgrunn fra Marokko, Algerie, og Tunisia høyt. Dette gjaldt over halvparten av utvalget (133 av 215). I overkant av en tredjedel av dem med ikke-europeisk familiebakgrunn, var født og/eller oppvokst i Europa (56 av 146 personer). Når det kommer til bosted bodde så mange som 211 av 219 i Europa, hvorav mange bodde i Storbritannia (62 personer), Spania (58 personer), eller Frankrike (36 personer). Disse hadde alle bodd i Europa i ti år eller mer (Bakker, 2006, s. 36-37). Når vi ser på geografisk bakgrunn basert på statsborgerskap hadde de fleste marokkansk (59 personer) eller algerisk (55 personer) statsborgerskap. En relativt stor andel hadde også britisk statsborgerskap (46 personer). Selv om den geografiske bakgrunnen til personene i Bakkers utvalg er variert, kan vi likevel se en trend: de fleste av disse bodde i Europa (211 av 219 personer), og da svært ofte i land som Storbritannia, Spania, og Frankrike. Svært mange var også var andre- eller tredjegenersinnvandrere (56 av 146 personer), og mange hadde familiebakgrunn fra land i Nord-Afrika, i likhet med maghreb-araberne i Sagemans utvalg (Bakker, 2006, s. 36-37).

Kort oppsummert konkluderer Bakker at de europeiske ekstremislamistene skiller seg fra ekstremislamistene som inngikk i Sagemans utvalg, og da særlig om vi ser på alder, familie-status og sosioøkonomisk og geografisk bakgrunn. Mens de fleste i Sagemans utvalg var gift og hadde barn, bestod de fleste i Bakkers utvalg av enslige. Bakker beskriver dem som ikke spesielt unge, og naturlig nok var det betydelig flere som var født og oppvokst i Europa. I begge utvalgene hadde omkring en fjerdedel kriminell bakgrunn, men det var en større andel i Bakkers utvalg som kom fra lavere sosiale lag sammenlignet med Sagemans utvalg. Bakker fant heller ikke indikasjoner på at relativ deprivasjon var av betydning. Når det kommer til sosiale bånd fant både Bakker og Sageman at dette hadde betydning, men mens det i Sagemans utvalg stort sett var venner som hadde innvirkning spilte familie en større rolle i Bakkers utvalg. Bakker presenterer ikke en modell som kan beskrive prosessen, men han fastslår at det i europeisk sammenheng er mindre viktig å formelt knytte seg til en organisasjon for å utføre terrorhandlinger og at det så ut til at det var flere tilfeller av selv-ekstremisering blant de europeiske ekstremislamistene. Det er viktig å ha i mente at noen av forskjellene kan tilskrives at datamaterialet er innhentet på ulike tidspunkt, fra ulike geografiske områder, i tillegg til at størrelsen på utvalgene er ulike. Dette kan være med på å forklare hvorfor funnene på enkelte områder divergerer. Jeg stiller meg noe kritisk til at en person ekstremiseres helt på egen hånd. De fleste av disse har som regel vært aktive på nett hvor de har vært i kontakt med andre som har ekstremislamistiske holdninger.

3.2.2 Norske studier

Det finnes til nå få norske studier som har kartlagt ekstremislamister her til lands. Av det datamaterialet som er tilgjengelig har jeg valgt å ta utgangspunkt artikkelen «Norske muslimske fremmedkrigere» (2014), av Brynjar Lia og Petter Nesser, en kartlegging foretatt av NRK fra 2014: Dette er dei norske framandkrigerane, rapporten *Norske fremmedkrigere i Syria* (Felles kontraterrorsenter [FKTS], 2014), samt Ida Nord Holmers masteroppgave: *In the name of Islam: Explaining the appeal of militant salafism in a Norwegian context*, også fra 2014. Det er her viktig å presisere at NRK, Lia og Nesser, og FKTS har konsentrert seg om de norske fremmedkrigerne og ikke ekstremislamister generelt. At de har reist som fremmedkrigere innebærer ikke nødvendigvis at de er ekstremisert, ei heller at de nødvendigvis er ekstremislamister. Likevel later det til at de fleste som har reist har vært på ulike stadier i en ekstremiseringsprosess (Alsen, 2014, referert i Lia og Nesser, 2014, s. 410).

NRK kartla i 2014 bakgrunnen til 45 fremmedkrigere fra Norge hvor de så nærmere på inntekten året før de reiste, hvor mange som var tidligere straffedømt, utdanningsnivå, hva slags tilknytning de hadde til Norge, etnisk bakgrunn, og sammenhengen mellom «radikalisering og integrering». På bakgrunn av dette kom det frem at den typiske fremmedkrigeren er: «... ein ung mann og ikkje etnisk norsk. Han har låg utdanning og kom til Noreg som barn.» (NRK, 2014). Av de 45 fremmedkrigerne kom 60% til Norge som barn, hvorav den største gruppen har somalisk bakgrunn. Tre av ti er tidligere straffedømt og minst 33% hadde ikke fullført ikke videregående opplæring. 31% hadde med sikkerhet fullført videregående opplæring, og kun én person hadde høyere utdanning. Hos de resterende 26 prosentene fant ikke NRK opplysninger som verken kunne bekrefte eller avkrefte hvorvidt de hadde fullført videregående opplæring. Kartleggingen viste også at 10 av fremmedkrigerne var konvertitter hvorav 7 er etnisk norske. Fire av disse er tidligere straffedømt og ingen av dem fullførte videregående opplæring. I henhold til denne kartleggingen viser det seg at den typiske fremmedkrigeren også har lav inntekt: gjennomsnittsinntekten hos fremmedkrigerne det siste året før de reiste var på 84 651 kroner (NRK, 2014).

I rapporten utarbeidet av FKTS (2014) bekrefte disse opplysningene: «Få av de som har reist til Syria har høyere utdanning og/eller fast jobb. Flertallet kjennetegnes snarere av lav utdanning og løs tilknytning til arbeidslivet. I tillegg har en del forbindelser til kriminelle miljøer». FKTS (2014) hevder at årsaken til denne løse tilknytningen til samfunnet kan ha ulike forklaringer. Faktorer som lav utdanning og manglende tilhørighet til arbeidslivet medfører i de fleste tilfeller svakere tilknytning til samfunnet. Det er derfor ikke overraskende at de som opplever marginalisering og utenforskap søker seg til miljøer hvor de kan oppleve både tilhørighet og anerkjennelse. Likevel er det flere av dem som har reist som skiller seg ut fra denne beskrivelsen. Enkelte beskrives som godt integrerte, ressurssterke og vellykkede. Hva kan forklare at disse velger å reise ut som fremmedkrigere? FKTS (2014) foreslår at dette kan ha med at disse søker andre former for status enn den man får gjennom utdanning og i arbeidslivet: «Mange søker status i andre former enn den som tradisjonelt knyttes til utdanning og yrke, og det å kjempe i Syria kan nettopp gi en type status og identitet som er mer forenlig med deres verdisett og verdensanskelse».

Lia og Nesser (2014) hevder også at det er en overrepresentasjon av sosiale problemer og utenforskap blant de norske fremmedkrigerne. I tillegg vektlegges blant annet betydningen av sosiale relasjoner: «Selv om de er geografisk spredt og fordelt på mange nasjonaliteter, er det

gjennomgående fellestrekk for de fleste av fremmedkrigerne at de kjenner hverandre, og at de har knyttet bånd før de reiste til Syria» (Lia og Nesser, 2014, s. 409). Av kvinnene som har reist er de fleste ifølge Lia og Nesser mest sannsynlig gift med andre fremmedkrigere.

Motivasjonen for å reise ut som fremmedkriger hevdes å være varierende. FKTS (2014) peker på fire faktorer som kan virke motiverende: å bidra humanitært, å oppleve spenning, å oppnå status, eller å gjøre opprør. For enkelte har den mest motiverende faktoren vært et ønske om 'å hjelpe', hvilket var typisk tidlig i Syria-konflikten. Mange reiste fordi de ønsket å bidra humanitært og/eller de ønsket å støtte befolkningen og opprørsgruppene i Syria i opprøret mot Bashar al-Assad. En annen motiverende faktor har for noen vært at de har hatt et behov for å føle fart og spenning, og å oppnå status i det ekstremislamistiske miljøet. Enkelte andre har vært motivert av en trang til å gjøre opprør, og hva er vel mer egnet for å gjøre opprør mot samfunnet og foreldregenerasjonen i dag enn å reise ut som fremmedkriger? Lia og Nesser (2014, S. 410-411) trekker i tillegg frem det religiøse aspektet, men påpeker at den ideologiske og religiøse overbevisningen er varierende blant de norske fremmedkrigerne. Blant dem som er svært religiøst motiverte anses det å foreta en 'jihadreise' til Syria nærmest som en muslimsk plikt. Blant dem som har hatt en kriminell fortid vil det å foreta en reise til Syria være den ultimate botsutøvelse for å gjøre opp for tidligere synder.

Ida Nord Holmer (2014) har også sett på hva som kan forklare at noen ender opp som voldelige ekstremislamister. I sin masteroppgave intervjuet hun personer med tilknytning til Profetens Ummah og ungdom som har reist til Syria fra Norge. Basert på disse intervjuene, i tillegg til informasjon hun fant i åpne kilder, presenterer hun ulike faktorer som kan sees som 'root causes', eller årsaker, til at norsk ungdom tiltrekkes av militant salafisme. Salafisme er en svært streng tolkning av islam som ofte sammenfaller med de norske ekstremislamistenes tolkning av islam. Nord Holmer (2014, s. 18) trekker frem politiske faktorer og sosialpsykologiske faktorer som viktige forklaringer. Disse kan fungere som kognitive åpninger i tråd med Wiktorwicz (2004) ekstremiseringsdiagram. De politiske faktorene kan sees som en kamp for rettferdighet, og herunder har hun trukket frem utenrikspolitisk praksis, ulik behandling av ulike grupper i samfunnet, samt stigmatisering og diskriminering i offentlig debatt. De sosialpsykologiske faktorene omfatter sosioøkonomisk deprivasjon og fremmedgjøring, utenforskap, og søken etter identitet. Sistnevnte i tillegg til søken etter mening fremheves da det å ha lav sosial mobilitet ikke alene gir godt nok svar på hvorfor enkelte ekstremiseres. Flere av de norske ekstremislamistene var godt integrerte, hadde gjort

det bra i skolen og i arbeidslivet (Nord Holmer, 2014, s. 18). Igjen kan vi se at det later til at vi grovt kan dele de norske ekstremislamistene inn i to grupper: de ressurssterke, og de som på en eller annen måte ikke har lyktes i utdanningssystemet eller i arbeidslivet. Dette stemmer overens med hva både NRK, FKTS, samt Lia og Nesser fant i sine kartlegginger. Både de politiske faktorene, så vel som de sosialpsykologiske faktorene, mener Nord Holmer fungerer som klagemål som kan være med på å skape kognitive åpninger, og at den militante salafismen som sådan gir en form for løsning på dette. Denne løsningen har videre to dimensjoner: en religiøs og en sosial dimensjon. Den religiøse dimensjonen er med på å skape mening for individet, mens den sosiale dimensjonen tilbyr individet fellesskap og tilhørighet. Nord Holmer (2014, s. 2) argumenterer for at de norske ekstremislamistene trekkes mot den ekstremislamistiske ideologien fordi den tilbyr et alternativt verdenssyn som igjen kan bidra til rettferdighet, mening og fellesskap basert på religion og felles ideologi.

3.2.3 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på tre ekstremiseringsmodeller som har forsøkt å beskrive hvordan en ekstremiseringsprosess foregår og jeg har med utgangspunkt i aktuell forskningslitteratur sett på hva som kjennetegner ekstremislamister. Det viser seg at å konstruere en felles standardisert profil for ekstremislamistiske personer mest sannsynlig er vanskelig, om ikke umulig. Foreløpig ser det ut til at det de har til felles for det første dreier seg om at det stort sett handler om menn i 20-årene (men det har vært en økt andel kvinner som har sluttet seg til disse miljøene i senere tid). En stor andel har også innvandrerbakgrunn, men som jeg kommer tilbake til er det lite sannsynlig at å ha innvandrerbakgrunn i seg selv har betydning for hvorvidt man går inn i en ekstremiseringsprosess. Heller kan dette være knyttet til sosial mobilitet, og jeg mener derfor at vi bør se nærmere på *forventet*, *opplevd*, og *faktisk* sosial mobilitet. Det later nemlig til at vi grovt kan dele dem inn i to grupper, hvorav den ene gruppen ser ut til å bestå av personer med tilsynelatende høy sosial mobilitet: de er ressurssterke med høyt utdanningsnivå, og har gjerne solid sosioøkonomisk bakgrunn. I den andre gruppen finner vi dem som har lav sosial mobilitet: det er personer som har falt fra i utdanningssystemet, og som kommer fra lavere sosiale lag i samfunnet og med lave fremtidsutsikter. Dette ser ut til å samsvare med de dataene vi har om de norske ekstremislamistene, hvilket jeg vil gjøre nærmere rede for i kapittel 5 hvor jeg presenterer mine egne funn fra min undersøkelse.

4 Metodologisk fremgangsmåte

Den overordnede intensjonen med denne oppgaven er å få økt kunnskap om ekstremiseringsprosesser for å kunne vurdere om utdanning kan bidra til å forebygge islamistisk ekstremisering. For å oppnå dette har jeg tatt sikte på å se på hva som kan forklare hvorfor en person går igjennom en ekstremiseringsprosess og hvordan dette foregår. Jeg har også sett på hva som kjennetegner norske ekstremislamister. I dette kapitlet vil jeg innledningsvis beskrive og begrunne valg av forskningsmetode, samt gjøre rede for de metodiske verktøyene jeg har tatt i bruk for å innhente datamaterialet i denne oppgaven. Deretter vil jeg presentere utvalget studien baserer seg på, samt beskrive hvordan jeg analyserte datamaterialet. Avslutningsvis vil metodiske og etiske utfordringer med datainnsamlingen diskuteres.

4.1 Metodologisk utgangspunkt

For å innhente data valgte jeg å benytte blandede metoder. Dette fordi en kvalitativ tilnærming vil gi meg mulighet til å kunne utvikle dypere forståelse av fenomenet, mens en kvantitativ tilnærming vil gi mulighet til å se på hva som kan forklare fenomenet. Videre ønsket jeg å gjennomføre en komparativ analyse ved å sammenligne mine funn med tidligere utførte studier. Dette bidrar også til at jeg i større grad kan si noe om hvorvidt mine funn er pålitelige. For å ha mulighet til dette er det nødvendig å samle inn så mye informasjon om de norske ekstremislamistene som mulig, og da det viste seg å være vanskelig å komme i kontakt med informanter, måtte jeg konsentrere meg om det finnes i åpne kilder. Dette materialet utgjør den kvantitative delen av studien. Videre har jeg supplert med fem intervjuer. Dette ga meg mulighet til å gå i dybden på noen av problemstillingene som ikke så lett lar seg besvare ved hjelp av kvantitative metoder. Ingen av informantene i det kvalitative utvalget inngår i det kvantitative utvalget, slik at det fullstendige utvalget består av 45 personer. Ofte gjør man dybdeintervjuer nettopp med en lite utvalg av de som er med i en kvantitativ undersøkelse for å supplere svarene de har gitt eller er opphav til. Det har dessverre ikke jeg hatt mulighet til, men det kvalitative materialet kan være nyttig i en trianguleringssammenheng.

Når man ønsker å (årsaks)*forklare* et fenomen kan det være mest hensiktsmessig å benytte kvantitative metoder, mens dersom man ønsker å *forstå* et fenomen kan kvalitative metoder være mer formålstjenlige. Å benytte kvalitative metoder er derfor særlig hensiktsmessig når

man skal studere kontekstualiserte sosiale fenomener. Fordi man da kan få innsikt i hvordan en person, eller en gruppe, opplever en situasjon og hvordan de deretter reagerer på å være i en gitt situasjon (McCall og Simmons, 1969, referert i Holme og Solvang, 1998, s. 88).

4.1.1 Blandede metoder

Blandede metoder har blitt referert til som den ‘tredje metodologiske bevegelsen’, eller det ‘tredje forskningsparadigmet’ (Creswell og Clark, 2011, s. 1). Her innlemmes metoder fra både den kvantitative og den kvalitative bevegelsen og kan beskrives som en «multiple ways of seeing and hearing things» (Greene, 2007, s. 20, referert i Creswell og Clark, 2011, s. 2). Ved å ha en slik tilnærming har man muligheter til å bringe det beste fra to verdener sammen. Blandede metoder kan være hensiktsmessig dersom man for eksempel opplever at man ikke får nok, eller gode nok, data, ved å kun ta i bruk én metode, slik det var i mitt tilfelle. Ved å kombinere metoder, eller triangulere, kan man øke studiens troverdighet og pålitelighet. Å bruke blandede metoder kan også by på utfordringer. For det første krever det svært god kunnskap om både kvantitative og kvalitative, metoder. For det andre er det et spørsmål om hvor mye tid og ressurser man har tilgjengelig. For å få et bedre datagrunnlag valgte jeg som nevnt å gjøre intervjuer som et supplement til det kvantitative datamaterialet slik at jeg endte opp med et ‘convergent design’ (heretter konvergerende fremgangsmåte), hvor jeg samlet inn og analyserte de kvalitative og kvantitative dataene hver for seg. Deretter undersøkte jeg om det faktisk var konvergens, eller sammenfall, mellom de kvalitative og kvantitative dataene. Det er det kvantitative materialet som er tillagt størst vekt i denne oppgaven. En slikt metodologisk fremgangsmåte er forankret i et pragmatisk vitenskapssyn som tar utgangspunkt i ‘what works when’, hvilket er typisk for studier hvor man bruker blandede metoder, og særlig når man benytter en konvergerende fremgangsmåte (Creswell og Clark, 2011, s. 40-41, 74-75). Målet med en slik fremgangsmåte er å få dypere forståelse for et fenomen ved at man innhenter ulik, men komplementære data om et fenomen.

4.2 Utvalg

For å besvare problemstillingen min ønsket jeg å komme i kontakt med personer som er eller har vært tilknyttet ekstremislamistiske miljøer. For å komme i kontakt med informanter gikk jeg bredt ut. Jeg sendte e-post til interesseorganisasjoner, medieaktører, kommunale aktører, PST, Justis- og beredskapsdepartementet, og Kunnskapsdepartementet, hvor jeg kort beskrev formålet med, oppgaven. Prosjektbeskrivelsen ble også vedlagt. Deretter spurte jeg om disse

hadde mulighet til å sette meg i kontakt med informanter eller om de hadde noen tips til hvordan jeg burde gå frem for å komme i kontakt med informanter. Disse kunne dermed fungere som hva Fangen (2004) refererer til som 'portvakter' – aktører som både kan bidra med å få tilgang til informanter og å gi informasjon om det feltet man ønsker å studere. Deretter kan man komme i kontakt med flere informanter ved at personer i utvalget setter en i kontakt med andre aktuelle informanter: en såkalt snøballmetode.

De fleste e-postene jeg sendte ble besvart. Blant annet fikk jeg svar fra to ungdomsarbeidere i Bærum kommune: Ikhlague Chan og Erik Rønnest. Disse lot seg både intervju og de satte meg i kontakt med informanter. I tillegg til dette meldte jeg meg inn i to Facebook-grupper: ILM (Islams lære og metode), og Islam Net. Her postet jeg to innlegg hvor jeg etterspurte personer som hadde meninger og holdninger som kunne karakteriseres som radikale eller ekstreme. Det var viktig for meg at informantene ikke skulle oppleve at jeg så på dem som ekstremister. Jeg søkte derfor etter personer som selv mente de var radikale eller ekstreme, eller som opplevde at de ble oppfattet slik. På denne måten fikk jeg mulighet til å utjevne det asymmetriske maktforholdet i intervjusituasjonen fordi jeg ga informantene selv mulighet til å definere seg selv og sine holdninger. Jeg lot samtlige informanter bestemme hvor og når intervjuene skulle gjennomføres, dette fordi informantene mest sannsynlig vil føle seg mer avslappet i et miljø de selv hadde valgt, samt at også informantene hadde kontroll i intervju-situasjonen. Jeg endte tilslutt opp med seks informanter som utgjør grunnlaget for de kvalitative dataene i denne oppgaven: en muslimsk jente i slutten av tenårene (Amina), to etnisk norske konvertitter: Ørjan, som er i midten av 20-årene, og Marit som er i midten av 30-årene, et familiemedlem til noen som har reist til Syria (Muhammed), samt to ungdomsarbeidere (Ikhlague Chan og Erik Rønnest). Marit, Ørjan, og Amina kom jeg i kontakt med via Facebook, mens jeg kom i kontakt med de tre resterende informantene gjennom Ikhlague Chan. Det er ingenting som tilsier at Ørjan og Marit kjenner hverandre. Med unntak av de to ungdomsarbeiderne er navnene ikke informantenes virkelige navn og har heller ingen tilknytning til informantenes faktiske navn. Jeg gjennomførte til sammen fem semi-strukturerte intervjuer: ett gruppeintervju og fire én til én-intervjuer. Disse ble gjennomført i tidsrommet desember 2014 – mai 2015. Utvalget i det kvantitative materialet teller 39 personer med tilknytning til ekstremislamistiske miljøer i Norge. Ingen av informantene i det kvalitative utvalget inngår i det kvantitative utvalget, slik at det fullstendige utvalget består av 45 personer.

4.2.1 Fremgangsmåte ved innhenting kvantitative data

Det kvantitative datamaterialet mitt er basert på en egen kartlegging av det ekstremislamistiske miljøet i Norge etter en systematisk gjennomgang av nyhetsartikler som omhandler norske ekstremislamister fra 2010 til 2015, hentet fra NRK, TV2, Aftenposten, NY Times, VG, Dagbladet, Dagsavisen, Morgenbladet, Varden med flere. Artiklene inneholdt blant annet intervjuer med pårørende, noen av ekstremislamistene selv, informasjon om hva som er kommet frem i rettssaker, eller informasjon som har blitt bekreftet overfor journalistene av flere anonyme uavhengige kilder. Det var en møysommelig og tidkrevende prosess å foreta denne kartleggingen fordi de fleste personene ikke har blitt navngitt i kildene jeg har brukt. Jeg tok derfor kun med personer som jeg helt sikkert kunne skille fra hverandre på bakgrunn av for eksempel alder, spesielle kjennetegn, bosted eller tidspunkt for avreise til Syria. Opprinnelig bestod dette utvalget av 53 personer med tilknytning til ekstremislamistiske miljøer her i landet. Av disse har minst 42 reist utenlands og ytterligere to har blitt stoppet på vei til Syria. 17 personer har mistet livet. Av de 53 personene jeg klarte å identifisere har jeg valgt å konsentrere meg om 39 personer: 10 er kvinner og 29 menn. Da problemstillingen min er hvordan vi gjennom utdanning kan forebygge ekstremisering ble disse ble strategisk utvalgt fordi de enten er født i Norge, eller fordi de kom til Norge i så ung alder at de har gått i norsk skole.

4.2.2 Fremgangsmåte for å analysere kvantitative data

De kvantitative dataene ble analysert ved at jeg konstruerte samme type kategorier og variabler som ble benyttet av Sageman (2004) og Bakker (2006). Derfor valgte jeg å se på følgende variabler: geografisk bakgrunn, alder, kjønn, utdanningsbakgrunn, arbeidsbakgrunn og arbeidserfaring, erfaring med rus og kriminalitet, psykiske problemer, religiøs bakgrunn, sosioøkonomisk bakgrunn, arbeids- eller studiesituasjon for tidspunkt for når de ble en del av det ekstreme miljøet eller reiste utenlands for å delta i hellig krig, samt oppvekstsvilkår. Jeg undersøkte også betydningen av sosiale bånd. Etter jeg hadde fått oversikt over personene som inngikk i utvalget mitt benyttet jeg Excel for å kunne presentere dataene i tabeller og grafer. Disse ble så sammenlignet med dataene til Bakker (2006) og Sageman (2004). Datamaterialet ble også vurdert opp mot hva som er kommet frem i andre norske kartlegginger.

4.2.3 Fremgangsmåte ved innhenting av kvalitative data

Etter jeg hadde kommet i kontakt med dem som utgjorde grunnlaget for de kvalitative dataene mine utformet jeg en semi-strukturert intervjuguide. Å benytte semi-strukturerte intervju som metode gjør til at man har bedre mulighet til å få innsyn i hvordan en person opplever, reflekterer, og reagerer på noe. Ved å bruke denne metoden kunne jeg i større grad sikre at forsøkspersonen har forstått spørsmålene – jeg hadde mulighet til å stille oppfølgings-spørsmål for å bekrefte at informantene forstod hva jeg mente med de ulike begrepene, og jeg kunne i større grad sikre at det at vi hadde en intersubjektiv forståelse av begrepene som inngikk i temaene jeg undersøkte, eller når jeg ønsket at informantene kunne utdype et utsagn. I tillegg til dette kan man også sikre seg at man får innsikt i temaer som informantene mener er relevante og som man ikke selv hadde tenkt ut på forhånd. I tillegg til å benytte intervju som metode ønsket jeg også benytte spørreskjema med utgangspunkt i de samme kategoriene jeg undersøkte kvantitativt. Dette forkastet jeg da jeg for det første hadde for få informanter til at det skulle kunne la seg generalisere og for det andre fordi ingen av dem kan betegnes som ekstremislamister og de inngikk heller ikke i det kvantitative materialet.

Gjennomføring av intervju

De mest egnede intervjuformene etter min oppfatning var å foreta en blanding mellom begrepsintervju og narrativt intervju. Dette fordi det ville gi meg større grad av frihet i intervjusituasjonen og jeg mente dette kunne gjøre informantene mer avslappet. I tillegg ville dette gjøre at jeg bedre kunne tilpasse intervjuguiden til informantene. Samtlige hadde lest prosjektbeskrivelsen og fått utdelt samtykkeskjema i forkant av intervjuet. Før jeg gikk i gang med intervjuene foretok jeg et prøveintervju med en medstudent for å forberede meg på intervjusituasjonene. I ettertid ser jeg at jeg burde foretatt flere prøveintervjuer for å bli ytterligere forberedt, men på grunn av begrenset tid valgte jeg å gå i gang med intervjuene så raskt som mulig. Etter informantene hadde lest gjennomprosjektbeskrivelsen og skrevet under samtykkeerklæringen forklarte jeg hvordan dataene ville sikres. Samtidig understreket jeg at de når som helst kunne trekke seg fra prosjektet. Etter formalitetene var i orden gikk jeg i gang med intervjuet. For å finne ut hva informantene mener kan forårsake ekstremisering og ekstremislamisme ble det nødvendig å klargjøre hvordan både jeg og informantene forstod begrepene slik at vi hadde en intersubjektiv forståelse disse. Dette løste jeg ved å først spørre informantene hvordan de forstod begrepene, for deretter klargjøre hvordan jeg definerte disse. I selve intervjusituasjonen endte jeg ved flere anledninger opp

med å benytte radikaliserings heller enn ekstremisering. Dette fordi det var dette uttrykket informantene var mest kjent med. For å unngå å påvirke informantene, valgte jeg å presisere dette etter at informantene selv hadde presentert sin forståelse av begrepene. Hos konvertittene viste det seg at begrepsbruken i seg selv opplevdes stigmatiserende. Et eksempel på dette er Marits svar da jeg spør hva som gjør noen til en ekstremist:

Jeg aner ikke. Det må nesten spørre media om (ler) for jeg vet ikke helt hva det er som, som gjør noen til verken ekstremist, radikal, eller islamist, eller jeg vet ikke engang om det er ord som eksisterer. Det er bare sånne tulleord. Populistiske tulleord. (Marit, 29.03.2015)

Jeg har valgt å droppe longører i sitatgjengivelsene for å få bedre flyt i teksten. Korte pauser markeres med (-), lange pauser markeres med (—), der hvor jeg ikke har klart å tyde informantens utsagn er dette markert med (...). Etter en stund uttaler hun likevel at å være ekstremistisk innebærer at du er villig til å dø for det du tror på:

Altså, hvis vi skal virkelig gå til en ekstrem praktiserende muslim, så vil det være en som er villig til å dø for at du skal få det du har rett på (—) Uavhengig av hva det måtte være. (Marit)

Her bekreftet jeg at min forståelse var tilnærmet lik, men at jeg ville definere en ekstrem person som en person med holdninger og overbevisninger som står i motsetning demokratiske prinsipper og som forkaster menneskerettigheter og aktivt arbeider for å endre dette. Jeg understreket også at vi nødvendigvis ikke måtte være enige, men at dette var den definisjonen jeg ville bruke i oppgaven. Da jeg intervjuet Ørjan stilte jeg et mer ledende spørsmål og jeg brukte også begrepet radikaliserings:

Hva legger du i radikaliserings? Det må ikke nødvendigvis lede til vold, gjør det det? Å være radikal er jo egentlig ikke negativt, er det? Kanskje ikke? (Intervjuer, 17.02.2015)

Dette gjorde jeg for å tydeliggjøre forskjellen på en radikaliseringsprosess og en ekstremiseringsprosess. Samtidig ønsket jeg å understreke at jeg ikke anså radikale muslimer som en trussel. Ørjan svarer:

Altså, jeg, jeg tror at det bare er en sånn (-) slags (—) tankedepende klisje da, fordi når man sier en radikal – en ekstremist, så blir det nesten, da trenger man ikke tenke noe mer på det, da trenger man ikke å tenke på hva den ekstremisten mener, for det er liksom helt utafor, (ler), at det er gærent, det er mere sånn en slags moralsk pekefinger. Det forklarer ingenting. (Ørjan 17.02.2015)

Deretter kunne jeg gå over til det første temaet i intervjuguiden min: sosial bakgrunn. Min forforståelse har vært at ekstremister gjerne har blitt diskriminert, ikke har lyktes i utdanning og kanskje har lav sosial mobilitet. Dette kan ha ført til at de ikke har opplevd å føle tilhørighet til samfunnet og kanskje derfor har søkt seg til, i dette tilfellet, ekstremislamistiske miljøer. Derfor ønsket jeg å stille spørsmål om blant annet sosioøkonomisk bakgrunn, utdanningsbakgrunn og oppvekstsvilkår. Da mine informanter ikke selv tilhører det ekstremislamistiske miljøet og heller ikke kan klassifiseres som ekstremislamister er ikke disse representative for den gruppen jeg i utgangspunktet ønsket å intervju. I stedet for å fokusere på deres bakgrunn fokuserte jeg heller på følgende tema:

- Hva er årsaken til at noen går inn i en ekstremiseringsprosess?
- Hvordan forebygge ekstremisering og hvilken rolle kan skolen ha i dette arbeidet?

Underveis i intervjuene forsøkte jeg å unngå å avbryte informantene mens de besvarte spørsmålene. I stedet kom jeg gjerne med oppmuntrende nikk, bekreftende ord eller oppfølgingsspørsmål som «mmm, kan du beskrive nærmere hva du mener med det?». Eller jeg kunne uttrykke forståelse for informantenes utsagn: «Det du beskriver nå høres ut som kan være utfordrende». Da vi hadde vært igjennom temaene i intervjuguiden forberedte jeg informantene på at vi skulle avslutte intervjuet. Dette gjorde jeg ved spørre om informantene hadde noe å tilføye for deretter takke for at de hadde tatt seg tid til å la seg intervju.

Intervjuene ble tatt opp ved hjelp av lydopptaker på min mobil og varte i én til to timer. Etterfulgt av hvert intervju skrev jeg ned refleksjoner og tanker om innholdet i intervjuene. Jeg overførte lydfilene til min personlige datamaskin og slettet samtidig lydfilene på mobiltelefonen. Intervjuene ble transkriberte ved hjelp av transkriberingsverktøyet Hypertranscribe. Etter intervjuene transkribert overførte jeg tekstfilene til det kvalitative analyseringsverktøyet Nvivo i tillegg til å skrive ut intervjuene på papir. Lydfilene ble så kryptert og overført til en minnepenn som jeg har oppbevart utilgjengelig for andre.

4.2.4 Fremgangsmåte for å analysere kvalitative data

For å analysere de kvalitative dataene valgte jeg å ha en innholdsorientert tilnærming og foretok en meningsfortetting av det transkriberte datamaterialet ved at jeg både foretok en deduktiv og en induktiv tematisk analyse av transkripsjonene. Jeg ønsket i hovedsak å få svar

på to spørsmål ved å intervju informantene: for det første hva informantene mente kunne være årsak til at noen går inn i en ekstremiseringsprosess, og for det andre hvordan de mener vi kan forebygge ekstremisering. Disse utgjorde mine overordnede temaer. Jeg var også interessert i å se på hvilke temaer informantene var spesielt opptatt av, da dette kunne gi grunnlag for nye temaer, noe som er et godt eksempel på at kunnskapen konstrueres i møte mellom forsker og forskningsperson, et kjent fenomen ved å ha en hermeneutisk tilnærming. Derfor gikk jeg gjennom utskrifter av intervjuene og markerte de avsnittene hvor informantene besvarte spørsmål jeg var opptatt av. Fordi jeg hadde valgt en semi-strukturert intervjuform dukket det naturlig nok opp temaer jeg på forhånd ikke hadde sett for meg, dermed anså jeg det som hensiktsmessig å foreta en induktiv analyse. Det er hele tiden en vekselvirkning mellom teori, utvalgte delenheter og det helhetlige tekstmaterialet. Dette i sum gjør til at man underveis i prosessen kan utvikle ny kunnskap.

Ved første koding endte jeg opp med relativt mange kategorier og koder fordi jeg kodet alt hva både jeg mente var relevant og det som jeg opplevde at informantene var opptatt av. Dette var for eksempel kategorier som 'ekskludering', 'politiske faktorer', 'media', 'diskriminering', 'forebygging'. Neste ledd i analysen ble da å strukturere disse og se på hvilke av kategoriene som var mest relevante for å besvare oppgavens problemstilling. Jeg valgte derfor å trekke ut utdrag som jeg mente var mest relevante og foretok så en rekoding av disse utdragene. Dette kan ha svekket oppgavens reliabilitet da det er en viss risiko for at jeg har fjernet informasjon som hadde vært relevant. For å unngå dette kunne jeg bedt noen andre kode intervjuene, men dette unnlot jeg for å sikre personvernopplysninger. Jeg hadde heller ikke informert informantene om dette slik at de hadde ikke hatt mulighet til å samtykke. De transkriberte intervjuene ble overført til analysebehandlingsprogrammet Nvivo. Etter å ha overført materialet kategoriserte og kodet jeg innholdet i intervjuene. Svarene informantene oppga på det første spørsmålet endte jeg opp med å dele inn i følgende tre hovedkategorier: *manglende kunnskap om verden og islam, identitet, rotløshet og utenforskap, samt frustrasjon over politisk praksis*. For å besvare spørsmål 2 valgte jeg ut relevante sitater fra hver av informantene.

4.3 Metodiske refleksjoner

Forskning handler om å gjennom systematisk arbeid utvikle ny kunnskap, innsikt og forståelse av et gitt fenomen. Men hvordan kan vi vite at den kunnskapen vi kommer frem til

gjennom dette arbeidet er sann og god kunnskap? Nærmere bestemt: hvordan kan vi sikre at kunnskapen vi kommer frem til er troverdig og pålitelig? I forskningssammenheng benyttes begrepene validitet og reliabilitet for å si noe om dette. Termen reliabilitet kommer fra det engelske ordet *reliability* som betyr pålitelighet og benyttes for å si noe om konsistensen eller stabiliteten i en måling. Dette handler blant annet om hvorvidt resultatene er reproducerbare. Kvale og Brinkmann (2012, s. 325) definerer det som: «En forskningsrapport konsistens og pålitelighet; intra- og intersubjektivreliabilitet henviser til om et resultat kan gjentas på andre tidspunkter og av andre forskere ved hjelp av den samme metoden.». Validiteten handler om styrken og gyldigheten i et utsagn: «...i samfunnsvitenskapene viser validitet som regel til om en metode faktisk kan brukes til å undersøke det den sier den skal undersøke.» (Kvale og Brinkmann, 2012, s. 326).

4.3.1 Reliabilitet og validitet i det kvalitative datamaterialet

De fremste truslene mot reliabilitet og validitet i en kvalitativ undersøkelse, og da særlig om man benytter intervju som metode, er for det første om hvorvidt man undersøker det man er ute etter å undersøke. Dette handler om forskningens validitet. For å styrke validiteten er det derfor viktig å foreta tydelige og velfunderte begrepsoperasjonaliseringer og å sikre at informantene har forstått hva som ligger i de begrepene som inngår i spørsmålene man stiller, hvilket gjør det lettere å etterprøve resultatet. Dersom andre senere kommer frem til de samme resultatene kan dette tyde på at forskningsresultatene er stabile, hvilket igjen kan indikere at reliabiliteten er god. De største truslene mot generaliserbarhet, reliabilitet og validitet i det kvalitative datamaterialet jeg har innhentet er etter min oppfatning relatert til fem forhold: For det første har jeg operert med et lite utvalg, noe som gjør det vanskelig å generalisere resultatene. For det andre er ikke informantene representative for det utvalget jeg ønsket å undersøke – ingen av informantene jeg intervjuet ikke kan klassifiseres som ekstremislamister. Likevel har informantene relevante kunnskaper om mine problemstillinger. For eksempel har ungdomsarbeiderne har lang erfaring med å jobbe med ungdommer i ekstremislamistiske miljøer og Muhammed er som nevnt pårørende til noen som har reist til Syria. De to konvertittene og Amina har kunnskap om hvordan det er å være muslim i Norge, samt at det kan late til at disse tre kan ha vært i en ekstremiseringsprosess. Ørjan vurderte på et tidspunkt å reise til Syria for å bidra humanitært, mens Marit som tidligere ikke var religiøs har gått over til å praktisere en konservativ form for islam. For eksempel bruker hun til daglig niqab, og da vi skulle gjøre intervjuet ønsket hun å foreta dette

i en moské fordi hennes muslimske overbevisning ikke tillot å gjøre dette på en café. Amina på sin side uttalte at hun hadde vært på vei til å bli radikal (ikke ekstrem). Selv om informantene selv ikke er representative har de relevante kunnskaper som kan være representative. Den tredje trusselen som kan ha svekket reliabiliteten og validiteten er at jeg kan ha påvirket eller mistolket informantene, for det fjerde er det et spørsmål om hvorvidt vi kan feste lit til informantenes fortellinger, hvilket går på reliabilitet, og for det femte er det mulig at jeg ikke har målt det jeg har ment jeg skulle måle eller at begrepene jeg har brukt overfor informantene har vært uklare, som igjen kan ha svekket validiteten.

Validiteten i det kvalitative datamateriale forsøkte jeg å sikre ved at jeg spurte hvordan informantene forstod begrepene ekstremisering og radikalisering. Deretter gjorde jeg rede for hva jeg la i begrepene. Jeg understreket også at vi ikke nødvendigvis måtte være enige, men at jeg komme til å forså begrepene ut fra de definisjonene jeg gjorde rede for i kapittel 1. På denne måten ønsket jeg å oppnå intersubjektivitet mellom meg og den som ble intervjuet, slik at informantene forstod hva jeg spurte om. Noe som kan ha svekket validiteten er at jeg ikke har vært like konsekvent i måten jeg formulerte meg på. For å undersøke dette gikk jeg gjennom transkripsjonene hvorpå det viste seg at jeg ikke hadde vært like konsekvent i gjennomføringen av alle intervjuene. Dette gjaldt særlig det første intervjuet jeg gjennomførte, hvilket skyldtes at jeg på daværende tidspunkt selv ikke var helt sikker på hvordan jeg skulle operasjonalisere begrepene. Selv om dette kan anses som en svakhet, mener jeg at sannsynligheten for at dette har påvirket svarene i dette intervjuet nevneverdig er liten da det er samsvar med svarene jeg fikk i de andre intervjuene.

En annen faktor som kan være en trussel mot det kvalitative datamaterialet er hvorvidt intervjupersonenes fortellinger er til å stole på. Sagt på en annen måte: presenterer informantene historier på bakgrunn av hva de mener er sosialt akseptabelt eller forteller de den 'egentlige' historien? Selve intervjusituasjonen kan derfor også ha vært med på å påvirke informantenes svar. Dersom de har følt seg ukomfortable, enten på grunn av meg eller hvor og når intervjuet ble gjennomført, kan dette ha ført til at de ikke har fortalt den egentlige historien. Dersom de i tillegg har følt at jeg ikke er til å stole på eller at jeg ikke har virket troverdig kan dette ha ført til at de ikke har fortalt den egentlige historien. For at informantene skulle oppleve trygghet i intervjusituasjonen var jeg tydelig på at de når som helst kunne trekke seg fra prosjektet og at jeg hadde taushetsplikt og jeg lot dem bestemme tid og sted for intervjuene. Som nevnt ovenfor hadde jeg etterspurt informanter som selv

opplevde at de ble ansett som radikale eller ekstreme hvilket jeg mener utjevnet det asymmetriske maktforholdet mellom forsker og informant ved at de selv fikk definisjonsmakten over seg selv. En annen måte å utjevne dette forholdet på kan være å ha en litt nølende og spørrende stil for å understreke at det er informanten selv som er ekspert på sitt liv. Dette kan gjøre til at informanten føler seg tryggere og derfor tør å svare mer fritt. Jeg forsøkte derfor så godt jeg kunne å innta en ydmyk posisjon hvor ingen svar ville bli ansett som 'rette' eller 'gale'. Et siste element jeg vil trekke frem som kan bidra til å svekke undersøkelsens reliabilitet og validitet er at jeg i intervjusituasjonen rett og slett har feiltolket det som er blitt sagt, eller at jeg som nevnt ovenfor, i kodingsprosessen har fjernet relevant informasjon. Med tanke på feiltolkninger av hva informantene uttalte, stilte jeg gjerne oppfølgingsspørsmål, eller formulerte spørsmålet på en annen måte senere i intervjuet.

Med tanke på hva informantene kunne fortelle underveis i intervjuene er det lite som tyder på at de farer med løgn. De deler mange av de samme erfaringene og historiene de fortalte fremstod troverdige. For eksempel fortalte en av informantene at han hadde mistet jobben som følge av at han hadde konvertert til islam. Det er selvfølgelig fullt mulig at han mistet jobben av andre årsaker, men hans subjektive vurdering var at det var nettopp dette som var årsak til at han mistet jobben. Som han selv fortalte, gjorde dette til at han følte at han ikke fikk delta i samfunnet på samme premisser som ikke-muslimer, hvilket kan lede til relativ deprivasjon og en opplevelse av utenforskap. En av de andre informantene fortalte også at hun hadde hatt vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet, også hun så dette i sammenheng med at hun var muslim.

Dette er selvfølgelig deres subjektive vurderinger av hva de har opplevd, men hva som objektivt faktisk har skjedd er med det mindre relevant da det var nettopp deres subjektive vurderinger omkring det som ble fortalt jeg var interessert i. At to personer som har hatt vansker på arbeidsmarkedet ser deres religiøse overbevisning som årsak til dette, betyr ikke at alle muslimer som ikke er en del av arbeidsmarkedet ser det på samme måte. Det er vanskelig å generalisere med utgangspunkt i et så lite utvalg, derfor undersøkte jeg hvorvidt det var samsvar med mine funn og det øvrige norske datamaterialet. Kvalitativ forskning, og da især det kvalitative forskningsintervjuet, har og tradisjonelt blitt kritisert for at den kvalitative forskeren ikke er objektiv. For eksempel hevdes det at den kvalitative forskeren ofte stiller ledende spørsmål og på denne måten får de svarene man ønsker i stedet for å få sannferdige svar. Dette kan være en trussel mot forskningens reliabilitet, men som Kvale og

Brinkman (2009, s. 184) fremhever avhenger ikke dataenes kvalitet av om man har stilt ledende, eller ikke ledende spørsmål, men om *hva* spørsmålene leder til. Dersom man er bevisst hvilke spørsmål man skal stille og hvorfor disse er relevante, kan dette være til god hjelp når man skal sette i gang med å analysere de dataene man har samlet inn. Ved å stille relevante spørsmål er også sannsynligheten for at man har fått relevante svar større.

I sum mener jeg at til tross for at jeg har operert med et lite utvalg er validiteten og reliabiliteten i det kvalitative materialet tilfredsstillende på flere måter. Jeg har intervjuet personer med ulik kunnskap og erfaring med det ekstremislamistiske miljøet og fortellingene de har fortalt fremstår troverdige samtidig som det er samsvar mellom det som er blitt fortalt. Til tross for at det kan være vanskelig å bedømme hvor representative og generaliserbare resultatene på bakgrunn av disse intervjuene er, peker de i samme retning som tidligere studier og mitt materiale kan kanskje derfor være et supplement til det datamaterialet som allerede er tilgjengelig. Videre ser det ut til at det er samsvar mellom det kvalitative og det kvantitative materialet hvilket vil diskuteres nærmere etter jeg har presentert mine funn i neste kapittel. Det er elementer i det kvalitative materialet som synes å bekrefte inntrykket av de kvantitative funnene.

4.3.2 Relabilitet og validitet i det kvantitative datamaterialet

For å sikre relabiliteten og validiteten i det kvantitative datamaterialet tok jeg utgangspunkt i studiene utført av Sageman (2004) og Bakker (2006). Ved å ta utgangspunkt i allerede utførte studier kunne jeg benytte de samme kategoriene og variablene som allerede er blitt både analysert og vurdert. Fordi jeg var ute etter å se på hvorvidt utdanning kan være med på å forebygge ekstremisering, anså jeg det som mest hensiktsmessig å konsentrere meg om dem i det tilgjengelige utvalget jeg hadde som jeg kunne være sikker på at hadde gjennomført hele eller store deler av utdanningen i Norge. Hvilket jeg mener kan bidra til å styrke validiteten, fordi det jeg ønsker å undersøke er hvorvidt utdanning kan bidra til å forebygge ekstremisering. I tillegg til dette gir dette grunnlag til å se hvorvidt mine funn er reliable. Dersom det er samsvar mellom mitt, Sagemans, Bakkers, og det øvrige norske materialet er sannsynligheten for at mine funn er reliable, og dermed stabile over tid, sterkere.

Som det kommer frem i neste kapittel viste det seg at det ikke var samsvar på alle områder. Dette kan blant annet være relatert til tidspunktet for når undersøkelsene er gjennomført,

hvilke geografiske områder utvalgene er hentet fra, og ikke minst kan det være relatert til størrelsen på utvalgene. Hvorav sistnevnte etter min oppfatning er en av de største trusselen mot reliabiliteten i mitt datamateriale. Et lite utvalg gjør det vanskeligere å generalisere og det faktum at mitt kvantitative materiale baserer seg på kun 39 personer gjør at det er betydelig mindre enn utvalgene til både Bakker og Sageman. Dette gjør at det kan være grunn til å stille spørsmål ved sammenligningsgrunnlaget. På den annen side er det betydelig færre i Norge med tilknytning til ekstremislamistiske miljøer, slik at jeg aldri ville hatt mulighet til å operere med så store utvalg som Bakker og Sageman har gjort. Det jeg imidlertid kan gjøre er å sammenligne mine funn med det som er kommet frem i andre kartlegginger av det norske miljøet. Dersom dette samsvarer har jeg om ikke annet grunnlag til å si noe om hva som kjenner ut de norske ekstremislamistene. Videre er det flere elementer i det kvalitative materialet som synes å bekrefte funnene fra den kvantitative kartleggingen hvilket styrker min tolkning av den empiriske undersøkelsen.

En annen trussel mot reliabilitet i det kvantitative materialet mitt er at jeg har basert meg på åpne kilder. For å minske denne trusselen kryssjekket jeg informasjonene jeg fant om de ulike personene. Jeg har ingen garanti for at de opplysningene jeg har innhentet er pålitelige, men jeg velger å stole på at seriøse medieaktører har gjort et grundig journalistisk arbeide. En siste metodologisk svakhet jeg vil trekke frem er at jeg ikke har lagt ved navnerregister over dem som inngår i mitt materiale. Dette gjør til at mine funn kan være vanskelige å etterprøve. Årsaken til dette er relatert til personvern, hvilket jeg vil gjøre grundigere rede for i neste avsnitt.

4.4 Forskningsetiske utfordringer

Som samfunnsforsker har man ansvar for å ivareta etiske hensyn når man innhenter data og publiserer informasjonen som gjelder personer. Når det kommer til forskning på ekstremisme er det flere utfordringer som gjør seg gjeldende (se Gule 2016b, s. 108), blant annet:

- Hensynet til overlevende og pårørende for terrorhandlinger
- Personvern når det forskes på ekstremister
- Avvergingsplikten
- Faren for å hjelpe ekstremister i å avklare sin ideologi

- Faren for å hjelpe ekstremister og terrorister i å utvikle sine i å utvikle sine
voldsstrategier

Av disse utfordringene er det de to førstnevnte som kan være aktuelt å ta hensyn til i denne opp-gaven. Avvergingsplikten har ikke vært noe jeg har måttet ta hensyn til. Jeg har heller ikke i gått inn på ekstremislamistenes ideologi eller deres voldsstrategi. Det er derfor punkt 1 og 2 jeg har forsøkt å ta hensyn til.

4.4.1 Hensynet til overlevende og pårørende

Norske ekstremislamister har ikke begått (kjente) terrorhandlinger i Norge eller i Europa. Det er således ingen overlevende og/eller pårørende etter slik aksjoner å ta hensyn til. Imidlertid har enkelte norske fremmedkrigere deltatt i terrorhandlinger i andre land. Mest kjent er Hassan Dhuhulow fra Larvik som i 2013 deltok i angrepet på Westgate kjøpesenter i Nairobi i Kenya (Hopperstad, Johnsen, og Ege, 2014). Det kan også tenkes at andre norske fremmedkrigere har deltatt i volds- eller terrorhandlinger i Syria, Irak, Yemen eller Libya. Men dette er ikke kjent. Videre er det liten grunn til å tro at en norsk masteroppgave om norske ekstremislamisters bakgrunn her i landet skal kunne innebære et stort problem, for eksempel gjennom re-traumatisering, for overlevende eller pårørende i disse landene. Jeg anser derfor ikke denne utfordringen å være relevant for min oppgave.

4.4.2 Personvern

Det kvantitative materialet mitt er basert på informasjon innhentet gjennom åpne kilder. En del av informasjonen om personer i disse kildene har vært presentert med navn og bilde. I andre medier og/eller andre sammenhenger har personene vært anonymisert. Men det ekstremislamistiske miljøet er forholdsvis lite slik at det er stor sannsynlighet at personene vil kunne gjenkjennes. Dette tilsier varsomhet i omgangen med informasjonene, selv om de bare skal brukes anonymisert og på aggregert nivå i denne oppgaven.

Behandling av personopplysninger er regulert i henhold til lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven), og har som formål: «(...) å beskytte den enkelte mot at personvernet blir krenket gjennom behandling av personopplysninger. Loven skal bidra til at personopplysninger blir behandlet i samsvar med grunnleggende personvern hensyn, herunder behovet for personlig integritet, privatlivets fred og tilstrekkelig kvalitet på person-

opplysninger.». Videre stiller de forskningsetiske retningslinjene i Norge strenge krav til bruk av personopplysning. Informert samtykke og god anonymisering er derfor sentralt.

For å oppfylle kravene om registrering og bruk av persondata sendte jeg først inn en søknad til NSD desember 2014. Denne ble godkjent 02.02.2015. I påvente av å få søknaden godkjent startet jeg å rekruttere informanter før søknaden var ferdig behandlet. Dette fordi jeg antok at det ville ta tid å komme i kontakt med informanter. NSD ble gjort oppmerksomme på dette per e-post 21.01.2015. Intervjuet med Amina ble gjennomført før jeg hadde endelig godkjenning, men fordi søknaden ble godkjent og hun mottok den samme informasjonen som NSD hadde fått besluttet jeg likevel å benytte dette. NSD ble også gjort oppmerksomme på dette. Utover dette gikk både innhenting og behandlingen av de kvalitative dataene mer eller mindre problemfritt: samtlige informanter hadde lest prosjektbeskrivelsen og samtykkeerklæringen, samt underskrevet sistnevnte, før jeg utførte intervjuene. Jeg presiserte at de når som helst stod fritt til å trekke seg fra prosjektet og jeg beskrev framgangsmåten jeg ville bruke for å sikre anonymisering: alle navn ville bli anonymisert ved at jeg benyttet en kode-nøkkel oppbevart adskilt fra datamaterialet, hvorpå sistnevnte ble lagret på en minnepenn.

Utfordringen i denne oppgaven gjelder bruk av informasjon som kan sies å inneholde sensitiv personinformasjon i det kvantitative materialet, selv om disse informasjonene er hentet fra åpne kilder. Det må imidlertid understrekes at kunnskapen som knytter den enkelte person til de data som presenteres i oppgaven har vært beskyttet. Jeg benyttet en kodenøkkel under sammenstillingen av data som gjorde det mulig å etablere statistiske oversikter uten å relatere de ulike variablene til navn. Hovedproblemet er knyttet til informasjonsplikten.

I min kartlegging av de norske ekstremislamistene kartla jeg blant annet opplysninger om geografisk bakgrunn, alder, kjønn, utdanningsbakgrunn, arbeidsbakgrunn og arbeidserfaring, erfaring med rus og kriminalitet, psykiske problemer, religiøs bakgrunn, og sosioøkonomisk bakgrunn. Med andre ord informasjon som kan klassifiseres som sensitive personopplysninger, jf. personopplysningsloven § 2-8. Da jeg for det første ikke kjente den faktiske identiteten til samtlige i utvalget mitt og for det andre at et stort flertall av dem har reist utenlands, har det å innhente samtykke fra disse personene vært vanskelig. Mange av dem som har reist utenlands befinner seg fortsatt i utlandet og 17 av disse vil aldri komme hjem – kravet om informert samtykke, jf. §§ 8 og 9 under kapittel II: «Alminnelige regler for behandling av personopplysninger», §§18-19 og 21 under kapittel III: «Informasjon om

behandling av personopplysninger», samt §§ 31 og 32 under kapittel VI: «Melde- og konsesjonsplikt», blir derfor nærmest umulig å oppfylle.

De jeg har forsket på, har i prinsippet rett til å bli informert om dette. Men det er på ingen måte avklart at de har rett til å avstå fra å bli inkludert i et statistisk materiale når informasjoner om det er godt kjent i mediene. Problemstillingen har vakt debatt i forbindelse med at FFI ikke fikk klarsignal til å benytte dataene de ville innhente i et forsknings-prosjekt hvor flere av de norske ekstremislamistene og fremmedkrigerne skulle kartlegges (se for eksempel Thomas Hegghammers uttalelse til VG 13.08.2015). Det er paradoksalt at det kan se ut til at forskere er underlagt langt strengere regler for informasjonsinnhenting og -behandling enn journalister, selv om forskere sjelden vil publisere informasjoner som identifiserer individer.

Jeg legger til grunn at de foranstaltninger jeg har truffet for å unngå å knytte spesifikke navn til de utarbeidede variablene, er tilstrekkelige til å ivareta det generelle personvernet som også ekstremislamister har krav på. Samtidig er det også klart at samfunnet har stort behov for kunnskap av den typen oppgaven analyserer. Hvilket gjør at jeg mener at bruken av det kvantitative materialet i denne oppgaven kan forsvares med utgangspunkt i personopplysningsloven § 8 d: «å utføre en oppgave av allmenn interesse», samt § 9 h: «behandlingen er nødvendig for historiske, statistiske eller vitenskapelige formål, og samfunnets interesse i at behandlingen finner sted klart overstiger ulempene den kan medføre for den enkelte.». Angående § 8 d mener jeg at forskning på ekstremisering og forebygging av ekstremisering må sies å være av allmenn interesse. Min problemstilling svarer til dette.

5 Presentasjon av data

Følgende kapittel vil være tredelt. I første del presenteres det kvantitative datamaterialet hvor jeg vil se på hva som kjennetegner de norske ekstremislamistene. Dette med fokus på psykologiske faktorer, og generelle sosioøkonomiske faktorer, eller om det kan være faktorer knyttet til livssituasjonen til den enkelte på det tidspunktet en person utviklet ekstrem-islamistiske holdninger eller knyttet seg til ekstremislamistiske miljøer. Ved å ta utgangspunkt i noen av de samme kategoriene og variablene som ble benyttet av Sageman (2004) og Bakker (2006) har jeg sett nærmere på hva som kjennetegner norske ekstremislamister. Det kvantitative datamaterialet sammenlignes fortløpende med funnene i deres studier, samt med hva som er kommet frem i andre norske studier. I neste del presenteres det kvalitative datamaterialet hvor følgende overordnede spørsmål vil undersøkes: «Hva kan være årsaken til ekstremisering hos unge i Norge?», og «Hva kan gjøres for å forebygge ekstremisering?» I kapitlets tredje del oppsummeres og sammenstilles de mest sentrale funnene i det kvantitative og det kvalitative datamaterialet og basert på disse vil jeg i neste kapittel forsøke å besvare oppgavens overordnede problemstilling: På hvilken måte kan utdanning bidra til å forebygge ekstremisering blant ungdom i Norge?

5.1 Presentasjon av det kvantitative datamaterialet

Jeg har valgt å konsentrere meg om 14 variabler fordelt på følgende fire kategorier: *sosial bakgrunn*, *psykososiale forhold*, *situasjonelle betingelser*, og *sosiale bånd*. Variablene er forsøkt fastsatt på tidspunktet personene har vist tegn til å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Disse tegnene må ha vært av en slik karakter at personer som står dem nær har reagert, som for eksempel ved at han eller hun har begynt å praktisere en mer konservativ form for islam, fremstår som mer opptatt av hva som kan karakteriseres som haram (synd), og/eller bruker mer tid i konservative moskeer eller nettsteder. I enkelte av tilfellene har jeg ikke funnet informasjon om dette. Her har jeg basert meg på tidspunktet for avreise til det aktuelle konfliktområdet, hvilket som oftest har vært Syria.

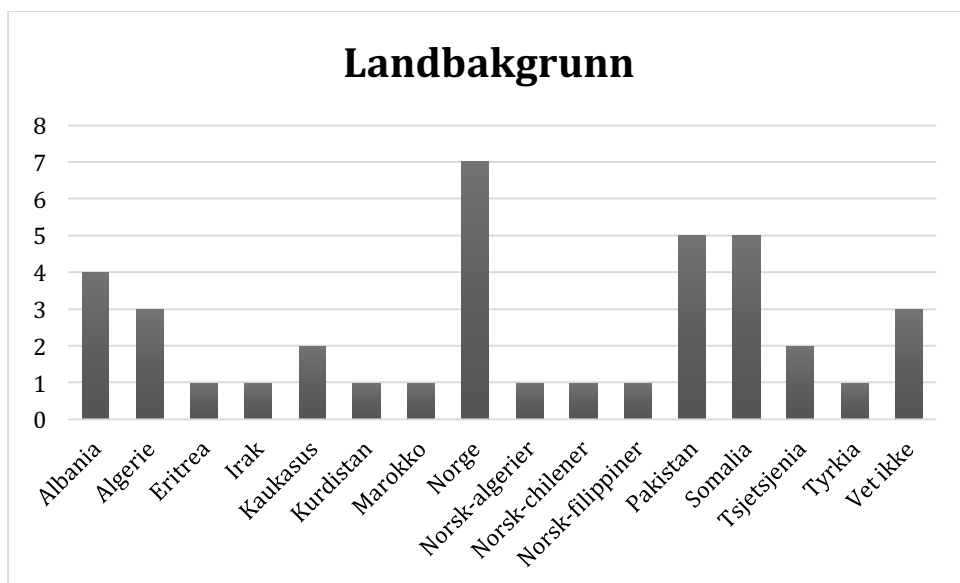
5.1.1 Sosial bakgrunn

En vanlig antagelse om hva som forårsaker ekstremisering er at det kan forklares med utgangspunkt i en persons sosiale bakgrunn. Slike forklaringer er for eksempel knyttet til utdanning og arbeid: at det er personer med lav, eller ingen utdanning, personer uten jobb og

med lave utsikter til å få jobb. En annen hypotese er at å være oppvokst i et hjem, eller i et samfunn, hvor det har vært praktisert en svært streng og bokstavtro tolkning av koranen, ofte ispedd anti-vestlig propaganda, kan gjøre en mer mottakelig for å gå inn i ekstremislamistiske miljøer og posisjoner. Enkelte kan nærmest anses som ofre for indoktrinering og hjernevasking (Sageman, 2004, s. 69). For å undersøke en persons sosiale bakgrunn har jeg i likhet med Sageman og Bakker sett på utdanningsnivå, yrkeserfaring og familiestatus, samt undersøkt geografisk-, sosioøkonomisk-, og religiøs bakgrunn.

Geografisk bakgrunn

Om vi ser på geografisk bakgrunn ved å ta utgangspunkt i statsborgerskap viser det seg at samtlige personer er norske statsborgere. Av disse fant jeg informasjon om fødested hos 31 av 39 personer. 14 av disse er født i Norge, hvorav halvparten, det vil si syv, er etnisk norske. Videre er det tre personer som har en norsk forelder og en utenlandsk forelder. Om vi ser på geografisk tilknytning og inkluderer foreldrenes landbakgrunn er det Albania, Algerie, Norge, Pakistan og Somalia som utmerker seg:

Tabell 1. Landbakgrunn

Som vi ser er den geografiske bakgrunnen til de norske ekstremislamistene variert, men personer med innvandrerbakgrunn dominerer: 14 personer, eller 35,8 % av dem jeg har informasjon om er født i Norge mot 43,5% som er født i utlandet.

Sammenlignet med funnene til både Bakker og Sageman er det er en større andel som har etnisk bakgrunn fra det landet de er vokst opp i. Etnisk norske utgjør nærmere en femtedel av utvalget. At det ikke er en større andel med tilknytning til Nord-Afrika og Sør-Asia er trolig en følge av at det er en større andel av Norges innvandrerbefolkning som har bakgrunn fra blant annet Albania, Somalia og Eritrea. Fordi den geografiske bakgrunnen er så pass variert mener jeg at det er fånyttet å hevde at personer med tilknytning til for eksempel Algerie er i større fare for å bli ekstremisert enn hva personer med tilknytning til Polen er. Basert på mine data kunne man like gjerne si at nordmenn løper en større risiko i så henseende. Etnisitet i seg selv virker ikke til å være av betydning, men det later til at personer med innvandrerbakgrunn kan være mer sårbare enn personer uten innvandrerbakgrunn, eller det kan være relatert til religiøs, eller muslimsk, bakgrunn. Det er i midlertid viktig å understreke at dette alene ikke er utslagsgivende, som nevnt tidligere utgjør ekstremislamister kun en marginal andel av personer med innvandrerbakgrunn og også personer med muslimsk bakgrunn.

Sosioøkonomisk status

Sageman delte sitt utvalg i tre sosiale klasser: *upper class*, *middle class*, og *lower class*. Han oppga ikke hvilke kriterier han la til grunn i denne inndelingen, men fremhevet at han i mange tilfeller måtte foreta subjektive vurderinger. Av de 102 personene han hadde nok informasjon om fant han at 18 tilhørte *upper class*. Videre kunne hele 56 personer sies å tilhøre *middle class*. Det var kun 28 personer som hadde en bakgrunn fra *lower class* og her dominerte maghreb-araberne sammen med konvertittene som hadde utvandret fra Nord-Afrika til Frankrike (Sageman, 2004, s. 74). Bakker benyttet den samme klasseinndelingen som Sageman, men presiserte at klassetilhørighet er målt med utgangspunkt i yrkesbakgrunn. Personer som er ufaglærte blir for eksempel vurdert som *lower class*, mens profesjonsutdannede (leger, advokater eller lignende) ble vurdert som *upper class*. Mens kun 28,5% av personene i Sagemans utvalg tilhørte *lower class*, tilhørte 54% av Bakkers (2006, s. 38) utvalg denne klassen (39 av 72).

Jeg er usikker på hvorvidt denne klasseinndelingen er overførbar til norske forhold da vi for eksempel sjelden snakker om overklasse i norsk sammenheng. I Norge benyttes som oftest uttrykkene arbeiderklasse, middelklasse og øvre middelklasse når vi skal dele inn i ulike samfunnslag. Hva som avgjør hvilken klasse en tilhører er ikke noe som er entydig, men mest vanlig er det å se på foreldrenes utdanningsnivå og husholdningens samlede inntekt. Å finne informasjon om dette viste seg å være vanskelig da jeg i mange tilfeller ikke hadde kjennskap

til foreldrenes identitet. Disse dataene er derfor basert på hvordan disse er fremstilt i media. Det er usikkert hvor pålitelig dette er.

Av dem jeg fant noe informasjon om, ble foreldrene til seks personer beskrevet som vellykket. Dette i form av at de for eksempel ble beskrevet «som godt integrerte – begge hadde jobb», eller at familien ble oppfattet som en ressurs for nærmiljøet. Av disse er tre født i Norge og kun én av disse hadde etnisk norsk bakgrunn. De resterende tre er alle første-generasjonsinnvandrere med variert geografisk bakgrunn. Med unntak av disse seks, later det til at de resterende typisk har arbeiderklassebakgrunn. Ut ifra den informasjonen jeg klarte å oppdrive gjaldt dette 20 personer i utvalget. Jeg fant ingen som kunne klassifiseres som overklasse. Dette er så pass løse anslag at jeg er usikker på hvorvidt jeg kan si noe om sosioøkonomisk bakgrunn basert på disse funnene, men mine funn stemmer overens med hva som kommer frem i de norske studiene jeg presenterte i teorikapitlet. Her hevdes det at ekstremislamistene typisk har lav sosioøkonomisk status, men at det også er en andel som angivelig har god sosioøkonomisk status.

Klassebakgrunn	Sageman	Bakker	Stalenget
Upper class	18	3	-
Middle class	56	30	6
Lower class	28	39	-
Total	102	72	39

Tabell 2. Klassebakgrunn

Mens tendensen for de norske ekstremislamistene er at de fleste har lav sosioøkonomisk status går tendensen i Sagemans materiale i motsatt retning: tre fjerdedeler i hans utvalg har høy sosioøkonomisk status. I Bakkers utvalg er det til forskjell fra hva jeg fant flere som har bakgrunn fra middelklassen, men omkring halvparten kommer fra lower class, og det kan ved første øyekast se ut som Bakkers funn skiller seg fra Sagemans funn: her var det kun tre som kunne sies å komme fra overklassen og omkring halvparten tilhørte lower class. Dersom vi så isolerer Maghreb-araberne i Sagemans studie og sammenligner denne gruppen med utvalget til Bakker, samsvarer studiene i større grad. Blant de 31 Maghreb-araberne i Sagemans studie kom 15 fra lower class. Bakker har ikke gjort rede for landbakgrunnen til de som kommer fra lower class, men med tanke på at over halvparten av personene i Bakkers utvalg hadde nordafrikansk bakgrunn kan det se ut til at nordafrikanere i Europa som har vært involvert i ekstremislamistiske grupper ofte tilhører *lower class*.

Det er vanskelig å sammenligne dette med mine informasjoner, da jeg kun baserer meg på hvordan enkelte har blitt beskrevet i media og jeg ikke har konkret informasjon om foreldrenes yrkes- og utdanningsbakgrunn. Men, med utgangspunkt i disse dataene kan det se ut til at personer som kommer fra Midtøsten og Sørøst-Asia typisk har høyere sosio-økonomisk bakgrunn til forskjell fra personer med innvandrerbakgrunn i Europa. I mitt utvalg er landbakgrunn blant dem som er beskrevet som vellykkede i media så spredt at det det ikke gir mening å si noe om dette.

Religiøs bakgrunn: Oppvekst og type utdanning

Det har også vært antatt at ekstremislamisme er et resultat av en form for religiøs indoktrinering i barndommen ('the green-diaper baby-theory'). Dette ved for eksempel å gå på koranskoler som forfekter en svært streng fortolkning av islam, gjerne ispedd av antivistlig propaganda og/eller å ha vokst opp i hjem med tilsvarende overbevisninger (Sageman, 2004, s. 77). For å teste denne antakelsen ble det undersøkt om personene i de respektive utvalgene hadde gått på religiøse skoler og i hvilken grad de hadde praktisert islam i barndommen.

I Sagemans (2004, s. 74) utvalg hadde kun 23 av 137 personer hatt en religiøs skolegang. Dette gjaldt for det meste personene som tilhørte ledelsen eller kjernearaberne. Maghreb-araberne hadde alle gått på sekulære skoler, hvilket mest sannsynlig også er tilfellet for personene som inngikk i Bakkers utvalg. I Bakkers studie står det imidlertid ingenting om hva slags skole personene har gått på, men det er nærliggende å tro at de fleste har gått på sekulære skoler da de fleste av dem er oppvokst i Europa. Dette har jeg i likhet med Bakker utelatt. Det er rimelig å anta at de fleste for det har gått på sekulære skoler da flesteparten er oppvokst i Norge. Av de som ikke har hatt hele skolegangen i Norge har jeg ikke funnet informasjon om eventuell tidligere skolegang og om denne har vært religiøs eller sekulær.

Omlag halvparten av de 117 Sageman (2004, s. 77) hadde informasjon om kunne sies å ha en islamsk overbevisning som barn (53 personer). Dette er målt med utgangspunkt i hvorvidt de hadde vokst opp i en religiøs familie. I alle gruppene, unntatt hos maghreb-araberne, var andelen personer som hadde praktisert islam som barn høy. For eksempel hadde 13 av 17 i ledelsen hatt en religiøs barndom. Av maghreb-araberne hadde kun 3 av 43 praktisert islam som barn, mens 34 av dem ikke hadde praktisert religion. De resterende 6 personene hadde vært kristne som barn. Når det kommer til religiøs bakgrunn hadde Bakker (2006, s. 39) tilgang til informasjon om religiøs bakgrunn hos 50 personer. Av disse kunne 25 personer

sies å ha en religiøs oppvekst: 13 kristne, én hindu og 11 muslimer. De resterende hadde vokst opp i en familie som ikke praktiserte religion. Bakker hevder at det så ut til at de sistnevnte gjenoppdaget religionen i ungdomsårene, ofte gjaldt dette de som hadde hatt en historie med rusbruk og kriminalitet (2006, s. 39).

I det norske datamaterialet viser det seg at 21 personer har muslimsk bakgrunn, mens 13 er omtalt som konvertitter. To av disse har annen religiøs bakgrunn mens de resterende angivelig har sekulær bakgrunn. Hos fem personer fant jeg ikke data om religiøs bakgrunn.

Barndomstro	Sageman	Bakker	Stalaget
Muslim	53	11	21
Sekulær	55	25	11
Annen religiøs bakgrunn	9	14	2
Vet ikke	-	-	5
Total	117	50	39

Tabell 3. Religiøs bakgrunn

Med hensyn til antall med muslimsk bakgrunn samsvarer mine funn best med Sagemans. Både i mitt og i Sagemans utvalg har omkring halvparten muslimsk bakgrunn. Dette gjaldt kun 11 i Bakkers utvalg. I deres respektive utvalg var omkring halvparten beskrevet som sekulære mot de 11 som inngikk i mitt utvalg. Andelen med annen religiøs bakgrunn var også høyere i deres materiale. Ingen av dem med religiøs bakgrunn i mitt materiale har blitt beskrevet som spesielt praktiserende i oppveksten og det er heller ingen som skal ha gått på religiøse skoler som barn, men dette er vanskelig å vite med sikkerhet. Med det kan det se ut til at ideen om at religiøs indoktrinering kan føre ekstremisering til en viss grad kan stemme for dem som var oppvokst i land med en streng religiøs praksis i skolen og i hjemmet, så vel som ellers i samfunnet, men den har ikke kategorisk gyldighet. For eksempel hadde samtlige av maghreb-araberne hatt en sekulær utdanning. I likhet med hva Bakker foreslår er det mulig at enkelte av disse er blant dem som gjenoppdaget islam i ungdommen. Mange av disse hadde, som jeg var inne på tidligere, hatt befatning med rus og kriminalitet. Islam kan da ha fungert som en vei ut, slik Sageman har foreslått (2004, s. 82).

Utdanningsnivå

Av 39 personer fant jeg informasjon om utdanningsnivå hos 28 personer. Av disse kan jeg med sikkerhet si at 13 har fullført videregående, hvorav tre har noe høyere utdanning og én

har fullført en bachelorgrad. Videre har 15 personer med sikkerhet ikke fullført videregående. Hos de resterende 11 har minst fem påbegynt videregående. Om disse har fullført er usikkert, men jeg mener det er rimelig å anta at det dersom disse hadde fullført ville dette kommet frem i media. Det er også nærliggende å tro at samtlige i utvalget har begynt på videregående, da alle i Norge har rett til videregående opplæring. Andelen som enten ikke består eller som ikke fullfører videregående er høyere enn nasjonale gjennomsnitt. I en måling utført av SSB (2016c) i en femårsperiode mellom 2010 og 2015 viser det seg at 22% enten har droppet ut eller ikke bestått, hvorav 15% har droppet ut og 7% ikke har bestått. I mitt utvalg har minst 38% falt fra. Om vi ser på andelen som gjennomfører videregående i løpet av fem år er det nasjonale gjennomsnittet på 73%, hvorav 69% gjennomførte på normert tid. Kun 33% i mitt utvalg har med sikkerhet gjennomført videregående. Dette kan bety at personer som har falt ut av utdanningsløpet kan være mer sårbare for å ekstremiseres. Mange opplever antakelig en form for utenforskap, som vi skal se i er det også mange som står utenfor arbeidslivet i disse gruppene.

Mens nærmere 40% av utvalget mitt ikke har fullført videregående peker trenden i Sagemans utvalg i motsatt retning: Av de 132 personene Sageman (2004, s. 75) hadde informasjon om, hadde 16 fullført videregående, 38 hadde noe høyere utdanning; 44 hadde fullført en bachelorgrad eller tilsvarende. Ytterligere 7 hadde fullført utdanning tilsvarende en mastergrad, mens 5 personer hadde fullført utdanning tilsvarende en doktorgrad. Dette betyr at omtrent 70% hadde noen form for høyere utdanning, hvilket betyr at personene i utvalget har høyere utdanning enn gjennomsnittet på verdensbasis (Sageman, 2004, s. 75).

Bildet ser imidlertid noe annerledes ut om vi isolerer de ulike gruppene. Blant ledelsen hadde hele 22 av 25 fullført en bachelorgrad eller høyere. Både blant kjernearaberne og sørøst-asiatene var det også et svært høyt antall som hadde noen form for høyere utdanning. Igjen skiller maghreb-araberne seg fra de andre gruppene: i denne gruppen var det kun 16 av 37 personer som hadde noen form for høyere utdanning. 13 personer hadde ikke fullført videregående (Sageman, 2004, s. 75). Med det ser det ut til at mitt utvalg samsvarer best med maghreb-araberne i Sagemans utvalg. Med tanke på at mange av maghreb-araberne var første- og annengenerasjonsinnvandrere antok jeg at utdanningsnivået i Bakkers utvalg ville være tilsvarende lavt, men her spriker datamaterialet.

I Bakkers (2006, s. 38) studie finnes det kun informasjon om utdanningsforløp hos 48 av de 242 som inngikk i utvalget, noe Bakker betegner som overraskende lite. Samtidig presiseres det at av dem de ikke hadde tilgjengelig utdanningsinformasjon om var 18 av disse 20 år eller yngre på tidspunktet de ble arrestert. Disse hevder Bakker var i gang med studier, men grunnet deres unge alder har ikke disse hatt mulighet til å ha fullført høyskole-, eller universitetsutdanning. Noen var også for unge til å ha fullført videregående. Blant dem Bakker (2006, s. 38) hadde informasjon om viste det seg at 42 personer hadde fullført videregående, men kun 15 personer hadde fullført noen form for høyere utdanning. Det er også betydelig flere som har fullført høyere utdanning i Bakkers utvalg. Han oppgir (s. 38) at dette gjelder 15 av 48 personer, men på side 46 oppgis det at 14 av 47 har fullført en bachelorgrad. Til tross for ulike tall her har nærmere 90% fullført videregående i motsetning til mine 38%. Bakker har imidlertid ikke inkludert dem som var for unge til å ha fullført videregående opplæring i denne beregningen. Dette gjaldt 18 personer (Bakker, 2004, s. 38). Inkluderer vi disse er det drøye 35% som ikke har fullført videregående opplæring, hvilket i større grad samsvarer med utdanningsnivået hos de norske ekstremislamistene om vi ser bort fra andelen med gjennomført bachelorgrad i Bakkers materiale.

Utdanning	Sageman	Bakker	Stalenget
Ikke fullført videregående	22	5	15
Videregående	16	27	9
Noe høyere utdanning	38	-	3
Universitetsgrad	56	14	1
Vet ikke	-	-	11
Total	132	47	39

Tabell 4. Utdanning

Sageman hevder det ikke nødvendigvis er utdanningsnivå som er av betydning, men heller at det kan være relatert til selve utdanningssituasjonen. Mange av dem som hadde fullført høyere utdanning i Sagemans utvalg har gjort dette i utlandet, disse har som sådan lykkes i utdanningsøymed, men ikke på hjemmebane. Det å være langt unna familie og venner kan i et samfunn de er oppvokst i, kan ha ført til både ensomhet og frustrasjon. Det kan også tenkes at mange av disse også har opplevd diskriminering og utenforskap: mange stod utenfor arbeidslivet. Dette i sum må ha vært et sterkt irritasjonsmoment for mange, særlig dersom de har hatt forventninger om å lykkes og disse forventningene ikke har blitt innfridd. Kanskje kan dette ha bidratt til ekstremisering. Det kan se ut til at utenforskap og opplevd urett kan være faktorer som er av betydning både i mitt så vel som i Sagemans utvalg.

I Bakkers studie er bildet noe annerledes. De aller fleste i utvalget har fullført videregående, men det er færre som har fullført høyere utdanning, sammenlignet med utdanningsnivået i Sagemans utvalg. Bakker hevder selv at mange av disse fortsatt var for unge til å ha fullført, det er derfor usikkert om vi kan hevde at disse har mislyktes og deretter gått inn i en ekstremiseringsprosess. Om ensomhet blant personene i Bakkers utvalg har vært av betydning er usikkert, de fleste er vokst opp med både venner og familie. Det er imidlertid fullt mulig at disse til tross for dette har opplevd ensomhet eller diskriminering.

Om vi ser alle tre studiene under ett ser det ikke ut til at lav eller ingen utdanning i seg selv leder til ekstremisering. Imidlertid later det til at i det norske materialet er utdanningsnivået og gjennomføringsgraden i videregående vesentlig lavere enn i de to andre studiene. Mulig kan overgangen fra videregående til høyere utdanning vært utfordrende, eller overgangen fra utdanning inn i arbeidslivet kan ha vært vanskelig. Som vi skal se nedenfor har mange i både mitt og Sagemans utvalg hatt en løs tilknytning til arbeidslivet. Dette fortoner seg noe annerledes i Bakkers utvalg.

Yrkeskompetanse

Sageman (2004, s. 78) inkluderte variabelen *occupation* da han undersøkte faktorer tilknyttet sosial bakgrunn, hvilket jeg har oversatt til arbeidserfaring og yrkeskompetanse. I sin operasjonalisering av begrepet benyttet Sageman følgende 3 begreper: *unskilled* (personer uten fagbrev eller utdanning), *semiskilled* (for eksempel politi, mekanikere, snekkere, studenter eller helsefagarbeidere), og *professionals* (sykepleiere, leger, psykologer, advokater og lignende). Jeg oversetter dette til henholdsvis ufaglærte, faglærte, og profesjonsutdannede.

Av de 134 personene Sageman hadde opplysninger om, var 57 personer profesjonsutdannet, 44 personer var faglærte, mens 33 kunne anses som ufaglærte. Maghreb-araberne utgjorde den største gruppen av ufaglærte hvor 20 av 40 personer ble klassifisert som ufaglærte (Sageman. 2004. s. 78). Dette betyr at om lag en fjerdedel kan sies å være ufaglærte med lave utsikter til å få arbeid. Sageman hevder at en stor andel av disse var involvert i kriminalitet. Igjen kan vi se likheter mellom denne gruppen og personene som inngikk i Bakkers utvalg. Her var én av tre klassifisert som ufaglærte (34 av 103 personer) og kun 12 personer ble vurdert som profesjonsutdannede, mens 19 var faglærte. Videre kunne 12 av dem betegnes som 'entreprenører' eller selvstendig næringsdrivende. Disse var stort sett butikkeiere (Bakker, 2006, s. 39).

Totalt i mitt utvalg var det ingen som er profesjonsutdannet, og det var kun én eller to som var faglært. Den ene hadde fagbrev i byggfag og den andre hadde gått helsefag, det er imidlertid usikkert om sistnevnte har tatt fagbrev. I tillegg var det én som var utdannet fotballdommer og en annen hadde hatt karriere som profesjonell fotballspiller en periode før han reiste til Syria. Samtlige av overnevnte hadde innvandrerbakgrunn. Dersom vi har en noe bredere forståelse av denne variabelen kan altså fire betegnes som faglærte. Utover det kan 7 personer betegnes som selvstendig næringsdrivende. I de fleste tilfeller har disse drevet enkeltmannsforetak, også her har samtlige innvandrerbakgrunn. Det skal sies at foretakene ikke ser ut til å ha vært særlig vellykkede da har blitt avviklet etter kort tid. Videre er det minimum 18 som kan betegnes som ufaglærte. For de resterende foreligger det ingen informasjon som kan gi svar på hvorvidt de er profesjonsutdannede, faglærte eller ufaglærte.

Yrkeserfaring og -kompetanse	Sageman	Bakker	Stalenget
Profesjonell	57	12	-
Faglært (inklusive studenter og atleter)	44	38 (2 som har drevet med idrett på profesjonelt nivå)	4 (2 som har drevet med idrett på profesjonelt nivå)
Ufaglært	33	34	18
Selvstendig næringsdrivende		12	7
Vet ikke	-		10
Total	134	103	39

Tabell 5. Yrkeserfaring

Om vi ser på prosentandelen som er faglærte eller profesjonsutdannede divergerer mine funn betydelig fra både Bakker og Sagemans funn. I mitt utvalg er det ingen profesjonsutdannede og kun 19% er faglærte. I underkant av halvparten er ufaglærte. Men, om vi sammenligner med maghreb-araberne med mitt utvalg er det noe konvergens: blant disse var også halvparten ufaglærte. De resterende 20 var enten faglærte eller profesjonsutdannede. Dette kan tyde på at de norske ekstremislamistene har svakere tilhørighet til arbeidslivet, selv dersom vi inkluderer dem som er oppført som selvstendig næringsdrivende. 16 personer har hatt arbeid som kan klassifiseres som ufaglært arbeide. Dette er gjerne yrker som parkeringsvakt, telefonselgere, bygningsarbeid eller helsearbeid.

5.1.2 Psykososiale forhold

Å benytte vold for å oppnå noe er noe som de fleste av oss helst ønsker å unngå, derfor er det vanskelig å forstå at noen kan begå terrorhandlinger som rammer uskyldige sivile. Et eksempel på en slik handling er selvmordsbombing. I denne kategorien har jeg sett på variablene psykiske lidelser, kriminalitet, rus, samt risikofaktorer i oppveksten. Bakker og Sageman har ikke eksplisitt sett på de to sistnevnte, men jeg ønsket likevel å undersøke dette da jeg mener dette kan påvirke psykososiale forhold.

Psykiske lidelser

Sageman (2004, s. 80) valgte ut å se nærmere på ti ekstremislamister som inngikk i det fullstendige utvalget hvor det var mulig å konstruere en mer omfattende biografi for å undersøke hvorvidt alvorlige psykiske lidelser eller psykopatologi kunne være årsak til voldsgjerningene. Slik mentale forstyrrelser er definert i DSM VI bekrefter denne studien at alvorlige mentale lidelser er fraværende i hele utvalget (Sageman, 2004, s. 80). Sageman (2004) påpeker likevel at én av dem hadde en mild form for mental retardasjon, og at to andre hadde hatt en eller annen form for psykologisk forstyrrelse tidlig i tenårene. Det er en svakhet at Sageman ikke undersøkte flere enn disse ti, det er usikkert om disse er representative for hele utvalget.

Andre oppfatninger som er forankret i psykologien er at terrorister har en form for antisosial personlighetsforstyrrelse – med andre ord at de er sosiopater eller psykopater. For å kunne gi noen diagnosen antisosial personlighetsforstyrrelse må man ha tilgang til informasjon om en persons barndom, da et nødvendig kriterium for denne diagnosen er at det har forekommet alvorlige atferdsforstyrrelser før man er fylt 15 år (Sageman, 2004, s. 80-81). Sageman hadde tilgang til slik data hos 61 personer i utvalget på 172 personer. Av disse 61 var det kun fire som tydelig viste en slik type atferd (Sageman, 2004, s. 81). I et intervju i Washington Times (2004) hevder han at andelen med psykiske lidelser er så lav som 1%: «Of those studied, he said, only 1 percent had hints of psychological disorders — the same as the world base rate».

Om vi også analyserer dette logisk vil en person med en antisosial personlighetsforstyrrelse kanskje gjøre suksess som terrorist alene, men i en gruppe vil en antisosial person gjøre det dårlig – han eller hun vil ikke ha de nødvendige egenskapene som er nødvendige for å fungere i en gruppe (Sageman, 2004, s. 81-82). De mangler hengivenhet, utholdenhet, og

evnen til å ofre seg for målet. Sageman trekker frem personene som var involvert i angrepet 11. september for å underbygge dette. Ingen av dem som var involvert hadde vist voldelig atferd forut angrepet, men i selve angrepet hadde de vist entusiasme mens de utførte handlingene. Sageman foreslår at det kanskje er slik at i en operasjon som fordrer store personlige forsakelser er det dem som er minst i stand til å gjøre noen skade på egen hånd, er dem som er best egnet til å utføre vold i fellesskap (Sageman, 2004, s. 82).

At psykiske lidelser spiller en vesentlig rolle avvises også i Bakkers (2006, s. 40) studie: Av de 200 som ble undersøkt og kartlagt var det antakelig kun 5% som kunne sies å ha en eller annen form for psykisk lidelse. Ingen av disse led av personlighetsforstyrrelser. Selv om det er flere som har en psykisk lidelse ifølge denne studien, gjaldt det kun 11 personer. Av disse led to av paranoia, mens fire først ble syke etter at de hadde blitt arrestert. Tre av terroristene blir betegnet som alvorlig deprimerte. At disse ble syke først etter at de ble arrestert kan være en indikasjon på at det ikke var psykiske lidelser som var en utløsende faktor for at disse ble ekstremisert, heller er det sannsynlig at terrorhandlingen i ettertid, arrestasjonen, eller selve fengslingen kan ha vært til en medvirkende årsak til depresjonen. At Bakkers utvalg er større kan være med på å forklare hvorfor det var flere tilfeller av psykiske lidelser i denne studien.

Av de 39 personene som inngår i utvalget mitt fant jeg nok informasjon til å si noe om denne variabelen hos kun 18 personer. Det viser seg at fem av disse hadde hatt ulike former for psykiske lidelser, men få av dem hadde det som kan betegnes som alvorlige psykiske lidelser. En person har blitt beskrevet som dyssosial i en rettsak hvor han var siktet for å ha skutt en person, men dette var ikke av sakkyndig. En annen var diagnostisert med ADHD. Ytterligere tre har slitt med depresjoner, hvorav to av disse har vært innlagt. Disse tre har også hatt rusproblemer. Det er derfor usikkert på hva som er, eller har vært, grunnproblematikken blant disse. Det rapporteres at flere har hatt tilpasningsvansker, men hvorvidt det har utløst psykiske lidelser er usikkert. Disse er derfor ikke iberegnet. Basert på mine funn later det til at 12,8% har hatt noe som kan klassifiseres som psykiske vansker. Det er mulig at det ville vært større samsvar mellom mitt datamateriale og Bakkers og Sagemans materiale dersom jeg hadde hatt et større utvalg. Alternativt er det mulig at motivasjonen for å knytte seg til ekstremistiske miljøer har skiftet. Kanskje var personene i Bakkers og Sagemans utvalg mer ideologisk motivert.

Kriminell bakgrunn

Omtrent en fjerdedel av dem som inngikk i Sagemans studie hadde tidligere vært involvert i kriminell virksomhet (2004, s. 82). Sageman betegnet dette som kriminalitet av mindre alvorlig grad: det dreide for det meste om forhold knyttet til vinningskriminalitet, småtyveri og salg av marihuana. Dette gjaldt også dem som hadde vært involvert i planleggingen og tilretteleggingen av angrepet mot World Trade Center. For mange av disse var også årsaken til at de valgte å bli med i den ekstremislamistiske gruppen å komme bort fra tidligere rusmisbruk og en 'uren' livsførsel. Det viste seg imidlertid at disse fortsatte med å begå kriminelle handlinger (med unntak av rusbruk) også etter de ble med i gruppen, men motivasjonen var endret: der hvor de tidligere begikk kriminalitet for egen vinning, var motivasjonen nå 'saken'. De sistnevnte var stort sett enten konvertitter eller personer fra land i Nord-Afrika og mange hadde vært involvert i kriminalitet tilknyttet terrororganisasjonen, herunder blant annet dokumentforfalskning og kredittkortsvindel (Sageman, 2004, s. 82).

Også i Bakkers (2006, s. 48) studie går det frem at om lag én av fire hadde et kriminelt rulleblad, og i likhet med personene i Sagemans utvalg gjaldt dette forhold som vinningskriminalitet og salg av marihuana. Blant dem som ikke hadde et kriminelt rulleblad hadde flere vært involvert i ulike former for kriminalitet.

I mitt utvalg er 7 av 39 personer, eller 17,9%, tidligere domfelt for forhold som ikke er relatert til terror. Dette har i hovedsak vært for ran, vold, og narkotikabesittelse. Dette er høyere enn hos befolkningen for øvrig, selv dersom vi sammenligner med den gruppen som oftest blir domfelt. Ifølge SSB var tre av fire straffedømte i 2014 menn og andelen er størst blant menn mellom 19-21 år, hvor drøyt tre prosent ble registrert som straffet for én eller flere forbrytelser (SSB, 2016d). Gjennomsnittsalderen i utvalget mitt er noe høyere, men samtlige av dem i utvalget som hadde blitt domfelt var under 24 år første gangen de ble domfelt. Seks av de domfelte er menn. Kriminell bakgrunn er tilsynelatende noe sjeldnere for dem som inngår i mitt utvalg, men om vi inkluderer rusbruk er frekvensen i mitt høyere.

Rus

Det er vanskelig å vite eksakt hvor mange som har ruset seg før de ble ekstremisert. Hos 12 personer ser det ut til at har hatt tidligere befatning med rusmiljøer og/eller ruset seg. To av disse er det usikkert om selv har ruset seg, men det kan bekreftes at de frekventerte i rusmiljøer. Fire er dømt for besittelse, én av disse har også vært i behandling. En av personene

rapporteres det også har solgt hasj uten å bli dømt. Dette var snakk om små kvanta. De resterende fem rapporterer at de har festet en del, men det er usikkert på hva slags rusmidler som har vært brukt. Et typisk utsagn var at «før islam ...». Islam kan på denne måten sees på som en vei ut av dette miljøet. Foruten de 12 personene som har hatt befatning med rus, er det hos 13 personer ingen informasjon som tilsier at disse skulle ha hatt problemer med rusmisbruk, blant de resterende 14 personene finnes det ingen informasjon som verken avkrefter eller bekrefter rusbruk. Verken Bakker eller Sageman har undersøkt frekvensen av rusbruk, men som nevnt hadde mange med kriminell bakgrunn hatt befatning med rus. Med unntak av to personer er det de samme personene som går igjen under variablene psykiske vansker, kriminalitet og rus.

Risikofaktorer i oppveksten

Da jeg kartla de norske ekstremislamistene oppdaget jeg at noe som gikk igjen ofte var at mange hadde hatt en oppvekst som ble beskrevet som 'tøff', problematisk eller vanskelig. For eksempel har mange kun vokst opp med én, eller ingen, av sine biologiske foreldre. I utvalget er to personer foreldreløse. Fem personer har mistet far i ung alder som følge av dødsfall, mens én mistet moren sin i overdose. I det hele tatt er fraværende fedre i utvalget gjennomgående. Av dem som ikke har mistet far som følge av dødsfall har én hatt fraværende far som følge av soning og én person mistet far i form av at han ikke fikk oppholdstillatelse. To personer ble overtatt av barnevernet i ung alder. Tre personer kom alene til Norge, hvorav én ble plassert i en fosterfamilie, mens de to andre ble plassert hos nær familie. En av disse to ble gjenforent med foreldrene i en alder av 16-17 år. Dette betyr at 15 personer, eller 38,5%, i utvalget av ulike årsaker har opplevd å vokse opp uten begge foreldrene. Det er blant disse 38,5% vi finner seks av de syv domfelte. Det er kun 10 personer som jeg med sikkerhet kan si har vokst opp med begge foreldrene. Hos de resterende 14 har jeg ikke sikre nok data til å si noe om oppvekstforhold.

Sageman (2004, s. 85) hadde informasjon om oppvekst hos 61 personer, og blant disse fant han ingen tegn til traumer i oppveksten basert på uttalelser fra venner og familie. Han påpeker riktignok at traumer kan ha funnet sted, men at dette ikke har blitt oppdaget. I likhet med personene i mitt utvalg var det her flere som hadde opplevd å miste fedrene sine i oppveksten. Tre hadde mistet far før fylte ti år og ytterligere to mistet far i ungdommen. To personer vokste opp i fosterhjem og flere hadde fedre som arbeidet i utlandet. Fraværende

fedre gjør seg med det til dels gjeldende også i dette utvalget. Bakker har ikke rapportert om lignende funn.

Psykososiale forhold	Sageman	Bakker	Stalaget
Kriminalitet	25%	25%	17,9%
Psykiske vansker	1%	5%	12,8%
Rus	-	-	30,7%

Tabell 6. Psykososiale forhold

Kan ekstremisering skyldes psykososiale forhold?

Foreløpig er det få empiriske indikasjoner som ser ut til å kunne støtte hypotesen om at psykiske lidelser er en årsak til at enkelte ekstremiseres. Det er derfor vanskelig å hevde at psykiske lidelser fører til voldelig ekstremisme eller at voldelige ekstremister typisk har alvorlige psykiske lidelser. Det er også sjelden at voldelige ekstremistlamister tidligere har begått alvorlige kriminelle handlinger, stort sett hadde fjerdedelen med kriminell bakgrunn kun begått kriminelle handlinger av mindre alvorlig grad. Likevel er det grunn til å tro at denne gruppen har tilhørt en marginalisert gruppe. At disse har opplevd en form for utenforskap er derfor ikke utenkelig. På den annen side har tre fjerdedeler ikke vært en del av slike miljøer, slik at noen klar sammenheng mellom kriminalitet og voldelig ekstremisering er vanskelig å peke på ut ifra disse studiene.

Det er stort sammenfall mellom hvem i utvalget som har ruset seg og hvem som har blitt dømt for kriminelle handlinger. Andelen som har slitt med psykiske problemer er også godt representert blant disse, med unntak av to personer. Samlet sett har 24 personer hatt ulike utfordringer knyttet til rus, kriminalitet, psykiatri eller oppvekstforhold. Samtlige av dem som ikke har fullført videregående, med unntak av to, befinner seg også i denne gruppen. At drøye 60 % har hatt slike utfordringer forteller oss at mange av de norske ungdommene som enten er, eller har vært, tilknyttet det ekstremistlamistiske utgjør en sårbar gruppe ut fra klassiske kriterier for sårbarhet. Det er en gruppe ungdom som har hatt vansker med å tilpasse seg og som av ulike årsaker kan ha opplevd utenforskap.

5.1.3 Situasjonelle betingelser

I den siste kategorien har jeg i likhet med Sageman og Bakker kartlagt variablene kjønn og alder, arbeidssituasjon, religiøs praksis før avreise, relativ deprivasjon, samt betydningen av

sosiale bånd. Under sistnevnte har jeg sett nærmere på slektskap, vennskap, og disippelskap. Til forskjell fra Sageman og Bakker har jeg undersøkt hvor de ble ekstremisert og ikke hvor de ble rekruttert eller arrestert.

Kjønn og alder

Som tidligere nevnt består det kvantitative utvalget mitt av 39 personer: 10 kvinner og 29 menn. Gjennomsnittsalderen for hele utvalget var på 23,3 år. Dersom vi ser på gjennomsnittsalderen for jentene og guttene atskilt viste det seg at for jentene var gjennomsnittsalderen 21,3 år og 24 år for guttene. Fem av personene fant jeg ikke eksakt alder på, men det oppgis at også disse var i begynnelsen av 20-årene. Den yngste i utvalget var 16 år og den eldste 33 år i det de viste tegn til å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Dette ved å for eksempel praktisere en mer konservativ form for islam, benytte religiøse klesplagg, frekventere ekstremislamistiske miljøer, eller å reise til utlandet for å delta i hellig krig.

Gjennomsnittsalder	Sageman	Bakker	Stalenget
Alle	25,7	27,3	23,2
Menn	25,7	27,3	24
Kvinner	-	-	21,3

Tabell 7. Gjennomsnittsalder

Sagemans utvalg bestod utelukkende av menn, mens Bakkers utvalg kunne telle fem kvinner. Mitt utvalg skiller seg med det først og fremst ut ved den høye andelen kvinner, samt at gjennomsnittsalderen er noe lavere. Bakker påpeker at det kan se ut til at det er en trend hvor andelen kvinner i ekstreme terrororganisasjoner er økende, i følge den nederlandske etterretningstjenesten (AIVD, 2005, referert i Bakker, 2006, s. 36). Som Bakker sier, kan dette være en trend som er forbeholdt Nederland, men siden antall kvinner i mitt utvalg er så høyt kan det se ut til at dette er noe som gjør seg gjeldende i flere land.

Selv om mitt utvalg er betydelig mindre samsvarer mine funn til dels med Sageman og Bakkers. Det er en overvekt av menn og de aller fleste har knyttet seg til et ekstremislamistisk miljø i 20-årene. At gjennomsnittsalderen i mitt utvalg er lavere kan skyldes at jeg i enkelte tilfeller har tatt utgangspunkt i tidspunktet idet personene begynte å vise tegn til å ha gått inn i en ekstremiseringsprosess.

Sivilstatus

Det er vanskelig å forstille seg at personer med barn og ektefelle vil gjøre noe så drastisk som å reise fra familien for å delta i hellig krig, eller å sprengte seg selv i luften. Jeg fant det derfor overraskende at hele 83 av 114 av dem som inngikk i Sagemans (2004, s. 79) utvalg var gift på tidspunktet de ble med i den globale salafi-jihad bevegelsen og at de fleste av disse hadde barn. Ifølge Sageman er dette unikt for terrorister med en ekstremislamistisk overbevisning. Andre terrorister er som regel enslige og det antas at å ha familie kan ha en forhindrende effekt. I Bakkers utvalg (2006, s. 40) er denne tendensen noe svakere. Det var kun hos 66 personer Bakker fant informasjon som kunne vurderes til å være pålitelig nok til å inkluderes i undersøkelsen. 25 av disse 66 var registrert med barn og 39 personer var gift eller forlovet da de ble arrestert. På side 47 oppgis det imidlertid at kun 24 hadde barn og at 38 var gift. Det er med andre ord ikke sikkert at dette er tilfelle for alle med en ekstremislamistisk overbevisning.

Blant de norske ekstremislamistene viser det seg at mange av dem har vært romantisk involvert med andre som har hatt ekstremislamistiske holdninger, slik at partner kan ha inspirert vedkommende til å utvikle mer ekstreme holdninger. Med utgangspunkt i mine data ser det ut til at 7 personer var gift før de reiste til Syria, seks av disse med andre i utvalget. Dersom vi inkluderer dem som angivelig skal ha giftet seg i Syria er det totale antallet 17 personer: ni kvinner og åtte menn. Ni av ti jenter har vært, eller er romantisk involvert med guttene i utvalget. Det later også til at i hvert fall to av guttene har blitt inspirert av romantiske forhold i forkant av ekstremiseringsprosessen. Jeg fant lite informasjon om hvorvidt personene i utvalget hadde barn eller var gift idet de ble en del av ekstrem-islamistiske miljøer, men det oppgis at mange har giftet seg etter de har reist til Syria og da som oftest med andre som har reist fra Norge. De fleste av disse har blitt gravide.

Hvor startet ekstremiseringsprosessen?

Av personene som inngår i mitt utvalg viser det seg at kun tre personer har oppholdt seg i utlandet og blitt mer religiøse/ekstreme etter dette. En av disse hadde oppholdt seg i Pakistan, mens de to andre har oppholdt seg i henholdsvis Yemen og Egypt. De resterende har mest sannsynlig blitt ekstremisert i Norge. I denne sammenheng har jeg tatt utgangspunkt i når de viste tegn til å utvikle ekstreme holdninger og posisjoner. Disse endringene må ha vært av en slik art at personer i nærmiljøet har reagert.

I Sagemans (2004, s. 92-93) studie ble 70% ble rekruttert i et annet land enn de hadde vokst opp i. Mange av disse var personer som kjempet i krigen mellom Afghanistan og det tidligere Sovjetunionen på 80-tallet, arbeidsinnvandrere eller studenter i utlandet, samt flyktninger. Mange av dem befant seg derfor ofte langt unna både familie og venner.

Mine funn samsvarer best med Bakkers funn. I hans utvalg ble over 80% ble rekruttert i det landet de bodde i, de fleste av disse igjen var andre- og tredjengenerasjonsinnvandrere (Bakker, 2006, s. 41). De fleste av disse hadde i midlertid innvandrerbakgrunn, derfor er det ikke nødvendigvis det å befinne seg langt unna familie og venner som er avgjørende, like gjerne kan det være relatert til graden av integrering og at man har en annen kulturell bakgrunn. Med andre ord om man føler tilhørighet til det samfunnet man lever i. I mitt utvalg er det som jeg tidligere har gjort rede for, mange med innvandrerbakgrunn: 29 er enten første- eller andregenerasjonsinnvandrere. Førstegenerasjonsinnvandrerne kom i nesten samtlige tilfeller i førskolealder til Norge. Kanskje kan tilhørighet være av betydning også for de norske ekstremislamistene.

Religiøs praksis før avreise til konfliktområder

Av de 39 personene som inngår i utvalget mitt har 36 personer forsøkt å reise utenlands, to av dem ble stoppet på veien. Jeg tar derfor her kun utgangspunkt i disse 36. Jeg fant informasjon om hvordan de islam hadde vært praktisert hos 27 personer, hele 26, eller 72%, av det totale utvalget på 39 personer hadde fått et styrket forhold til islam før de reiste. Dette viste seg for eksempel ved at de var mer aktive i diskusjoner om islam på internett, at de deltok på kurs om koranen i hjemlandet eller i utlandet, forsøkte å konvertere bekjente eller kollegaer, og det kunne vise seg ved at de begynte å gå i mer ortodokse moskeer. De fleste viste også sterkere religiøs tilhørighet i form av at de levde mer i tråd med sharia-normer som for eksempel krever at man kler seg mer tradisjonelt og at de tok ytterligere avstand til sin tidligere levemåte ved å enten forsøke å overbevise venner og familie om den rette vei, ved å ta avstand fra alkohol, musikk, tidligere venner og familie som ikke lever i tråd med sharia – eller såkalte vantro. Én av dem utviste imidlertid tilsynelatende en mer moderat praktisering av islam like før avreise. Denne lot blant annet være å bruke de tradisjonelle klesplaggene og vedkommende hadde barbert bort skjegget like før han reiste til Syria.

Personene som inngikk i både Sagemans (2004, s. 93) og Bakkers (2006, s. 41) utvalg viste også økt religiøs aktivitet i før de ble rekruttert, eller like etter de ble rekruttert. I begge

utvalgene hadde nesten samtlige hadde fått et mer styrket forhold til islam forut rekrutteringen eller før de utførte terrorhandlingene. Dette gjaldt 99% av personene i Sagemans utvalg mot 95% av Bakkers utvalg.

Religionsutøvelse	Sageman	Bakker	Stalenget
Økt religiøs aktivitet	99%	95%	72% (26 av 39)

Tabell 8. Religionsutøvelse

Arbeidssituasjon

I mitt utvalg er det usikkert hvor mange som har blitt ekstremisert mens de var i jobb eller i gang med studier, men det ser ut til at en stor andel har hatt løs eller ingen tilknytning til arbeidslivet. Tjue personer har etter hva jeg fant på et eller annet tidspunkt vært i arbeid, og da for det meste i serviceyrker, i varehandel eller jobber tilknyttet byggebransjen. Dette har mest sannsynlig vært strøjobber da det er sjelden de har arbeidet ved samme arbeidsplass over tid. Ti personer var arbeidsledige på det tidspunktet de reiste ut av landet. Hos 9 personer har jeg ikke funnet informasjon om arbeidsforhold.

Bakker (2006, s. 42) hadde kjennskap til informasjon om arbeidsforhold hos 76 av 242 personer. Av disse så det ut til at omkring 50% var ansatt fulltid, mens 15 personer hadde deltidsstillinger (11,25%). De resterende 14 var uten arbeid på det tidspunktet de ble arrestert, eller hadde en lang historie som arbeidsledige. Bakker (2006, s. 39) hevder at antall ufaglærte og arbeidsledige er høyt i forhold til ulike nasjonale gjennomsnitt, men igjen gjenspeiler dette situasjonen til mange muslimske miljøer i Europa. Samtidig er prosenten arbeidsledige blant denne gruppen lavere om vi sammenligner antall arbeidsledige med gjennomsnittet for personer under 25 år på europeisk basis (Bakker, 2006, s. 39).

Denne løse tilknytningen til arbeidsmarkedet kan vi finne igjen i Sagemans materiale. I Sagemans (2004, s. 94) utvalg var det sjelden at noen var ansatt i en fulltidsstilling. Til tross for høy utdanning var det likevel mange som stod utenfor arbeidslivet på tidspunktet de var, eller ble, en del av den ekstremislamistiske bevegelsen. Dette hadde flere årsaker. Blant annet var det mange som var islamister på full tid. Dette var personer som hadde kjempet mot tidligere Sovjetunionen i Afghanistan på 80-tallet og hadde valgt å fortsette dette livet. Sørøst-asiatene stod også ofte utenfor arbeidslivet, dette hovedsakelig fordi de var i gang med utdanning (Sagemans, 2004, s. 94). Litt over halvparten av kjernearaberne holdt også på med studier, eller de var engasjert i terrorisme i utlandet (55%). Maghreb-araberne stod ofte

utenfor arbeidslivet, dette gjaldt hele 70%. Som oftest var de enten studenter eller arbeidsledige, involvert i kriminalitet eller mottok trygdeytelser. Sageman har ikke oppgitt det fullstendige tallmaterialet for denne variabelen. Det er derfor noe vanskelig å sammenligne disse dataene med mine data og Bakkers data. Videre er det vanskelig å si noe om personene i Sagemans utvalg ble ekstremisert eller rekruttert før de enten ble islamister på fulltid i enten hjemlandet eller utlandet. Det er likevel interessant at hele 70% av maghreb-araberne var arbeidsledige da mange av disse oppholdt seg i Europa. Dette tyder på lav sosial mobilitet også blant dem som enten var faglærte eller hadde høyere utdanning. Selv om det er flere som beskrives som fulltidsansatte i Bakkers utvalg, er det fortsatt en stor andel som tilsynelatende står utenfor arbeidsmarkedet. Om vi ser på mitt, Sagemans, og Bakkers datamateriale under ett kan det med utgangspunkt i disse dataene være en sterk indikasjon på at muslimer i Europa har lav sosial mobilitet.

Likevel, at lav sosial mobilitet alene er avgjørende for hvorvidt man ekstremiseres eller ei er det lite som tyder på – antall personer med innvandrerbakgrunn med lav sosial mobilitet som ekstremiseres er forsvinnende lav med tanke på hvor mange innvandrere som faktisk befinner seg i Europa. Dette poengterer også Al-Hashimi og Goerzig (2015, s. 13). Å argumentere for at ekstremisering er et resultat av at personer ikke har samme tilgang til utdanning og arbeidsmarked, at de lever i fattigdom, og at de har manglende politisk innflytelse er vanskelig å finne empirisk grunnlag for. Det som ikke går opp her er at muslimer generelt har det bedre nå enn hva de hadde tidligere (Al-Hashimi og Goerzig, 2015, s. 13). Flere innvandrere med muslimsk bakgrunn tar høyere utdanning nå sammenlignet med tidligere, og det er også lavere arbeidsledighet blant innvandrere nå enn tidligere. Sageman pekte også på at dette kan ha med forventninger å gjøre. Dersom annen- og tredjegenersjonsinnvandrere opplever at deres forventninger ikke blir innfridd, for eksempel at de ikke har lavere mulighet til å gjennomføre utdanning, at de ikke kommer inn på arbeidsmarkedet, eller at de ikke opplever at de har sosial mobilitet eller påvirkningskraft. Dette kan fungere som klagemål som ofte er en kilde til frustrasjon og håpløshet som har vist seg å være av betydning i en ekstremiseringsprosess dersom vi tar utgangspunkt i de empiriske studiene og de tre modellene jeg gjorde rede for i teorikapitlet – slike opplevelser kan gjøre en mer sårbar for å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Hvilket ser ut til å ha betydning også for de norske ekstrem-islamistene. Derfor er det nærliggende å tro at et viktig virkemiddel for å forebygge ekstremisering er å sørge for at ungdommer ikke faller fra i videregående og at de får

mulighet ti å komme seg i arbeid etter endt utdanning, eventuelt få et tilrettelagt opplæringsstilbud i sammen med lokale næringer slik at de har noe meningsløst å gå til.

Ansettelsesforhold	Sageman	Bakker	Stalenget
Fulltid		47	
Deltid		15	
Vært i arbeid			19
Arbeidsledig		14	11
Vet ikke			9
Total		76	39

Tabell 9. Ansettelsesforhold

Relativ deprivasjon

Jeg har ikke direkte undersøkt denne variabelen da jeg synes det var vanskelig å vite hvordan jeg skulle avgjøre hvorvidt noen har opplevd relativ deprivasjon eller ei. Jeg unnlater derfor å presentere noen eksakte tall på dette, for dette blir mer spekulasjon enn fakta. Likevel mener jeg at det er mulig at mange kan opplevd dette fordi mange har falt fra i skolen og/eller har vært arbeidsledige. Enkelte har også kommet til Norge alene uten foreldrene, hvilket kan ha opplevdes som både vanskelig og frustrerende, særlig dersom foreldrene ikke fikk opphold. Det finnes også eksempler på at noen av informantene har opplevd ikke å få realisert fremtidsdrømmene sine. For eksempel måtte en avslutte idrettskarrieren sin som følge av skade, og en annen kom ikke inn i militæret.

Sageman presenterer heller ingen eksakte tall på hvor mange som har opplevd relativ deprivasjon, men hevder at siden mange i utvalget var arbeidsledige, levde langt unna familie og venner har dette mest sannsynlig vært en kilde til frustrasjon, og da særlig for dem med høy utdanning. I tillegg til høy utdanning er det rimelig å anta at disse hadde høye forventninger. Dersom disse ikke har blitt innfridd er det ikke usannsynlig at disse har opplevd relativ deprivasjon noe som støtter teorien om relativ deprivasjon kan være en årsak til terrorisme. Problemet med denne teorien er at det er usikkert hvor mange med en historie som arbeidsledige har opplevd relativ deprivasjon, og dersom de opplever relativ deprivasjon er det kun et fåtall som velger å utføre terrorhandlinger. Teorien om relativ deprivasjon som en årsak til terror har helt klart svakheter, men selv om relativ deprivasjon i seg selv ikke er årsak til terrorisme er det ifølge Sageman mest sannsynlig en nødvendig forutsetning:

Although relative deprivation (perhaps in the context of rising expectation) is not specific to terrorism, it is probably a necessary condition. People who are satisfied with their lives are unlikely to join religious revival-ist terrorist movement. (Sageman, 2004, s. 95)

Bakker (2006, s. 42) fant kun spor av relativ deprivasjon hos 23 personer i sitt utvalg, men hevder at dette ikke eksplisitt kunne sies å ha betydning for at de valgte å bli med i en ekstremislamistisk gruppe. I likhet med Sageman mener jeg at selv om teorien om relativ deprivasjon alene ikke kan forklare ekstremisering eller terrorisme, er det sannsynlig at å oppleve relativ deprivasjon er av betydning.

5.1.4 Sosiale bånd

Totalt sett er det rimelig å anta at sosiale bånd var av betydning i 92% av tilfellene i mitt utvalg. Av 39 personer har 30 personer kjent en eller flere andre som er tilknyttet ekstremislamistiske miljøer i Norge. Syv personer er i slekt med andre i det ekstremislamistiske miljøet, og 9 personer er, eller har vært, romantisk involvert med noen i miljøet. Enkelte av disse er også gift. Det er kun tre personer som antakelig ikke har kjent andre i det norske miljøet. En av disse var imidlertid aktiv på Islam Net og mest sannsynlig har vedkommende her vært i kontakt med andre i det norske miljøet. De to andre har oppholdt seg i utlandet og ble angivelig også ekstremisert i utlandet. Hos 6 av personene fant jeg ingen informasjon om hvorvidt sosiale bånd var av betydning. Sageman og Bakker undersøkte også betydningen av *discipleship*, disippelskap, dette har jeg unnlatt da jeg synes det var vanskelig å fastslå hvorvidt dette var av betydning eller ei.

Sosiale bånd	Sageman	Bakker	Stalenget
Familie	14%	53,3%	12,8%
Venner/kjæreste	68%	46,7%	79,5%
Disippelskap	8%	-	-
Vet ikke	-		7,7%
Total	150 av 172	92 av 242	39

Tabell 10. Sosiale bånd

5.1.5 Sentrale funn i det kvantitative materialet

Med utgangspunkt i de kvantitative dataene kan vi kort oppsummert si at det norske ekstremislamistiske miljøet stort sett består av menn i 20-årene, likevel er andelen kvinner i dette

miljøet betydelig høyere enn i utvalgene til Sageman og Bakker. Dette samsvarer derfor kun til dels med funnene til både Sageman og Bakker. Selv om gjennomsnittsalderen i utvalgene deres var noe høyere, er det rimelig å anta at dette skyldes at Bakker tok utgangspunkt i alderen da de ble arrestert, Sageman tok utgangspunkt i når de ble en del av en ekstremislamistisk gruppering, mens jeg tok utgangspunkt i når de viste tegn til å gå inn i en ekstremiseringsprosess, eventuelt avreisetidspunkt. At andelen kvinner er høyere kan være relatert til at det har blitt mer vanlig for kvinner å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer nå enn da Sageman og Bakker gjennomførte sine studier.

I samtlige utvalg var den geografiske bakgrunnen variert. Blant de norske ekstremislamistene har omkring tre fjerdedeler innvandrerbakgrunn, men personer med etnisk norsk bakgrunn er likevel godt representert. Etniske norske utgjør som nevnt ovenfor 7 personer. Imidlertid hadde flere i Sagemans utvalg tilknytning til Midtøsten og Asia enn både i mitt utvalg og i Bakkers utvalg. Dette har en naturlig forklaring ved at Sageman kartla ekstremislamister på internasjonalt nivå med tilknytning til al-Qaida, mens Bakker konsentrerte seg om ekstremislamister i Europa. Det som skiller mitt utvalg fra deres er for det første at en stor andel hadde etnisk norsk bakgrunn, samt at det var færre som hadde tilknytning til Maghreb-området og flere som hadde tilknytning til Afrikas Horn, men som jeg var inne på tidligere kan dette være relatert til at det er en større andel av Norges innvandrerbefolkning som har bakgrunn fra Somalia og Eritrea i forhold til antall med bakgrunn fra Marokko og Algerie. Geografisk bakgrunn ser derfor ikke ut til å ha betydning, men fordi det personer med innvandrerbakgrunn er så sterkt representert kan det se ut til å tilhøre en minoritet kan være av betydning. Dette dreier seg med andre ord ikke om hvor man kommer fra, men heller kan det være relatert til å oppleve utenforskap. Som jeg vil komme tilbake til var dette noe informantene jeg intervjuet fremhevet.

De mest markante forskjellene i de tre utvalgene finner vi når vi ser på variablene sosio-økonomisk bakgrunn, psykososiale utfordringer, utdanningsbakgrunn, hvor de har blitt rekruttert eller ekstremisert, kjønn, og betydningen av sosiale bånd. Mens de fleste i Sagemans utvalg hadde fullført videregående utdanning og omkring 70% av personene høyere utdanning, hadde nesten ingen i mitt utvalg fullført høyere utdanning og omkring halvparten hadde droppet ut av videregående. Det var også i Bakkers utvalg færre som hadde fullført videregående skole og/eller høyere utdanning sammenlignet med Sagemans utvalg. Det skal imidlertid påpekes at av maghreb-araberne i Sagemans utvalg er det større

sammenfall med mitt utvalg. Også her hadde om lag halvparten ikke fullført videregående. Også når vi ser på sosioøkonomisk bakgrunn er det ulikheter mellom de tre utvalgene.

Personene i Sagemans datamateriale hadde i motsetning til mitt datamateriale som oftest enten over-, eller middelklassebakgrunn. Personene i mitt utvalg hadde som oftest arbeiderklassebakgrunn. Dette gjaldt også Bakkers datamateriale, men her var det noen flere med middelklasse-, og overklassebakgrunn. Av dette kan det se ut til at personene i mitt og Bakkers utvalg har lavere sosial mobilitet enn personene i Sagemans utvalg, men som jeg tidligere har gjort rede for, endrer bildet seg dersom vi isolerer de ulike gruppene i Sagemans (2004) utvalg og konsentrerer oss om maghreb-araberne. Flesteparten av disse hadde innvandrerbakgrunn, de hadde sjeldnere gjennomført høyere utdanning og det var færre med overklassebakgrunn. Det er nærliggende å tro at disse derfor har lavere sosial mobilitet.

Av de norske ekstremislamistene ble mest sannsynlig ble samtlige, foruten tre, ekstremisert i hjemlandet. Dette samsvarer med Bakkers funn, men står i motsetning til hva Sageman kom frem til. I hans utvalg ble de fleste ekstremisert i utlandet. Med tanke på den høye andelen med innvandrerbakgrunn både i mitt og Bakkers utvalg kan dette derfor være relatert til manglende tilhørighet til det landet man befinner seg i, og ikke direkte relatert til om man befinner seg i hjemlandet eller utlandet. I det norske materialet har omkring halvparten muslimsk bakgrunn, men ytterst få er beskrevet som spesielt praktiserende i barndommen, eller før de ble en del av det ekstrem-islamistiske miljøet. Mange ser ut til å gjenoppdaget religionen i løpet av ungdomstiden. Dette samsvarer både med Bakkers og Sagemans materiale.

I underkant av en femtedel i det norske utvalget er tidligere dømt for kriminelle forhold, hvilket er noe lavere enn andelen tidligere dømte i Sagemans og Bakkers utvalg. Om vi så inkluderer rusbruk, er frekvensen i det norske utvalget høyere. Omkring en tredjedel har vært involvert i rusmiljøer hvorav de fleste av disse selv har benyttet ulovlige rusmidler. Dette har som oftest vært hasj eller marihuana. Andelen med psykiske lidelser eller vansker, er også høyere i det norske utvalget. En opplagt feilkilde er det relativt lille utvalget og det er mulig dette ville jevnet seg ut dersom jeg hadde operert med et større utvalg, men det norske miljøet utgjør uansett ikke like mange som inngår i verken Bakkers eller Sagemans utvalg. I samtlige utvalg ser sosiale bånd ut til å ha spilt en betydningsfull rolle. Etter hva jeg har kommet frem til har sosiale bånd i det norske utvalget vært av en viktig faktor i minimum 33 av tilfellene,

hvorav vennskap og bekjentskaper virket til å være av størst betydning. Dette samsvarer med materialet til Sageman. I hans utvalg spilte vennskap en rolle i 68% av tilfellene. Mens det både i mitt og i Sagemans utvalg var venner som så ut til å være viktigst, spilte angivelig slektskap en viktigere rolle i Bakkers utvalg.

De viktigste funnene i mitt materiale mener jeg vi finner når vi ser på psykososiale forhold, betydningen av sosiale bånd, samt sosioøkonomisk bakgrunn og tilknytning til arbeidsliv og utdanningsnivå. At sosiale bånd har hatt betydning i minst 33 av tilfellene styrker Sagemans bunch of guys-teori. At nærmere 60% har hatt ulike psykososiale utfordringer, og at så pass mange ikke har fullført videregående, samt at svært mange som sagt har en løs eller ingen tilknytning til arbeidslivet, impliserer at svært mange har svak sosial mobilitet og kanskje opplever svak tilhørighet til det norske samfunnet og at hverdagen synes meningsløs. Dette i sammen med de psykososiale utfordringene kan ha fungert som klagemål og å gå inn i et ekstremislamistisk miljø kan ha blitt ansett som en løsning på disse. Det skal i midlertid påpekes at i enkelte tilfeller har det blitt oppgitt at vedkommende for eksempel har reist til Syria for å bidra humanitært, eller av ideologiske årsaker, hvilket stemmer overens med det øvrige norske materialet.

5.2 Presentasjon av det kvalitative datamaterialet

For å bedre kunne besvare oppgavens problemstilling ønsket jeg å intervju personer som på ulike måter hadde hatt tilknytning eller befatning med det ekstremislamistiske miljøet. I intervjuene med de seks informantene var det i hovedsak to overordnede spørsmål jeg ønsket å få innsikt i. For det første ønsket jeg å få innsikt i hva informantene mente kunne være årsak til at en person går inn i en ekstremiseringsprosess, og for det andre ønsket jeg å vite hvordan de mente vi kunne forebygge at enkelte tar fatt på en slik prosess. Herunder ønsket jeg særlig å få innsikt i hvordan de mente skolen kan bidra til å forebygge ekstremisering. Forklaringene informantene presenterte vil etterfulgt av en presentasjon av informantene gjøres rede for. Deretter følger en kort oppsummering av de kvalitative dataene før jeg sammenligner disse med det kvantitative materialet.

5.2.1 Presentasjon av informanter

Informantene mine består av to etnisk norske konvertitter: Marit og Ørjan, begge omkring 30 år, en ung muslimsk jente i slutten av tenårene (Amina), et familiemedlem til noen som har

reist til Syria (Mohammed), samt to ungdomsarbeidere: Ikhlague Chan og Erik Rønneest. Samtlige er bosatt i Østlandsområdet. Marit jobber for tiden i en butikk, mens Ørjan er i ferd med å avslutte en mastergrad. Amina planlegger å ta høyere utdanning neste år når hun er ferdig på videregående. Per definisjon er det vanskelig å avgjøre om Amina, Marit, eller Ørjan har vært, eller er i en ekstremiseringsprosess. Ingen av dem, basert på den informasjonen de har oppgitt, har begått voldelige handlinger eller er imot demokratiske verdier. Amina mente selv hun var på vei til å bli en radikal (ikke ekstrem), men at hun aldri «kom så langt». Ørjan vurderte å reise til Syria for å hjelpe syrerne i kampen mot Bashar al-Assad, men han uttrykket på ingen måte antidemokratiske holdninger og virket heller ikke positiv til bruk av vold. Marit benytter til daglig niqab og uttrykker mistro og skepsis til vestlige verdier og levemåte, men det alene innebærer ikke nødvendigvis at hun støtter bruk av vold, eller er villig til å utføre voldshandlinger. Selv om ingen av informantene kan klassifiseres som ekstremislamister, mener jeg de har relevant kunnskap og erfaring med ekstremisering.

5.3 Hva kan forklare ekstremisering?

Forklaringene informantene presenterte kan i korte trekk knyttes til tre temaer: manglende kunnskap og forståelse av verden og islam, identitet og utenforskap, samt forklaringer knyttet til religiøse, politiske eller humanitære årsaker.

5.3.1 Manglende kunnskap om verden og islam

Manglende kunnskap om islam ble ansett som en betydningsfull faktor i en eventuell ekstremiseringsprosess hos samtlige, med unntak av hos de to konvertittene. Dette betyr ikke at disse ikke mener dette er viktig, men dette kom ikke frem i intervjuene. Islam blir av mange karakterisert som en voldelig religion, slik at islam i seg selv nærmest er årsaken til voldelig ekstremislamisme. Dette støttes ikke av de informantene fortalte i intervjuene. Basert på deres uttalelser handler det derimot en manglende *forståelse* både av islam, så vel som verden. For eksempel hevder Mohammed det ikke handler om islam i seg selv, men at ungdommene mangler kunnskap om islam og ofte er naive, eller «dumsnille»:

Det har ikke noe med islam, og det som er felles med dem er at det er de som er mindre kunnskap om religion, om islam (...) og de er akkurat som barna våre: dumsnille og veldig lett til å hjernevaska dem og sende dem til Syria. Så i tillegg til den unge gutter og unge jenter

fra muslimske foreldre, er også en del av norske som blir konvertert til islam, og de deler mange ting med våres barn: null kunnskap om islam, veldig snille. (Mohammed, 20.04.2015)

Hos de to ungdomsarbeiderne kom dette mer indirekte til syne da de snakket om hvordan vi kan forebygge ekstremisering. De fortalte de ofte oppfattet at ungdommene kom med ferdigproduserte holdninger, i enkelte tilfeller antisemittiske holdninger, de ikke hadde reflektert over selv:

Og det som er med de holdningene, det som er veldig typisk, typisk, typisk, er at de eier ikke de holdningene. Det er en sånn fasade – ting som blir sånn politisk korrekthet, eller dumskap. Disse gutta her, de spiser sånn ferdigtygget mat. (Ikhlague Chan, 09.04.2015)

Denne manglende forståelsen av verden og islam hevdet enkelte av informantene at kunne utnyttes av mer ytterliggående islamister. Mange av ungdommene ønsket økt kunnskap om islam og denne kunnskapen fikk de gjerne via ytterliggående islamister som har profilert seg på internett eller i enkelte moskéer. Mohammed hevder at en viktig årsak er at ungdommene i sin naivitet så å si blir hjernevasket, men påpeker at det ikke handler om islam som ideologi:

Det er moske, det er koranlærere, jeg kan ikke peke på noen som jeg mistenker. For det er politiet som vet alt, eh, men, begynnelsen av våres mareritt, og mareritten til flere av foreldrene, er moske og koranlærere og ikke minst Islam Net. Det er ikke noe ideologi, de er små, dumsnill og de blir hjernevasket lett, rett og slett. Er ikke noe med ideologi å gjøre, islam brenner ikke folk. (Mohammed, 20.04.2015)

5.3.2 Identitet, rotløshet og utenforskap

Basert på hva informantene fortalte i intervjuene ble faktorer knyttet til utenforskap og identitet ansett for å være sentrale i en ekstremiseringsprosess. Ungdomsarbeiderne trakk frem ungdommene som ekstremiseres ofte kan ha hatt vanskeligheter med å utvikle en trygg identitet og at dette kunne være av betydning for at enkelte endte opp med å gå inn i en ekstremiseringsprosess. For eksempel kan dette særlig være en utfordring for ungdom med minoritetsbakgrunn da deres kulturelle bakgrunn kan være i konflikt med samfunnets. Ungdomsarbeideren Erik Rønnest svarer blant annet følgende på spørsmål om hva som kan være årsak til at ungdom ekstremiseres:

Jeg tror at det, det er en sånn helt naturlig psykologisk faktor ute går her som gjelder for alle. Det er primært at du er på identitetsbygging, identitetsleting og for X tror jeg det er det handler om. De er i tomrom mellom foreldrenes omsorg og det de, som de, ikke vil skal bli, og da må de bygge seg en plattform på en eller annen måte. (Erik Rønnest, 09.04.2015)

Kort sagt handler identitet om hvem vi er: hvordan vi oppfatter og forstår oss selv og ikke minst hvordan andre forstår og oppfatter oss. Jeg stilte derfor de muslimske informantene spørsmål om hvordan deres kulturelle eller religiøse tilhørighet påvirket deres identitet. Jeg synes det var vanskelig å formulere spørsmålet på en god måte og jeg endte opp med å stille et ledende spørsmål. Måten jeg formulerte meg på la nærmest opp til at de følte de hadde to identiteter og at dette var problematisk. Dette kan ha svekket reliabiliteten. Det er en mulighet for at Marit opplevde meg som forutinntatt – hun gikk nærmest i forsvar da jeg stilte følgende spørsmål:

Men hvordan er det, du er jo vokst opp med, eeh, la oss si norsk/vestlig/europeisk identitet og nå har du på en måte gått over til en mer muslimsk identitet? (Intervjuer, 23.02.2015)

Jeg har fremdeles en norsk, vestlig identitet. Det går egentlig veldig fint, jeg har ingen problemer med det. Nei, det er helst folk rundt meg som har problemer i så fall. (Marit, 23.03.2015)

Selv om Marit oppgir at hun personlig ikke har noe problem med dette, sier hun samtidig at andre rundt henne har det. Hun forteller om familie og tidligere venner som ikke respekterer hennes religiøse praksis. Dette gjaldt særlig bruk av alkohol i sosiale sammenhenger. Hennes religiøse identitet blir ikke anerkjent og hun opplever at disse tar avstand fra hennes nye livsførsel. I motsetning til Marit hevdet Ørjan at han ikke følte seg norsk lenger. Jeg spurte ham om hvordan han opplevde å være etnisk norsk og samtidig være muslim:

Det var en gang, jeg fikk, rett etter at jeg konverterte, så mista jeg jobben min. Ja, det er et eller annet med den sosiale kontrakten, liksom, som ikke, (-), staten opprettholder da på en måte. Så, (-), etter det, så er, (—) jeg føler meg ikke norsk (ler) lenger. (Ørjan, 17.02.2015)

Amina på sin side forteller at hun egentlig aldri har tenkt noe særlig over det, før hun begynte på videregående og da hun skulle begynne på universitetet, men det er tydelig at hun ikke opplever at hun blir oppfattet som norsk:

Det å være norsk, og det å liksom omgås med norske, det har, liksom, det har jeg aldri tenkt på. Men siden jeg ble oppvokst i Oslo, i et sånt multikulturelt samfunn, så har jeg ikke liksom ikke brydd meg så mye om det, egentlig, før jeg gikk inn i videregående, og så virkelig tenkte jeg på det når jeg var i universitetet, da alle nesten var norske. Det er så mange som vil vi skal integreres i den norske kulturen når vi allerede er integrert. (—) Du kommer til å bli overraska over hvor mye jeg har latt være for å være norsk. Det er helt utrolig, men for det så blir jeg ikke regnet som norsk eller en som er integrert seg godt nok for norske. (Amina, 20.12.2014)

De tre muslimske informantene mine beskriver alle utfordringer ved å være muslim i det norske samfunnet, og to av dem forteller også at det har påvirket deres identitet: Amina har måttet gi avkall på mye av sin kulturelle og religiøse identitet og Ørjan sier selv at han ikke lenger føler seg norsk. Selv om Marit hevder at det ikke har påvirket hennes identitet forteller hun at familie og tidligere venner har tatt avstand fra henne etter hun konverterte til islam. Disse tre fortellingene handler ikke bare om identitet, de handler også om det å oppleve utenforskap.

Med tanke på at de fleste ekstremislamistene gikk inn i en ekstremiseringsprosess i slutten av tenårene og begynnelsen av tyveårene, kan det se ut til at overgangen til voksenlivet er utfordrende, og at det gjerne er i denne overgangen man særlig er sårbar for å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Når man skal «finne seg selv og bygge en plattform» som Erik sa, er det blant annet viktig å ha gode rollemodeller. Som nevnt ovenfor handler identitet om hvordan vi oppfatter og forstår oss selv og ikke minst hvordan andre forstår og oppfatter oss. Vår identitet er med det ikke noe som vi former alene – vår identitet formes gjennom samhandling med andre. Som vi skal se i Aminas tilfelle hadde en venninne inspirert henne da hun var på vei til å bli ekstrem, eller radikal for å bruke Aminas egne ord:

Ja, det var hun, hun som inspirerte meg til å være, til å bli, til å bli radikal, men det var ikke helt sånn, det var ikke bevisst fra min side eller fra hennes side, men det at hun var populær og hun var så godt likt i moskeen og sånn. Men, ehm, som sagt, etter, etter hvert, som det utviklet seg, og jeg ble til moralpoliti plutselig i skolen og overalt (ler) og folk begynte å bare sånn, eeh, kritisere det og gi meg negative blikk og negative kommentarer, og alt det her, så begynte jeg liksom å reflektere, og bare tenke rundt på, er det virkelig det budskapet jeg skal spre om religionen min? Er det virkelig islam? Er det virkelig kjærlighet og er det virkelig det rollemodellene mine har snakket om og prøvd å overføre til meg? (Amina)

På bakgrunn av dette ser det i Aminas tilfelle ut som at jevnaldrende fungerte som rollemodeller, eller signifikante andre, og hadde betydning både for at hun var i ferd med å gå inn i en ekstremiseringsprosess, men også for at hun ikke gikk videre i prosessen. Denne venninnen kan ha fungert som en 'signifikant andre' i henhold til George Meads sosialiseringsteori. Erik nevner også at rollemodeller/signifikante andre kan ha påvirkningskraft, men at disse må oppleves som legitime:

Men jeg tror jo at det er kun de som de stoler 200 % som kan gå inn og ha en påvirkningskraft på dem, altså jevn gamle, eller folk som de ser opp til. Jeg tror at Ikhlake og jeg er mer i randsonen i påvirkningsgraden på dem. (Erik Rønnest)

Det er ikke bare venner og familie som kan ha innvirkning. Mohammed nevnte mer perifere bekjenskaper ungdommene kunne ha kommet i kontakt med på annet Islam Net, i konservative moskeer, eller at de kunne ha blitt påvirket av imamer som prediket en konservativ tolkning av islam gjennom YouTube-videoer. Ungdomsarbeiderne fortalte at i de fleste tilfellene hvor en jente hadde reist til Syria, hadde romantiske relasjoner spilt en rolle. Disse hadde som oftest hatt en romantisk relasjon med guttene i det norske ekstrem-islamistiske miljøet før de reiste. Dette betyr ikke nødvendigvis at det er med på å sette i gang en ekstremiseringsprosess, men at det kan være en motiverende faktor for å reise:

Dette er liksom ikke forskningsbasert, men i veldig mange, hvor vet at jenter er involvert, så har det vært en romanse. Det er en sånn der, en veldig sånn (-) datteren til X, hun hadde et romantisk forhold til en som på en måte var med på å fremskynde denne radikaliseringsprosessen og få henne til Syria. Jo, også kjenner jeg til jenter fra Kurdistan, Pakistan, eller andre land, hvor jeg ser at man der, det har vært en romanse til en gutt som allerede er inni det, også følger de etter. (Ikhlague Chan)

Utenforskap – islam som en vei inn

Samtlige informanter nevner uttrykk knyttet til utenforskap som en viktig faktor i en ekstremiseringsprosess. Det handlet om alt fra å føle seg ensom, undertrykt, ekskludert, diskriminert, eller marginalisert. Kort og godt: det handlet om personer som føler at de ikke får delta i samfunnet på lik linje med andre og som føler de ikke er en del av fellesskapet, og som følge av dette kunne gå inn i en ekstremiseringsprosess. Utenforskap ble særlig sett i forbindelse med manglende tilknytning til utdanning og arbeidsliv, og det var særlig sistnevnte informantene la vekt på. Både Marit og Mohammed kunne fortelle om egne og andre muslimers vanskeligheter med å komme inn på arbeidsmarkedet. Dette opplevdes frustrerende og urettferdig. Marit forteller:

Ja, og, og det blir jo det samme når jeg, (-), skal på skole eller på jobb, så vil, vil noen hevde at jeg ekskluderer meg fra samfunnet fordi jeg velger å dekke meg og da kan jeg ikke gå på jobb (kremter). Men, jeg prøver jo, jeg. Jeg leverer søknader og byr på meg sjøl - legger meg selv tilgjengelig. Det er ikke jeg som ekskluderer meg, det er de som gjør det. Jeg gjør en innsats. (Marit)

Mohammed har lignende erfaringer. Både han og sønnen har hatt vanskeligheter med å få seg jobb, men i motsetning til Mohammed som sier han tåler det, tåler ikke sønnen det. Her kan vi ane betydningen av å ikke få innfridd de forventningene slik Sageman påpekte:

Så i sommer, i hele sommer, sønnen min søkte jobb. Søkte, søkte, søkte, og får ingen. «Hva feiler det meg, pappa?» sa han. På grunn av navn eller på grunn av hudfarge får han ikke

jobb, får han ikke noe, da blir han rasende. En stor del av ungdommen vår, når de føler seg diskriminert eller, ja, faller de i narkotika, en stor del av dem. Den andre delen, blir et lett bytte for radikalisering. Så de tingene som vi tåler, andregenerasjonen, tredjegerasjonen, tåler ikke. (Mohammed)

Ifølge Marit og Ørjan er det ikke bare i arbeidslivet muslimer blir diskriminert, men også i utdanningssammenheng. Begge kunne fortelle om situasjoner hvor muslimer har blitt nektet å be i skoletiden, eller som har blitt nektet å bruke niqab. Dette skal ha gjort det vanskelig å gjennomføre studier, som igjen har ført til at ungdommene har mistet troen på fremtiden og derfor like gjerne kunne reise til Syria:

Du ser jo for eksempel noen av jentene som dro dit i hvert fall, de ble (-) De fikk jo problemer på skolen fordi de ville gå med niqab, (-) mens andre gutter fikk problemer på skolen fordi de ba. Og det er sånn at når man ødelegger fremtiden til folk så har dem lite å tape, så å reise til Syria, det er ikke, det skal ikke så mye til. Da har de noe mer framtid der. Hvis de ikke får noe skole så, da er det, da er det Syria neste. (Ørjan)

Marit hevder at de nærmest velger mellom to onder:

Det skjer fæle ting, men de blir akseptert, de er velkomne, de blir behandlet bra og likeverdig. De får lov å kle seg sånn som de vil. De kan få lov til å være seg sjøl. For det at paradokset her, er at det er de som reiser til Syria, de er ikke enige med det som foregår der, de var ikke enige av det som foregikk her heller, men på to forskjellige måter. Ja, man må velge av to onder på en måte. (Marit)

Den ene ungdomsarbeideren mener derimot at dette kun er vikarierende motiver for noe de ikke helt vet selv:

Det jeg ser da, er for eksempel de som sier; «Jammen, jeg får ikke lov å være muslim for jeg får ikke lov å bruke hijab.», så tenker jeg at det er et sånn vikarierende motiv. Argument for noe som de ofte ikke vet selv, altså de klarer ikke å sette fingeren på akkurat det. (Ikhlache Chan)

Amina hadde heller ikke opplevd noe tilsvarende, problemet for henne var mer at hun opplevde manglende kunnskap om islam i skolen og manglende forståelse for at hun var muslim. Utenforskap slik hun så det handlet mer om fravær av tilhørighet og fellesskap:

Sånn som jeg sa, det er så mange, lik utdanning, (-), mangel på kjærlighet, mangel på fellesskap, eller sosialisering, eller ensomhet. (Amina)

Det ekstremislamistiske miljøet fremstår nærmest som en løsning på dette. Amina beskriver miljøet som et 'brorskap':

Det er nærmest brorskap. Alle de er brødrene dine, alle de er jo i familien din, de blir familien din. (Amina)

At det ekstremislamistiske miljøet fungerer som en løsning på opplevelsen av utenforskap kommer også frem i Marits svar på spørsmål om hva som kan være årsak til ekstremisering:

Jeg tenker jo at, det er jo en naturlig forsvars (–) noe som blir eeh, noen som blir overkjørt, eller undertrykket. Når ungdom gjør opprør så er det vanligvis fordi at de ikke blir hørt, de ikke blir tatt på alvor, de blir ikke tatt med og, (—) Det er naturlig å gjøre opprør og, og, spesielt hvis man føler at man ikke får være med. Det er de som har reist. Det er unge mennesker, det er uvitende mennesker, misforståtte mennesker som ikke får lov til å ta del i samfunnet. (Marit)

Med andre ord; uavhengig av om det er et vikarierende motiv å få lov til å være seg selv, ser det om ikke annet ut til mange av dem som har knyttet seg til ekstremislamistiske miljøer eller reist til Syria har opplevd utenforskap i en eller annen form. Utenforskap slik det kom til uttrykk hos informantene handlet om manglende tilhørighet og tilknytning både til *noe* og til *noen*, å knytte seg til det ekstremislamistiske miljøet tilbyr en vei inn i et fellesskap hvor disse ungdommene opplever tilhørighet, aksept og å bli hørt. Som vi så i det kvantitative datamaterialet har mange slitt med rusproblemer eller vært en del av et kriminelt miljø. De har gjerne vært i en vanskelig livssituasjon. For mange av disse kan islam ha fungert som en vei ut av denne situasjonen, slik ungdomsarbeiderne foreslår nedenfor.

Livssituasjon – islam som en vei ut

Å gjøre opp for seg ble sett på som en mulig faktor som kan bidra til at man går inn i en ekstremiseringsprosess. Ungdomsarbeiderne fortalte at mange av guttene i miljøet hadde hatt en kriminell bakgrunn og at islam kunne ha fungert som en vei ut:

Fryktelig mange av de har en fortid som kriminell. Enten de har vært med i gjengmiljø, enten de har vært med i gjengmiljøer, eller om de har drevet individuelt, eller sammen med en kamerat. X har hatt en lang kriminell karriere bak seg. Gjort veldig mye rart. Han har jobbet og gjort det veldig godt og plutselig så er han vekk, også har han røykt masse hasj (-) men nå tar han fullstendig avstand fra det hele, fordi han har blitt muslim. (Erik)

Erik sammenligner dem også med tidligere rusmisbrukere:

Vi sett opp igjennom årene hvordan alkoholisererte også, med sånne problemer har knyttet kontakter til kristne miljøer, så de, blir sugd inn i det, og de blir mer kristne, katolske enn paven. (Erik Rønne)

Jeg spurte Ørjan om hvorvidt å ha en kriminell fortid kunne gjøre folk mer sårbare for å ekstremiseres. Ørjan avviste til dels dette, men understreket at å ha et ønske om å gjøre opp for seg kunne føre til at enkelte valgte å reise til Syria:

De fleste av dem er jo ikke kriminelle i de hele tatt (—) Men, eee, eeeh, det er jo sånn hvis man lever et syndig liv så kan man jo plutselig få en, eh, en slags åpenbaring da, på at man, det man gjør er gærent, og da kan det jo hende at man prøver det ekstra strikt for å gjøre opp for seg da. Man har, man har mye å ta igjen på en måte (ler). (Ørjan)

Det er med andre ord ikke nødvendigvis det at man har en brokete fortid som er av betydning, men at de som har konvertert eller eventuelt gjenoppdaget islam har ekstra behov for å gjøre opp for seg. Ørjan kunne senere i intervjuet fortelle om at å kjempe for islam nærmest kunne anses som en muslimsk plikt. At enkelte av de nyfrelste kan antas å være religiøst motiverte er ikke utenkelig.

5.3.3 Frustrasjon over politisk praksis

Både Ørjan og Marit opptatt av at ekstremisering kan være relatert til politisk praksis. Ørjan hevder at en av de største årsakene til at personer ekstremiseres og i verste fall ender opp som selvmordsbombere er geopolitiske faktorer som at Vesten til stadighet går inn i Midtøsten:

Det eneste man har til felles da, alle disse forskjellige selvmordsbomberne fra alle kulturer, er at det er okkupasjon. At det er en kraft som er mye sterkere enn, enn, enn, de selv da, det er eneste fellestrekket de har, og du ser jo også det i disse eh, selvmordsbomberne i Europa og et cetera, at det er hva er det de er motivert av? Hva er det som skiller dem fra en annen muslim? Det er jo at de var veldig fokusert på eeh, på eeh, disse krigene som Vesten har i Midtøsten og rundt i verden da. Så det er, så det er det som er den avgjørende faktoren, alle disse krigene man starter. (Ørjan)

Også Marit nevner vestlig inngripen i Midtøsten som en mulig faktor og hevder at om vi bare hadde holdt oss unna så ville mye av problemet vært løst:

Hadde vi holdt oss vekke enten fra der eller i fra der, så hadde det mest sannsynlig bare dødd ut sjøl altså det, eeh, vi heller jo bensin på bålet det er det vi gjør. (Marit)

Ja, du tenker litt at det har med utenrikspolitikken til Norge? (Intervjuer)

Den bidrar til en forlengning av problemet. (Marit)

En annen faktor som ble fremhevet som en mulig årsak var at mange av dem som hadde reist rett og slett ønsket å bidra humanitært:

Jeg tror de fleste drar dit for å hjelpe syrerne. De har en vanskelig situasjon, ingen hjelper dem, det er, du ser jo til og med nå, så Amerika har vært imot, har nominelt vært i mot Bashar, men det er bare med munn, de har ikke egentlig gjoort noe mot han, når de har bevæpna grupper så har de vært mot IS, ikke mot Bashar (Ier). (Ørjan)

Å bidra humanitært ble også nevnt av ungdomsarbeiderne, men ifølge dem gjaldt dette hovedsakelig kvinnene.

5.4 Hvordan forebygge ekstremisering?

Etter å ha snakket om hva som kan være årsak til ekstremisering, ønsket jeg å få innsikt i om, og i tilfelle hvordan, informantene mente vi kunne forebygge dette fenomenet, og da særlig hvilken rolle skolen kan spille i dette arbeidet. Det følgende består av utvalgte utdrag fra informantenes svar på hvordan de mener ekstremisering kan forebygges.

5.4.1 Ungdomsarbeiderne

Ungdomsarbeiderne var opptatt av tidlig intervensjon og kunnskapsformidling, sistnevnte særlig for å gi barn og unge kunnskap og grunnleggende forståelse av verden og sin egen religion. Ved å samarbeide på tvers av etater og organisasjoner og sette slik kunnskap på dagsorden mener de at man kan motvirke og å forhindre at barna kjøpte den ferdigtyggede hatideologien:

Det som er viktig da, tenker jeg, det er derfor vi har sånn samarbeid med de muslimske miljøene i Oslo, i Bærum, er hvis dere (de muslimske miljøene, min anmerkning) ikke setter disse tingene på dagsorden så vil disse ferdigtyggede produktene fra hat ta barna deres. Måten å motvirke det på er å sette barna inn i en grunnleggende forståelse av verden, sin egen religion, og de konfliktene som for eksempel islam har vært i. (Ikhlake Chan)

Ungdomsarbeiderne er opptatt av at barn skal oppleve trygge og gode relasjoner, relasjoner som kan legge til rette for en sunn identitetsutvikling, og et godt selvilde og som kan gi et godt utgangspunkt i å takle overgangen til fra ungdom til voksen. Som jeg var inne på kan gode rollemodeller bidra til en slik utvikling, men det er viktig at disse oppleves som legitime:

Relasjoner, trygghet, omsorg, anerkjennelse og alt det der. Dette vet vi jo fra forskningen, alt det med tilknytning, søken etter identitet og å være somebody i stedet for nobody. (Ikhlake Chan)

Men jeg tror jo at det er kun de som de stoler 200 % som kan gå inn å ha en påvirkningskraft på dem, altså jevngamle, eller folk som de ser opp til. Jeg tror at Z og jeg er mer i randsonen i påvirkningsgraden på dem. Vi har en relasjon til dem og relasjonene er uhyre viktig og, det er ikke sikkert vi kan gjøre noe i de situasjonene, men på sikt. (Erik Rønne)

5.4.2 Amina

Amina fremhevet betydningen av å ha gode relasjoner i tillegg til samarbeid, utdanning, kunnskapsformidling og å oppleve tilhørighet. Innledningsvis svarer hun at for å forebygge ekstremisering må man først «kartlegge alle årsakene»:

Først og fremst så må man kartlegge alle årsakene som gjør at noen blir radikale og så ekstreme, og det andre er at du må forebygge hver eneste side for seg selv. Sann som jeg sa, det er så mange: fattigdom, lik utdanning, (-), mangel på kjærlighet, mangel på fellesskap, eller sosialisering, eller ensomhet, eller hva som helst. Du må liksom, du må, du må angripe hver eneste side for seg selv og sammen for å forebygge islam (-) ekstremisme. (Amina)

Ellers mente Amina at det var viktig å styrke samarbeidet mellom skole og hjem for å øke lærernes forståelse av elevenes minoritetsbakgrunn, men og for å øke foreldrenes forståelse for det norske samfunnet:

Men et annet liksom veldig viktig punkt er om skolen kan prøve og liksom (-) samarbeide med foreldrene på et bedre vis. (Amina)

Jeg spurte hvordan hun hadde opplevd samarbeidet mellom hennes foreldre og lærerne som godt, hvilket hun avkreftet. Dette var hovedsakelig knyttet til språkforståelse og til at lærerinnen ikke ønsket å 'presse' foreldrene:

Hmm, hmm. Nei. ikke i det hele tatt. De hadde ikke samme språk. nei, det var også vanskelig å kommunisere, så det var bare sann når de måtte. Så dro de til skolen. Eller, hun, hun (lærerinnen, min anmerkning) så på, liksom det som press for foreldrene mine, å liksom dra dem inn i skolemiljøet. Men det, men det at liksom ikke foreldrene, ikke bare mine, men alle foreldrene, alle foreldrene blir med på turer, arrangerer aktiviteter for barna, altså de får mer forståelse. (Amina)

Jeg har hatt en ide om at dersom dem som jobber med barn og unge har mer kunnskap om islam, kan det virke forebyggende. Amina bekrefter dette, men understreket at de må forståelse:

Hvis de viser at de har kunnskap, hvis de har forståelse, ja selvfølgelig. (Amina)

Jeg spurte deretter om hun hadde voksenpersoner på skolen hun kunne henvende seg til dersom hun hadde spørsmål knyttet til islam og om hun opplevde religionsundervisningen som tilfredsstillende. Svaret jeg fikk viste at hun ikke opplevde dette som godt nok. Læreren som underviste i faget ble ikke oppfattet som legitim:

Jeg husker ikke akkurat hvem som underviste i faget, men jeg husker at vi hadde en, en som, en lærer som gikk i med de tradisjonelle pakistanske klærne og han hadde skjegg og han var liksom veldig religiøs, la meg si, i klesstilen, i væremåten. Jeg fikk det inntrykket av ham (ler). Men, når jeg så hvordan han oppførte seg og at han spiste kjøtt fra Kiwi og at han sa han mente at hvis du bare sier Bismillah over noe så kunne du spise det. Uansett om det var gris, kjøtt, kylling, hva som helst. Det var sånn: oi, oi! Til og med han vet ikke hva, hva det er snakk om. Men hvis du, jeg føler liksom hvis du tar for deg, emm, en sjiaimam som kan snakke om sjiamuslimer og en sunniimam som kan snakke om sunnimuslimer i disse fagene. Det hadde hjulpet så utrolig mye. (Amina)

Avslutningsvis understreker Amina at det er viktig at barn lærer toleranse og forståelse for ulike kulturer og at også foreldrene har et ansvar:

Men jeg har som sagt, hvis, hvis alle nordmenn lærer barna sine å forstå andre barn, kulturer og bakgrunner og alt det her, så vil det selvfølgelig hjelpe. Det at du har norske venner, det at du integreres i den norske kulturen som barn, det liksom åpner sinnet ditt til noe helt annet. Det liksom får oss til å reflektere rundt over virkelig at det ikke er så svart på hvitt som noen vil ha det til. For hvis, så hvis du som barn blir lært til at: nei det er ikke egentlig de skillene de gjør oss bare bedre, de gjør oss bare mye finere. (Amina)

5.4.3 Mohammed

Mens Amina mente at det faktisk var noe man kan gjøre i skolen for å forebygge ekstremisering, mente Mohammed overraskende nok at det ikke var noe skolen kunne gjøre: skolen var helt perfekt:

Skolen den er helt perfekt i Norge. Nei, skoleprogram i Norge er veldig bra og jeg tror at det er ikke en del av problemet. Vi kan ikke peke på noen institusjon som ikke har gjort jobben sin, men det er en ting som mangler her, det som mangler her er at vi kjenner problemet og vi samarbeider tett med å bearbeide med dette problemet, men det er ikke skolen som har problemet og jeg tror rett og slett at er en samfunn, hele samfunnet som har ansvar, som har ansvar til å stoppe denne den grusomheten som, som, gnager i våres gutter og jenter, det må vi gjøre sammen, det er ikke bare, det er ikke bare foreldrene som kan gjøre det, det er ikke skolen, det er ikke politi, det er ikke fagfolk, vi må samarbeide tett der, og da kan vi gjøre noen ting. Kanskje arbeidsliv. Ja, når en ung gutt vil prøve å få jobb eller en ung jente få, da, da de merker noen ting som de andre norske har ikke. (Mohammed)

Mohammed ser ut til å mene at det ikke er skolen, men tilgang til arbeid som bør stå sentralt for å forebygge ekstremisering. Selv om han oppgir at skolen ikke er problemet hevder han at

samfunnet i sin helhet har et ansvar og at det må samarbeides på tvers av etater. Mohammed sa også at det er viktig å oppdage ungdom som står i fare tidlig og han beskriver fem tegn man kan se etter hos ungdom som er i ferd med å ekstremiseres:

Den første er isolasjon fra foreldrene fra søsken og alt, mer tid i nett. Å høre på de radikale imamene, YouTube. Å være nøye med hallal og haram, å være nøye med å kle seg, som dekke ansikt med niqab og sånn sjal når det gjelder jentene. Og guttene sånn skjeggen og gå med kort bukser eller sånn. Okey, den femte er miste lysten til å vanlige skolearbeid, karakterene stuper. (Mohammed)

Skolen kan med andre ord spille en viktig rolle i å oppdage ungdom som er i ferd med å gå inn i en ekstremiseringsprosess på et tidlig tidspunkt.

5.4.4 Ørjan

Heller ikke Ørjan nevnte skolen eller utdanning som en forebyggende faktor mot ekstremisering. I likhet med Marit vektlegger Ørjan at for å forebygge bør vi unngå statlig inngripen i konfliktområder, særlig i muslimske områder:

Hmm, så lenge det er problemer i verden for muslimer, så tror jeg folk kommer til å dra dit og kjempe, uansett nesten. Det er (...) For det fantes jo folk som dro under Kosovo også, og da var det jo helt greit. Det vil være som (-) Du kan jo se på, altså muslimer som en stor nasjon på en måte. Det er sine egne folk treffer da, og da kommer folk til unnsetning da, (—) Men hvordan Norge kan slippe unna trøbbel det vil være å unngå å starte kriger, enkelt og greit. Eller å kanskje gjøre opp for de krigene man har starta. Bygge opp igjen ting og tang eller, noe sånt. Vise litt (-) på en måte vise at det man gjorde var gærent da. (Ørjan)

Ørjan hadde underveis i intervjuet fortalt at han på et tidligere tidspunkt hadde vurdert å dra til Syria. Jeg sendte derfor et oppfølgingsspørsmål per e-post hvor jeg spurte om årsaken til at han valgte å ikke reise: kanskje kunne jeg på denne måten få større innblikk i hvordan vi kan forebygge ekstremisering:

Også tenkte jeg på en ting som jeg ikke spurte om da vi snakket sammen på skype. Hva er det som gjør til at du ikke ønsker å dra til f eks Syria? Jeg spør rent hypotetisk. Hva tror du holder folk tilbake? (Intervjuer, e-post datert 23.03.2015)

Det er så tragisk i Syria, man ender opp med å kanskje drepe andre brødre istedenfor å ta livet av folka til bashar og shia-okkupantene i Irak. Jeg tror hovedgrunnen at folk ikke drar. Jeg kan ikke språket og visste ikke hva jeg skulle gjøre da jeg faktisk hadde lyst. Dessuten har jeg utdanning også videre... jeg har ikke noen god grunn, hvis Allah spør på dommedag så sliter jeg (Ørjan, e-post datert 24.02.2015)

Slik fikk jeg tak i noe av grunnen til at Ørjan lot være å reise til Syria. En av årsakene var nettopp at han hadde noe meningsfylt å holde på med: han var i gang med utdanning. Dette kan indikere at utdanning kan være en forhindrende faktor – man har noe å gå til.

5.4.5 Marit

Da jeg spurte Marit hvordan hun mente vi kunne forebygge ekstremisering svarte hun noe oppgitt at man bør la folk være mer i fred, og det på to måter: for det første mener hun at vi må la folk få lov til å praktisere sin religion uten å bli sjikanert og for det andre at staten må unngå å involvere seg i konflikter i utenlands:

Ja, hva kan vi gjøre? Jeg tenker jo det at hvis bare hadde latt folk være i fred så hadde det ikke vært noen som hadde hatt lyst til dra herifra. Og hadde vi holdt oss vekke enten fra der eller fra der, så hadde det mest sannsynlig bare dødd ut sjøl. (Marit)

5.4.6 Sentrale funn i det kvalitative materialet

De viktigste faktorene informantene trakk frem på spørsmål om hva som føre til at ungdom går inn i en ekstremiseringsprosess handlet for det første om manglende kunnskap og forståelse av både islam så vel som verden, for det andre handlet det om utfordringer knyttet til identitet, manglende mening, rotløshet og utenforskap, og for det tredje handlet det om frustrasjon over politisk praksis. Å knytte seg til et ekstremislamistisk miljø har for mange vært en løsning på disse utfordringene. For å forebygge ekstremisering er det nærliggende å anta at vi bør tilby ungdommene alternative løsninger til disse utfordringene. Ikke bare fordi dette kan bidra til å forebygge ekstremisering, dette kan samtidig gavne annen sårbar ungdom. Skolen gjør, som jeg kommer tilbake til, allerede en hel del for å forebygge psykososiale vansker, utenforskap og sosial ulikhet, erfaringene skolen har med disse utfordringene kan også mest sannsynlig brukes i arbeidet med å forebygge ekstremisering. Informantene selv fremhevet betydningen av tverrfaglig samarbeid på tvers av etater, å styrke samarbeidet mellom skole og hjem, å gi ungdommene en økt forståelse av verden og islam. Basert på hva de konvertittene oppga kan kanskje mer åpenhet omkring politiske beslutninger hvor Norge er med på intervenere militært i andre land bidra til å forhindre oppfatningen om at for eksempel Norge eller Vesten er mot islam, en økt forståelse kan muligens dempe dette fiendebildet. Videre var viktige faktorer å legge til rette for at barn og ungdom skal ha tilgang til nære og gode relasjoner som er med på å bidra til en sunn identitetsutvikling. Informantene var alle opptatt av ulike aspekter av utenforskap, å legge til rette for at ungdommer skal oppleve tilhørighet og mening med livet er derfor viktig i arbeidet med å

forebygge ekstremisering. Utdanning og arbeid kan for mange dekke disse behovene og siden vi vet at frafall i videregående skole øker sannsynligheten for at man vil oppleve psykososiale vansker også i voksen alder er det rimelig å anta at å forebygge frafall i videregående skole kan ha positiv effekt også for denne gruppen ungdom. Hvordan skolen mer konkret kan være med på å bidra til dette arbeidet vil jeg gjøre nærmere rede for i neste kapittel.

5.5 Samsvar mellom kvalitative og kvantitative data

Slik jeg tolker det kvantitative og det kvalitative datamaterialet ser disse ut til å konvergere på flere områder. Informantene jeg intervjuet pekte på mange av de samme utfordringene som kom frem i det kvantitative materialet. Det er likevel enkelte svakheter som jeg har vært inne på tidligere. For det første er det kvalitative utvalget betydelig mindre enn det kvantitative, og jeg har heller ikke intervjuet personer som kan karakteriseres som ekstrem-islamister og ingen av dem inngikk heller i det kvantitative materialet. Fordi informantene jeg intervjuet ikke er representative for personene som inngår i det kvantitative materialet, er det vanskelig å se om det er samsvar mellom de kvalitative og de kvantitative dataene. Det ser imidlertid ut til at informasjonene jeg fikk i de kvalitative intervjuene støtter opp om vurderingene jeg gjorde av det kvantitative materialet: Det dreier seg i hovedsak om en sårbar gruppe ungdom. Mange av dem har hatt ulike psykososiale utfordringer, knyttet til blant annet rus og kriminalitet, psykiatri, fravær av voksenpersoner, ikke fullført skolegang og med svak eller ingen tilknytning til arbeidslivet. At sosiale bånd er viktig i en ekstremiseringsprosess bekreftes i intervjuet med ungdomsarbeiderne, som Amina sa: «De blir familien din».

5.6 Motivasjonsfaktorer

De tre modellene jeg presenterte i teorikapitlet la alle vekt på at en av betingelsene for at en person skulle ta fatt på en ekstremiseringsprosess handlet om hvordan en person opplever egen eller andres livssituasjon og levekår, og hvorvidt vedkommende opplevde denne som urettferdig eller ei, hvilket også både Sageman og Bakker fremhevet. Dette kan være relatert til blant annet at andre personer man identifiserer seg med lever i nød, eller mer personlige kriser som for eksempel identitetskriser, diskriminering og marginalisering, dødsfall i nære relasjoner, arbeidsledighet, opplevd eller faktisk lav sosial mobilitet– med andre ord faktorer , eller klagemål, som forårsaker frustrasjon. Videre la Borum vekt på at denne frustrasjonen, eller sinnet, ble rettet mot noen som ble ansett som ansvarlige for situasjonen. Moghaddam la også vekt på denne ansvarliggjøringen, men forut dette måtte personen i tillegg oppleve at

han eller hun hadde mulighet til å gjøre noe med situasjonen. Dersom dette innebar bruk av vold var det der nest nødvendig at personen gikk inn i en prosess hvor han eller hun i større grad aksepterte bruk av vold for å løse situasjonen. Vi kan her snakke om en form for moralsk og ideologisk overbevisning. I motsetning til Moghaddam, Wiktorovicz, Sageman, og Bakker, fremhever ikke Borum hvilken rolle, eller betydning, sosiale relasjoner har eller kan ha, i denne delen av prosessen. I Moghaddams modell hadde de sosiale relasjonene betydning for å kunne akseptere og legitimere ideologien og der nest midlene for å nå de ideologiske målene, hvilket også var av betydning hos både Wiktorovicz, Sageman, og Bakker.

Sageman, og Bakker ser dette mer i lys av å få en kobling til miljøet – ekstremisering anses som bottom-up-prosess, mens Wiktorowicz mer vektlegger de sosiale relasjonenes, eller den sosiale bevegelsens, aktive arbeid for å rekruttere medlemmer. I hans modell er både individet og bevegelsen aktive i ekstremiseringsprosessen. Dersom vi ser nærmere på klagemålene, eller den faktiske og/eller opplevde uretten, nevnt ovenfor, bekreftes dette i det empiriske materialet til Sageman (der beskrevet som relativ deprivasjon), i Bakkers materiale er ikke dette like tydelig. At flere av klagemålene ovenfor var knyttet til sosial mobilitet, gir grunn til å tro at ekstremislamistene kom fra dårlige kår, hadde lav utdanning og lav sosial mobilitet. Derfor er det noe overraskende at de fleste i Sagemans utvalg hadde middel- eller overklassebakgrunn og at drøye 70% hadde høyere utdanning, (det skal imidlertid påpekes at maghreb-araberne skilte seg ut på dette området: her hadde 13 av 37 ikke fullført videregående opplæring, og det var flere som stod utenfor arbeidslivet). Med en slik bakgrunn er det grunn til å tro at ekstremislamistene i Sagemans utvalg skulle ha god sosial mobilitet, hvilket nok ikke var tilfelle med tanke på at såpass mange stod utenfor arbeidslivet. En fjerdedel hadde også vært involvert i kriminalitet.

Fordi omkring 70% hadde høyere utdanning og at mange hadde middel- eller overklassebakgrunn, kan det se ut som lavt utdanningsnivå og/eller lav sosioøkonomisk status derfor ikke virker til å ha betydning for å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Men, med tanke på det høye utdanningsnivået og klassebakgrunnen kan det være rimelig å anta at disse hadde forventninger om noe mer enn en kriminell løpebane eller arbeidsledighet i et fremmed land. Sageman foreslår her at det muligens ikke nødvendigvis handler om å ha lav sosial mobilitet, men endret sosial mobilitet. Dette kan være relatert til at en betydelig andel befant seg i utlandet og da gjerne langt unna familie og venner. Sageman anslår at mange av disse

opplevde diskriminering, ensomhet og manglende tilhørighet. Deres sosiale bakgrunn og deres forventninger samsvarte med andre ord mest sannsynlig ikke med realiteten i de opplevde i utlandet. Ifølge ham er det kanskje lav, eller endret, sosial mobilitet, uinnfridde forventninger, sosiale bånd, i sammen med relativ deprivasjon og manglende tilhørighet, noen de mest betydningsfulle faktorene for at noen skal gå inn i en ekstremiseringsprosess.

Bakker konkluderte ikke i sin rapport hva som faktisk kunne være av betydning for å gå inn i en ekstremiseringsprosess, men oppgir i konklusjonen at svært mange enten var første-, andre- eller tredjegenersinnvandrere. Selv om det var færre som stod utenfor arbeidslivet i dette utvalget, kom mange av dem fra det lavere sjiktet i samfunnet, mange hadde også vært involvert i kriminalitet. Bakker bekrefter betydningen av sosiale bånd i sin konklusjon, men her er sammenhengen svakere. Utdanningsnivået i Bakkers utvalg var ikke like høyt som i Sagemans utvalg, men det var likevel få som ikke hadde fullført videregående utdanning, med mindre vi ikke inkluderer de 18 som Bakker hevdet var for unge til å ha fullført videregående. Inkluderer vi disse ser det ut til at andelen som ikke har fullført videregående også er høy i hans utvalg. Bakker hevder at ekstremislamistene i Europa utgjør en så heterogen gruppe at det er vanskelig å si noe om hva som typisk kjennetegner en ekstrem-islamist, men han understreker at å kunne fullstendig informasjon om over 200 personer fra åpne kilder er umulig (Bakker, 2004, s. 43). Som jeg selv har erfart er det vanskelig å gi en god deskriptiv beskrivelse av en gruppe når en kun baserer seg på data hentet fra åpne kilder.

De generelle hovedfunnene i min kartlegging viste i likhet med både Sagemans og Bakkers utvalg at mange hadde innvandrerbakgrunn, men i mitt utvalg finner vi imidlertid langt flere med etnisk tilhørighet til det landet de bor i. Etnisk norske utgjør i underkant av en femtedel av utvalget. I tillegg er det som nevnt en større andel kvinner. Som det kom frem i intervjuene med de to ungdomsarbeiderne så det ut til at mange har hatt vansker med å utvikle en trygg identitet, hvilket samsvarer med Wiktorowicz teori. Med tanke på at nesten tre fjerdedeler har innvandrerbakgrunn innebærer dette at disse må utvikle en balansert flerkulturell identitet. Der hvor både hjemlandskulturen og religionsbakgrunnen ofte står i sterk kontrast til det norske samfunnet kan dette være vanskelig. At mange opplever rotløshet og rolleforvirring er ikke utenkelig. Utover det kommer de fleste i mitt utvalg fra arbeiderklassen og har for det meste lav sosioøkonomisk status. Med utgangspunkt i det empiriske materialet jeg har innhentet fremstår de norske ekstremislamistene stort sett som en sårbar gruppe ungdom.

I overkant av halvparten ser ut til å ha hatt ulike psykososiale utfordringer om vi tar utgangspunkt i det kvantitative materialet. Mange av dem med en historie som omfatter rusbruk, kriminalitet og/eller psykiske vansker. Dette støttes av hva som kom frem i intervjuet med de to ungdomsarbeiderne. En stor andel har også hatt en trøblete oppvekst. Utover det kjennetegnes de gjerne ved at de har svak sosial mobilitet. Til forskjell fra Bakkers utvalg, hvor mange var fulltidsansatte, var det en generell trend at både de norske ekstremislamistene, samt ekstremislamistene i Sagemans utvalg, hadde løs eller ingen tilknytning til arbeidslivet. Denne svake tilknytningen kan føre til en opplevelse av utenforskap: uten noe å gå til må hverdagen for mange synes meningsløs. Lav sosial mobilitet kan i tillegg føre til at hverdagen ikke bare synes meningsløs – den kan synes håpløs. Vi snakker her kanskje om ungdom med en rekke forventninger de opplever å ikke få innfridd, de har vansker med å finne seg selv og de opplever gjerne utenforskap. Lave fremtidsutsikter, vanskeligheter med å finne seg selv, utenforskap i tillegg til å ikke få realisert seg selv, kan uavhengig om dette skyldes faktiske forhold som diskriminering eller ei, oppleves urettferdig for mange. Denne opplevde uretten kan også fungere som klagemål, eller den kan ha bidratt til at ungdommene har fått en form for åpenbaring eller kognitiv åpning som har gjort de mer sårbare for å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Likevel er det viktig å løfte frem at ikke alle de norske ekstremislamistene hadde psykososiale vansker, lav sosioøkonomisk status, og/eller bakgrunn: enkelte av dem framstod som ressurssterke og vellykkede – så, hva var det som motiverte disse? Forklaringen her kan være knyttet til ideologiske faktorer av humanitær, religiøs og/eller politisk art slik det for eksempel ser ut til å ha vært tilfelle hos en av de første som dro fra Fredrikstad til Syria (se for eksempel Hanssen, 2012). Noen kan også rett og slett være kun sosialt motivert – dersom en man ser særlig opp til, eller «alle» i vennegjengen, støtter ekstrem-islamistisk ideologi adopterer kanskje enkelte dette synet.

Fra mitt ståsted ser det med andre ord ut til at vi kan dele inn de mest vanlige motivasjonsfaktorene i en ekstremiseringsprosess i to hovedgrupper: ideologiske faktorer og psykososiale faktorer. De psykososiale motivasjonsfaktorene dekker de sårbarhetsfaktorene jeg tidligere har gjort rede for: ensomhet, svak tilknytning til samfunnet, rus og kriminalitet, og psykiske vansker. De ideologiske motivasjonsfaktorene omfatter i vid forstand religiøse, politiske, og humanitære faktorer. Dette kan for eksempel knyttes til kampen for å opprett(hold)e en islamsk stat styrt av sharia-lover, at islam er under angrep fra Vesten og at kampen mot de vantro er en hellig plikt. De fleste norske fremmedkrigerne som reiste i tidsrommet 2012-2013 oppgir som årsak til at de valgte å reise til Syria handlet i første instans om (basert på

hva de selv sier) å bidra i kampen mot Bashar al-Assad, enten humanitært eller militært. Dette stemmer overens med hva Ørjan oppga som årsak til hvorfor han på et tidspunkt vurderte å reise til Syria i 2012: han ønsket å bidra humanitært. Deretter kunne vi se en skiftning i perioden 2013-2014. Motivasjonen gikk da mer over til å handle om å forsvare islam og muslimer, mens motivasjonen for å reise fra omkring 2014 og utover i større grad har dreid seg om et behov for å støtte den Islamske staten og et ønske om å leve i et sharia-styrt samfunn (Gule, 2016a, s. 319).

Det er viktig å påpeke at det ikke nødvendigvis er kategorisk slik at man enten er psykososialt eller ideologiske motivert, mest sannsynlig vil de fleste motivasjonsfaktorene gjøre seg gjeldende i større eller mindre grad i hvert enkelt tilfelle på ulike tidspunkt. Med utgangspunkt i teorien og empirien presentert i teorikapitlet vet vi noe om hvordan prosessen foregår, hvem som er sårbare, og vi vet noe om hva som kan motivere noen til å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Min kartlegging av de norske ekstremislamistene, i sammen med de kvalitative intervjuene jeg gjennomførte, håper jeg kan være et bidrag for å få mer kunnskap om dette. Kartleggingen bidrar til å kaste lys over hvem de norske ekstremislamistene er, og er med på å gi noen indikasjoner om hva som kan ha vært deres motivasjon for å gå inn i en ekstremiseringsprosess. Intervjuene bekrefter i flere tilfeller disse antakelsene.

Jeg vil i neste kapittel se nærmere på sammenhengen mellom utdanning og ekstremisering for deretter å gjøre rede for områder den norske skolen kan se nærmere på i arbeidet med å forebygge ekstremisering. For å forebygge ekstremisering bør skolen ha fokus på tiltak som både konsentrerer seg om både de ideologiske og til psykososiale motivasjonsfaktorene. Med tanke på sistnevnte har skolen allerede lang og god erfaring med å forebygge psykososiale vansker, slik at den største utfordringen for skolen i dette tilfellet kan se ut til å være å forebygge ekstrem ideologi.

6 Kan utdanning forebygge ekstremisering?

I de foregående kapitlene har jeg besvart de underordnede problemstillingene som ble formulert i oppgavens innledning; jeg har gjort rede for hvordan en ekstremiseringsprosess kan foregå og sett på hva som kjennetegner de norske ekstremislamistene. Dette gjennom å foreta en empirisk kartlegging og sammenligning med hva som er fremkommet i andre norske og internasjonale studier. Jeg har også sett på hva som kan ha fungert som motivasjonsfaktorer. Hensikten med å besvare disse spørsmålene var i tillegg til å få mer kunnskap om ekstremisering og ekstremislamisme blant norske ungdommer, å se på om, og i tilfelle hvordan, utdanning kan bidra til å forebygge ekstremisering.

Som nevnt i oppgavens innledning, anses skolen av regjeringen som en viktig bidragsyter i arbeidet med å forebygge ekstremisering, og for å svare på oppgavens overordnede problemstilling kan dette gjøres ved å blant annet se på utdanningsnivået hos ekstremislamister. Dersom det hadde vist seg at ingen av ekstremislamistene hadde fullført videregående opplæring, eller på den andre siden: at alle ekstremislamistene hadde gjennomført høye profesjonsutdanninger, kunne det være nærliggende å anta at det er en sammenheng mellom ekstremisering og utdanningsnivå.

6.1 Betydning av utdanning og utdanningsnivå

Med utgangspunkt i det empiriske materialet som ligger til grunn for denne oppgaven ser det ikke ut til at det er en sammenheng mellom utdanningsnivå og ekstremisering. Ser vi for eksempel på utvalget i Sagemans studie hadde i overkant av 70% høyere utdanning, mens 15% av 132 personer ikke hadde fullført videregående opplæring. I Bakkers studie var ikke tendensen like tydelig: her hadde kun i underkant av 30% fullført høyere utdanning, men andelen som ikke fullførte videregående opplæring var med drøye 12% faktisk lavere her enn i Sagemans utvalg. Det skal påpekes at Bakker oppgir at 18 personer de ikke fant informasjon om var 20 år eller yngre på tidspunktet de ble arrestert og disse hadde derfor ikke, ifølge ham, hatt mulighet til å fullføre videregående opplæring (2006, s. 38). Dersom vi inkluderer disse blir det faktiske antallet uten videregående opplæring i Bakkers utvalg drøye 35%, hvilket konvergerer bedre med mine funn, hvilket også er tilfelle om vi isolerer maghreb-araberne fra de andre gruppene i Sagemans utvalg. Andelen som ikke har fullført videregående opplæring er både blant maghreb-araberne og blant Bakkers utvalg omkring 35%. Fortsatt er andelen

uten fullført videregående opplæring i mitt utvalg høyere med 38%. Den faktiske andelen kan være høyere da jeg mangler informasjon om utdanning hos 11 personer. Vi har altså en gruppe med svært høyt utdanningsnivå og vi har en gruppe med lavt utdanningsnivå.

Fordi utdanningsbakgrunnen hos ekstremislamistene er så varierende kan det se ut som utdanningsnivå i seg selv ikke nødvendigvis er av betydning, men dersom vi ser på hva som kom frem i de kvalitative intervjuene og motivasjonsfaktorene jeg gjorde rede for ovenfor, kan skolen og utdanningens innhold trolig virke forebyggende. Skolen kan bidra til å formidle relevant kunnskap, virke sosialt utjevnende ved å sørge for sosial mobilitet, den kan fungere som en sosialiseringsarena som legger til rette for en god identitetsutvikling, som igjen kan bidra til å forhindre utenforskap. I tillegg kan skolen fungere som en oppdagende instans og som legger til rette for tverrfaglig samarbeid på tvers av etater, og den skal legge til rette for et godt samarbeid mellom skole og hjem. Jeg vil i det følgende ikke gå i dybden på hvilke tiltak som bør iverksettes, men jeg vil gjøre rede for områder den norske skolen kan se nærmere på i arbeidet med å forebygge ekstremisering.

6.2 Kunnskap – forebygging av ideologiske faktorer

I de kvalitative intervjuene kom det frem at manglende kunnskap om islam og en generell forståelse av verden kunne være faktorer som var av betydning for at noen gikk inn i en ekstremiseringsprosess. Videre rapporteres det i nyhetsartikler at enkelte av ungdommene i det ekstremislamistiske miljøet hadde sett konspirasjonsvideoer på internett (se for eksempel Sætre, 2014). Dette impliserer at manglende kunnskap og forståelse av verden og islam kan ha vært av betydning. I dagens globaliserte samfunn fordrer det at man har god kunnskap og forståelse av ulike kulturer, politiske og religiøse ideologier og styresett. Barn og unge i dag har gjennom internett uendelig tilgang til informasjon og kunnskap. Evne til å sortere ut hva som er god kunnskap er avgjørende. Å utvikle elevenes evne til kildekritisk sans er derfor uomtvistelig en særdeles viktig ferdighet, hvilket særlig kan være viktig for ungdommene som er ideologiske motiverte.

6.2.1 Kritisk tenkning og kildekritisk sans

Evnen til kritisk å vurdere kilder er fremsatt som et kompetansemål i Læreplanen Kunnskapsløftet (LK06) generelle del. Her heter det blant annet under «Det skapende mennesket» at utdanningen skal gi elevene innføring i hvordan de skal innhente og utvikle ny kunnskap

(Kunnskapsdepartementet, 2015, s. 8), herunder peker læreplanen på at dette krever trening av tre egenskaper: «(...) evna til undring og å stille nye spørsmål evna til å finne moglege forklaringar på det ein har observert, og evna til gjennom kjeldegransking, eksperiment eller observasjon å kontrollere om forklaringane held.» (Kunnskapsdepartementet, 2015, s. 9). Dette ser ut til å ivaretas i læreplan for samfunnsfag Vg1/Vg2. Elevene skal kunne «(...) bruke varierte digitale søkjestrategiar for å finne og samanlikne informasjon som beskriv problemstillingar frå ulike synsvinklar, og vurdere formålet og relevansen til kjeldene.» (Kunnskapsdepartementet, 2013a, s. 8). Dette er også vektlagt i kompetansemålene for 10. trinn. Kompetansemålene i samfunnsfag omfatter at elevene skal utvikle forståelse for andre kulturer, religiøse og politiske ideologier, styresett, og menneskerettslige prinsipper. Kompetansemålene i samfunnsfag bør, derfor slik de nå står, evne å sørge for at elevene utvikler den nødvendige kompetansen og forståelsen på dette området. Disse fagene gir også mulighet til å gi barn og ungdom kunnskap om menneskerettslige verdier og prinsipper, samt gi barn og unge en grunnleggende verdensforståelse som flere av informantene etterlyste.

Med tanke på kunnskap om islam skal elevene etter 10.trinn ut i fra læreplan for Kristendom, livssyn, religion og etikk (KRLE) blant annet kunne «forklare særpreget ved islam og islamsk tro som livstolkning i forhold til andre tradisjoner: likhetstrekk og grunnleggende forskjeller», og de skal kunne «drøfte utvalgte tekster fra islamsk skrifttradisjon», og «innhente digital informasjon om og presentere aktuelle spørsmål som opptar mange muslimer» (Kunnskapsdepartementet, 2013b, s. 8). De samme målene gjelder for jødedom, buddhisme, og hinduisme, mens kristendom står i en særstilling slik at kompetansemålene her langt flere. I lys av prinsippet og den lovfestede retten til tilpasset opplæring, er det betenkelig at én religion skal stå i en slik særstilling. Barn og unge med muslimsk bakgrunn har med utgangspunkt i hva informantene mine oppga, større behov for kompetanse om islam. Et annet spørsmål er hvor god kompetanse lærerne faktisk har om islam, hvilket var noe Amina etterlyste. I *Kompetanseprofil i grunnskolen. Hovedresultater 2013/2014*, en rapport utarbeidet Lagerstrøm, Moafi og Killengreen Revold for SSB kommer det frem at omkring tre fjerdedeler av lærerne som underviser i RLE (nå KRLE) i grunnskolen har fordypning i faget, men kun to av ti har 60 studiepoeng eller mer (SSB, 2014, s. 12). Spørsmålet er så om de har nok fordypning i faget. I underkant av 40% av lærerne i grunnskolen som underviser i RLE på småskoletrinnet har mer enn 30 studiepoeng i faget. Dette gjelder nærmere 50% av lærerne på mellomskoletrinnet. Andelen lærere med mer enn 60 studiepoeng i faget omfatter kun 15%. Om vi ser på ungdomstrinnet er det i RLE vi finner den laveste andelen med

minimum 60 studiepoeng. Dette gjelder kun en av tre. Det er mulig det vil gi positiv effekt dersom lærere i grunnskolen fikk mer kunnskap om RLE i lærerutdanningen, både blant dem som velger fordypning i RLE, så vel som dem som underviser i andre fag i grunnskolen. Det må imidlertid påpekes at i motsetning til RLE har KRLE krav til at over 50 % av faget skal vies til kristendom. Hvordan dette har påvirket undervisningen er usikkert, men at dette har bidratt til at lærere har mer kunnskap om andre tros- og livssyn enn kristendom er diskutabelt.

Å fremme toleranse og respekt for andre kulturer og livssyn er og en del av skolens oppgave, dette bør det også være rom for innunder disse fagene. Likevel bør dette i tillegg til arbeides med på tvers av både fag og klassetrinn. Spørsmålet så er om disse målene samsvarer med kompetansemålene som foreligger i forskrift til de ulike lærerutdanningene. Det er særdeles overraskende at rasisme ikke er nevnt med ett ord i verken Forskrift om grunnskolelærerutdanning for trinn 1-7. trinn, eller for 5-10. trinn (Regjeringen, 2016a; Regjeringen, 2016b). Diskriminering og interkulturell kompetanse er kun omtalt to steder. Dette mener jeg er en alvorlig svakhet. Heller ikke kildekritikk vektlegges. Dette er kun nevnt under ett av kompetansemålene i læringsutbytte for kunst og håndverk. Dette står i sterk motsetning til at lærerutdanningen tar sikte på å være forskningsbasert.

6.2.2 Kunnskap om ekstremisme, ekstremisering og demokrati

På et mer generelt plan bør også lærere få økt kompetanse om ekstremisme og ekstremisering. Dette er for eksempel forsøkt gjennom kursopplegget Dembra (demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme). Opplæringstilbudet ble gjennomført i et samarbeid mellom Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Det Europeiske Wergeland-senteret og Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo. Tilbudet hadde som formål å gi lærere og skoleledere kunnskap og arbeidsmetoder som kan benyttes for å forebygge rasisme, antisemittisme, og andre former for trakassering av minoriteter i skolen (Lenz og Kjeøy, 2015, s. 6). Opplæringstilbudet varte om lag i ett halvt år og ble gitt til 10 ulike ungdomsskoler i perioden 2013-2015 og ble deretter analysert av Lenz og Kjeøy i 2015. Lærerne oppga at de hadde hatt individuelt utbytte av opplegget; de hadde utviklet mer kunnskap om rasisme og diskriminering, at de hadde lært nyttige metoder, at de var bedre rustet til å håndtere negative utsagn fra elevene. I tillegg hadde de fått økt bevisst om egne fordommer. Skolene oppgir også at de har hatt et samlet utbytte av opplæringstilbudet og

omkring 50% mener at opplæringstilbudet vil ha en langtidseffekt. I analysen av prosjektet fremkommer det ikke hvordan elevene opplevde opplæringstilbudet, hvilket jeg mener ville vært interessant for undersøke om dette kunne bidra til å fremme demokratiforståelse og å forebygge diskriminering og rasisme hos elevene. Prosjektet ble videre vurdert av Lorentzen og Røthing på oppdrag fra (Utdanningsdirektoratet, [Udir] hvor følgende ble undersøkt:

(...) i hvilken grad og på hvilke måter Dembra eventuelt kan bidra til å fremme et trygt og inkluderende skolemiljø. (...) For det andre har vi kartlagt hvordan læremidler for samfunnskunnskap, historie og KRLE for ungdomstrinnet behandler temaer som demokrati, kritisk tenkning, rasisme, antisemittisme, mobbing og krenkelser. (s. 6)

Lorentzen og Røthing (2016) hadde innledningsvis et positivt inntrykk av prosjektet og ble derfor selv overrasket av hvor kritisk evalueringen ble (s. 8). I den første delen av rapporten som omhandler hvilken effekt Dembra hadde på det psykososiale miljøet, hevdes det at opplæringstilbudet har potensiale når det kommer til å «tilføre perspektiver som kan bidra til å utvikle kritisk tenkning og interkulturell kompetanse blant lærere og elever.» (Lorentzen og Røthing, 2016, s. 9). Derimot er de kritiske til både hva prosjektet faktisk har tilført og hva det kan tilføre. De trekker også frem den manglende kildebruken i undervisningsmaterialet, noe som ikke står i samsvar med prosjektets intensjon, hvilket blant annet var å fremme evne til kritisk tenkning. Dersom dette skal ha effekt er det dermed tilrådelig at både kursmateriell og opplæringsmetode gjennomgås og videreutvikles.

Skolen fungere som en oppdagende instans. Dersom vi tar utgangspunkt i kjennetegnene til ungdom som er i ferd med å ekstremiseres slik Mohammed beskrev, bør skolen ha mulighet til å gripe inn. Per i dag er det allerede utarbeidet en nasjonal veileder: *Nasjonal veileder for forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme*, som er å finne på regjeringenes hjemmesider (2016a). I tillegg har enkelte kommuner utarbeidet lokale veiledere. Veilederen er utformet for personer i førstelinjetjenesten slik som ungdomsarbeidere, lærere, politi og lignende. Her står det gode råd som kan følges uavhengig av hvor en person befinner seg i ekstremiseringsprosessen. Hvordan personer i førstelinjetjenesten benytter seg av denne, og hvor kompetente disse er i bruk av veilederen ville derfor vært interessant å undersøke. Hvor tilgjengelig den oppleves av brukerne og hvordan den eventuelt bør forbedres eller videreutvikles ville etter min mening og vært interessant å se nærmere på.

Med utgangspunkt i overnevnte ser det ut til at skolen som kunnskapsformidler har et forbedringspotensial. Kompetansemålene i forskriftene til lærerutdanningen i grunnskolen i større grad bør vektlegge kunnskap om rasisme og diskriminering og evne til kildekritikk. Det er og mulig at økt kunnskap om andre religioner enn kristendom bør vies mer oppmerksomhet. Kanskje bør det revurderes hvorvidt kristendom bør ha forrang fremfor andre tros- og livssyn. Dette særlig fordi skolen skal virke inkluderende og motvirke diskriminering. Når kristendom står i en slik særstilling er det verdt å reflektere over hva slags signaler dette gir. Kurs-materiell som skal bidra til økt kunnskap om ekstremisme, rasisme og menneskerettigheter som for eksempel Dembra bør gjennomgås og videreutvikles. Jeg mener og det ville vært en fordel å sett nærmere på den faktiske effekten blant elevene og ikke kun blant lærere og skoleledelse.

6.3 Forebygging av utenforskap – psykososiale faktorer

Med tanke på at mange har slitt med rus, psykiske vansker, kriminalitet og ensomhet er det nærliggende å tro at disse har opplevd utenforskap. Dette kommer også frem i det kvalitative materialet. Utenforskap kan forstås som «(...) enkeltpersoner og/eller grupper som befinner seg i en uønsket posisjon i forhold til ulike arenaer eller fellesskap.» (Kommunesektorenes arbeidsgiverorganisasjon [KS], 2016, s. 2). Dette innebærer for eksempel å ha et begrenset eller ikke-eksisterende sosiale nettverk, å stå utenfor skole og arbeid, og/eller personer som ikke føler tilhørighet til samfunnet. Årsaker til utenforskap kan ifølge KS være relatert til psykiske helseproblemer, ensomhet, rus- og alkoholproblemer, fattigdom og manglende integrering (KS, 2016, s. 2). Videre pekes det på faktorer som omsorgssvikt, frafall i videregående opplæring, mobbing og arbeidsledighet. Dersom vi ser på funnene i datamaterialet jeg har innhentet er det nærliggende å tro at en stor andel har opplevd utenforskap om vi tar utgangspunkt i KS sin forståelse. Med tanke på forebygging av ekstremisme bør skolen derfor særlig fokusere på å forhindre og forebygge overnevnte årsaker til utenforskap.

6.3.1 Godt skole- og læringsmiljø

Skolen har et betydelig ansvar for å utdanne barn og unge på en slik måte at de mestrer livet, og som det heter i forordet til rapporten *Forebyggende innsatser i skolen* (Udir, 2006), omfatter dette ansvaret å bidra til å forebygge at barn og unge ender opp med å foreta valg «(...) som kan gi uheldige konsekvenser for helse og livsstil på kort og lang sikt.» (Udir, 2006, s.

3). Med tanke på antallet av de norske ekstremislamistene som for eksempel har reist ut som fremmedkrigere, og at mange av dem tidligere har hatt befatning med rus, kriminalitet, eller psykiatri, kan det se ut til at skolen i disse tilfellene ikke evnet å forebygge godt nok.

Mobbing og manglende mestring i skolen er ifølge Folkehelseinstituttet [FHI] noen av de mest kritiske risikofaktorer for den psykiske helsen hos barn og unge, og en rekke undersøkelser har vist at et positivt skolemiljø kan virke forebyggende (2011, s. 46). FHI (2011, s. 46) beskriver et positivt skolemiljø som et miljø hvor en opplever å være en del av et fellesskap med jevnaldrende og ikke opplever mobbing. Videre er viktig å oppleve at en mestrer de faglige kravene i skolen, og å få hjelp når man trenger det. Gode rammebetingelser for å gi et godt psykososialt miljø i skolen, samt god kompetanse om hvordan man legger til rette for et godt psykososialt miljø hos dem som arbeider i skolen har derfor vist seg å være viktig. For å fremme dette foreligger det en rekke programmer, tiltakspakker og undervisningsopplegg skolen kan benytte. Hvilken effekt slike tiltak gir har vært undersøkt i en rekke internasjonale, så vel som nasjonale studier.

I rapporten *Bedre føre var... Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger* fra (FHI) i 2011 konkluderes det basert på internasjonale undersøkelser at skolebaserte tiltak kan ha gunstig effekt på angst og depresjoner, men at det later til at det enklere å få ned frekvensen av depressive plager og symptomer enn faktisk depresjon. Videre fremkommer det at tiltak i noen tilfeller kan ha positive langtidseffekter i arbeid mot mobbing, og korttidseffekter for å få bukt med atferdsproblemer (FHI, 2011, s. 47). De nordiske undersøkelsene hevdes at «gir grunn til en viss positiv optimisme med hensyn til å forebygge depresjon og angst gjennom systematiske intervensjoner.» (FHI, 2011, s. 48), men at disse undersøkelsene bør følges opp for å underbygge disse funnene. Samlet sett er ikke funnene utelukkende positive, kvaliteten på de ulike programmene er svært varierende og det er et fåtall som har blitt grundig nok vurdert. Likevel viser en oppsummering av 270 undersøkelser at tiltak for å fremme god psykisk helse hos elevene kan føre til bedre faglige prestasjoner (Weissberg, et al. 2007, i Axelrod et al, referert i FHI, 2011, s. 50).

Rapporten konkluderer derfor med at det vil være et godt bidrag for å fremme et godt psykososialt miljø i skolen å benytte tiltak og programmer som har dokumentert effekt. Dette synes fornuftig og jeg mener derfor at dette kan ha betydning i arbeidet mot å forebygge ekstremisering da et godt psykososialt miljø fremmer læring og motvirker utenforskap. Selv om programmene ikke eksplisitt er konsentrert om ekstremisering, kan disse ha positiv effekt.

På de skolene hvor ekstremisering er et problem er det rimelig å anta at skolene kan dra nytte av programmene, som for eksempel EXIT, som ble brukt i arbeidet mot forebygge høyre-ekstremisme på 90-tallet.

Det fremkommer i flere tilfeller at mange av de norske ekstremislamistene har hatt tilpasningsvansker og i hvert fall én kan vi med sikkerhet si at har opplevd mobbing i skolen, denne gjorde det imidlertid godt i skolen. Mulig er det utenforskap heller enn skolefaglige prestasjoner som er av størst betydning på dette området for enkelte av de norske ekstremislamistene. I arbeidet med å forebygge ekstremisering kan et fortsatt fokus på å fremme et godt psykososialt miljø i skolen virke gunstig. Et godt psykososialt miljø viser seg også å ha positiv effekt på barn og unges identitetsutvikling, noe som ser ut til å kunne være gunstig i arbeidet med å forebygge ekstremisering. Spørsmålet da blir hva som kjennetegner en god identitetsutvikling og hvordan skolen kan være med å bidra til å gi barn og unge gode forutsetninger for en sunn identitetsutvikling.

6.3.2 En god identitetsutvikling

En vid forståelse identitetsbegrepet kan knyttes til et hvilket som helst svar på spørsmålet om hvem man er (Klapp, 1996, referert i Skaalvik og Skaalvik, 1998, s. 19). I psykologisk sammenheng henviser begrepet som oftest til en side ved en persons selvoppfattelse – den bevisste forståelsen en person har av seg selv, mens man i sosiologisk sammenheng i større grad ser identitet i sammenheng med persons selvforståelse i relasjon til andre (Skaalvik og Skaalvik, 1998, s. 19).

Identitet kan forstås som hvordan en person oppfatter seg selv, hvordan andre oppfatter en og ikke minst hvordan man *tror* andre oppfatter en. Videre har vi ulike roller ettersom hvilken situasjon eller kontekst vi befinner oss i og på mange måter kan si at vår identitet består av mange ulike delenheter: vi har en personlig identitet, en nasjonal identitet, en kjønnsidentitet eller en religiøs identitet, men at vi likevel har en form for kjerneidentitet. Termen identitet kommer fra det latinske ordet *idem* som betyr «det samme», og mens disse delidentitetene til en viss grad er foranderlige, bør vår kjerneidentitet være ‘fast’ i betydning at det er en noenlunde kontinuitet i vår personlighet, våre holdninger, våre karaktertrekk og egenskaper, uavhengig av situasjon slik at hvem vi er i morgen samsvarer med hvem vi var i går.

En sunn identitetsutvikling vil si en utvikling hvor individet utvikler en selvstendig identitet. Hvilket ifølge Beck (1990, s. 37) betyr at et individ er «fri[tt] i sitt forhold til sine omgivelser», men dette betyr ikke at man er uten tilknytning til det miljøet eller det samfunnet man lever i, å utvikle en selvstendig identitet er avhengig av en tilknytning til andre sosiale enheter. Å ha en balansert, eller entydig, identitet forutsetter at det er noenlunde samsvar mellom disse, hvilket igjen er avhengig av at det er kommunikasjon mellom en selv og andre. Identitetsutviklingen er med andre ord i stor grad avhengig av at vi samhandler med andre, sosialisering prosessen er derfor en viktig del av denne utviklingen. Fordi skolen i dag er en av de viktigste sosialiseringarenaene barn og unge beveger seg i er et godt psykososialt miljø derfor av stor betydning, om ikke avgjørende, for at barn skal ha en vellykket identitetsutvikling. I generell del av LK06 står følgende om hvordan identitetsutviklingen foregår:

Utviklinga av identiteten ått kvar einskild skjer ved at ein lever seg inn i nedarva veremåtar, normer og uttrykksformer. Opplæringa skal derfor ta vare på og utdjupe den kjennskapen elevane har til nasjonale og lokale tradisjonar – den heimlege historia og dei særdrag som er vårt bidrag til den kulturelle variasjonen i verda. (Kunnskapsdepartementet, 2015 s. 5)

Kort og godt kan sosialisering defineres som den prosess hvor individet blir et samfunnsmedlem og for det enkelte individ handler det om den kunnskapen det tilegner seg gjennom sosial samhandling, og det er gjennom denne prosessen en person utvikler sin identitet (Beck, 1990, s. 37). I denne prosessen har også identifikasjonsfigurer, eller rollemodeller, betydning for elevenes sosialisering og identitetsutvikling.

6.3.3 Rollemodeller

Rollemodeller vil si personer som et barn kan identifisere seg med, en god rollemodell må derfor ha egenskaper barnet kan kjenne seg igjen i. Som ungdomsarbeiderne presiserte måtte dette være personer ungdommene stolte på og opplevde som legitime. Om vi tar utgangspunkt i Eriksons psykososiale utviklingsteori er det i ungdomstiden vi bevisst forsøker å ta stilling både til hvem vi er, men også til hvem vi ønsker å være, Erikson definerer identitet som: «A sense of sameness and continuity – ensartet-hed og sammenheng – ‘både hvad angår selvoplevelse og andres oplevelse af ham eller hende.» (1959, referert i Møller, 1979, s.

31). Identitetsutviklingen er særlig avhengig av to faktorer: identifikasjonsfigurer og moratorium. Identifikasjonsfigurer kan være alt fra foreldre og lærere til statsoverhoder og popstjerner. Det såkalte moratorium henviser til ungdomstiden som en stillstandsperioden mellom barn og voksen. En periode hvor den unge ikke riktig er rede til å gå inn i voksenlivet, men likevel ikke lenger er barn. Denne perioden er ifølge Erikson (referert i Møller, 1979, s. 32) preget av en:

(...) selektiv efterladenhed fra samfundets side og provokerende legeaktiviteter fra de unges, men alligevel fører den ofte til dype, omend ofte forbigående forsøg på stillingtagen fra de unges side og munder ut i en mer eller mindre ceremoniel bekræftelse på en sådan stillingtagen fra samfundets side.

En slik identitet blir gjerne valgt av de unge i samfunnet som opplever at samfunnet ikke har bruk for ham, eller som kun gir ham bekræftelse når han oppfører seg på en måte som ikke samsvarer med samfunnets forventninger. Ungdommer som opplever dette kan i enkelte tilfeller velge seg en 'taperidentitet' (Møller, 1979, s. 33).

I denne sammenhengen er det naturlig å se på hva slags rollemodeller skolen tilbyr. De fleste lærere som jobber i skolen i dag er kvinner fra middelklassen. På barneskolenivå er 80% av lærerne kvinner, mens på ungdomsskoletrinnet er andelen 61% (Udir, 2015, s. 132). I et innlegg under SPS-konferansen i 2013 fremgår det at i 2009 var over 75% av lærerne i den norske skolen kvinner hvorav halvparten har middelklassebakgrunn. Andelen lærere med innvandrerbakgrunn var under 2% (Lande With, 2013). Man kan stille spørsmålsteget ved hvor legitime disse oppfattes for både arbeiderklassegutter så vel som personer med innvandrerbakgrunn. Om man ser på hvem som lykkes i utdanning i dag, er det jenter fra middelklassen som gjør det best. Elever som kommer fra hjem hvor foreldrene har lav utdanning gjør det svakere i utdanningssammenheng og særlig gjelder dette gutter (Bakken, 2009). Kartlegginger viser i tillegg at innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn er de som har størst problemer med å få seg lærlingplass og at frafallet er størst innenfor yrkesfaglige studieretninger og at gutter oftere dropper ut av videregående sammenlignet med jenter. Kanskje ville det ha positiv effekt dersom vi fikk flere mannlige lærere og lærere med minoritetsbakgrunn inn i skolen.

Imidlertid viser det seg at de fleste studier har konkludert med at sammenhengen mellom lærers kjønn og læringsutbytte ikke er av signifikant betydning (Bakken, 2008), men i artikkelen «Kvalitet på lærer-elevrelasjonen i norsk grunnskole» (Drugli, 2011) kan det se ut til at kjønn kan være av betydning for relasjonen mellom elev og lærer, og da særlig på ungdomstrinnet. Dette kan i neste instans ha betydning for elevenes læringsutbytte: «God kvalitet på lærer-elev-relasjonen synes i seg selv å være et forhold som virker inn på elevenes faglige nivå, samt sosiale og atferdsmessige fungering på kort og lang sikt i skolen.» (Hamre & Pianta, 2001; Rutter & Maughan, 2002, referert i Drugli, 2011). Drugli (2011) fremhever at ettersom elevene blir eldre kan kvaliteten på lærer-elev-relasjonen svekkes og da særlig for de elevene som har en lærer av motsatt kjønn. Hun mener derfor det er viktig at det på mellomtrinnet er viktig med lærere av begge kjønn (2011). Hvilken effekt det ville ha for minoritets elever om det var flere lærere med minoritetsbakgrunn i skolen er usikkert. Per i dag har jeg ikke lyktes i å finne forskning som eksplisitt har undersøkt dette, jeg mener derfor dette ville vært interessant å se nærmere på. På den annen side har ikke sammenheng mellom lærerens kjønn og elevenes identitetsutvikling eksplisitt blitt undersøkt.

Ettersom barna går inn i tenårene får de jevnaldrende større betydning, det er derfor viktig for både barn og unge å ha gode jevnaldrende rollemodeller i nærmiljøet. Dette kan gjøres ved å trekke inn ansatte på ungdomsklubber, i idrettslag, eller andre fritidsaktiviteter som er i nærmere i alder enn i skolen. Ved å møte ressurssterke jevnaldrende, eller eldre ungdom som er aktive innen ungdom- og fritidsaktiviteter, kan ha muligens ha positiv innvirkning, vel og merke dersom disse oppleves som signifikante. På denne måten kan ungdommene trekkes inn i et fellesskap, noe som med andre ord kan forebygge utenforskap. Det er imidlertid betenkelig at svært mange av informantene i det kvantitative materialet hadde vært aktive innen fotball eller andre idretter, mange av dem hadde sågar aktive i samme idrettslag og gjort det relativt bra. Her kan det være naturlig å se på betydningen av sosiale bånd. Dersom én av disse har utviklet ekstremislamistiske holdninger kan dette naturlig nok ha påvirket de andre. Det kan også tyde på med utgangspunkt i de andre norske studiene virke som om disse som sådan har vært foregangspersoner og at det later til at disse som oftest har vært ideologisk motivert.

En faktor som kan føre til utenforskap er som sagt løs tilknytning til arbeid og utdanning. Med tanke på at en stor andel stod utenfor arbeidslivet kan å forhindre frafall i videregående

skole muligens ha positiv innvirkning fordi å forhindre frafall anses som et viktig tiltak for å forebygge en rekke utfordringer for ungdom og unge voksne, deriblant arbeidsledighet.

6.3.4 Frafall i videregående opplæring

I det kvantitative materialet kom det frem at en stor andel har hatt ulike psykososiale utfordringer knyttet til rus, kriminalitet, vansker i oppveksten eller psykiske vansker. Basert på antallet som har droppet ut av videregående, den løse tilknytningen til arbeidslivet, samt hva som kom frem i de kvalitative intervjuene, tyder på at mange mest sannsynlig har opplevd en eller annen form for utenforskap og det kan se ut til at flere av de norske ekstremislamistene har lav sosial mobilitet. Om dette dreier seg om faktisk, eller kun opplevd sosial mobilitet, er usikkert. Denne opplevde lave sosiale mobiliteten kan også betegnes som opplevd urett, eller relativ deprivasjon, hvilket jeg var inne på i teorikapitlet. Det kan se ut som ulike overganger i tenårene kan oppleves utfordrende og da både overgangen mellom ungdomsskole og videregående, men også overgangen fra videregående og enten til høyere utdanning eller inn i arbeidslivet. Med andre ord later det til at overgangen fra ungdom til voksen byr på utfordringer for mange av de norske ekstremislamistene.

Ifølge Falck og Nyhus (2010) viser det seg at dersom man ikke fullfører videregående opplæring øker sannsynligheten for at man blir arbeidsledig, uføretrygdet, eller komme i fengsel i forhold til personer som har fullført. Et viktig tiltak i så måte kan være å forhindre frafall i videregående skole og arbeide for et godt psykososialt miljø. Sistnevnte kan i seg være med på å forebygge frafall som vi skal se nedenfor. Det er ikke sikkert at dette direkte har betydning for å forhindre ekstremisering i seg selv, men det vil om ikke annet bidra til å gi ungdommene større mulighet til å lykkes i voksenlivet, hvilket kan forhindre utenforskap.

Til tross for at flere hadde gjennomført videregående hadde svært få tilknytning til arbeidslivet. Blant dem som dropper ut av videregående er det elevene som har valgt yrkesrettet utdanning som oftest faller fra. Dette skjer særlig idet de skal finne lærlingplass som gjør til at mange ikke får oppnådd fagbrev og at de ikke kommer seg videre. Veien fra videregående til arbeidsliv blir som sådan nærmest blokkert. Her er det ikke bare skolen som har en jobb å gjøre; lokale bedrifter og næringer bør ta større ansvar, men dette fordrer også at staten bedre kan tilrettelegge for oppretting av flere lærlingplasser. Å sørge for at elever fullfører videregående opplæring vil med det også være sosialt utjevnende og det bør føre til

økt sosial mobilitet. Å ikke ha fullført videregående har som vi har sett betydning for om man kommer seg inn i arbeidslivet, en annen faktor kan være diskriminering i arbeidslivet. Selv de som hadde fullført videregående opplæring i det kvantitative materialet stod utenfor arbeidslivet. Uavhengig av årsak kan dette ha fungert som klagemål som igjen kan bidratt til at enkelte har gått inn i en ekstremiseringsprosess. Skole og næringsliv bør derfor sørge for en smidigere overgang mellom utdanning og arbeidsliv. Å ha noe å gå til som oppleves som meningsfylt kan kanskje i enkelte tilfeller bidra til å forhindre at noen velger å reise til konfliktområder uavhengig av hva som motiverer ungdommen til å reise, hvilket var tilfelle for Ørjan. Dette styrker ideen om at forebygging av frafall i videregående opplæring kan være et bidrag i arbeidet med å forebygge ekstremisering.

Med utgangspunkt i resonnementet ovenfor kan det være fordelaktig å arbeide for å forhindre frafall i videregående opplæring. Grovt regnet kan vi som at omkring 1 av 3 elever ikke fullfører videregående opplæring. Årsakene til dette er både ulike og sammensatte, men KS (2016, s. 9) fremhever særlig fire faktorer: at elevene har for svakt faglig grunnlag, manglende skoleengasjement, å ikke få læreplass eller å ikke fullføre læretiden, samt at de sliter utenfor skolen. Med andre ord vil det være hensiktsmessig å styrke elevenes faglige grunnlag og skoleengasjement, arbeide med å bedre elevenes psykososiale situasjon både i og utenfor skolen og å legge til rette for bedre læreplassordninger som sikrer at flere får læreplass. Manglende skoleengasjement henger gjerne sammen med hvordan elevene opplever skolen sosialt, herunder spiller faktorer som ensomhet, mangel på venner og mangel på sosial relasjon til læreren inn (KS, 2016, s. 9). Å fremme et godt psykososialt læringsmiljø ser ut til å være formålstjenlig både for å forebygge psykososiale vansker generelt men også i arbeid med å forebygge ekstremisering.

6.4 Konklusjon

Datamaterialet som ligger til grunn for denne oppgaven, gir ikke grunnlag til å konkludere at det er en sammenheng mellom utdanning og ekstremisering, hvilket stemmer overens med datamaterialet til Sageman og Bakker. Men, i lys av hva teoriene om ekstremisering og det empiriske materialet viser det seg at mange av motivasjonsfaktorene til dem som har gått inn i en ekstremiseringsprosess er relatert til ideologiske og psykososiale faktorer kan skolen i beste fall bidra til å redusere antall ungdom som ekstremiseres. Derfor er det viktig å trekke inn skolen i dette arbeidet, slik regjeringen har gjort i sin handlingsplan. Med utgangspunkt i

dataene jeg har innhentet, og teoriene jeg har gjort rede for, har jeg foreslått områder skolen kan se nærmere på som kan være av betydning for å forebygge ekstremisering, hvilket jeg har delt inn i «Forebygging av ideologiske motivasjonsfaktorer» og «Forebygging av psykososiale motivasjonsfaktorer». Under førstnevnte har jeg valgt å trekke frem økt fokus på at elevene skal utvikle gode kildekritiske evner, og at dette bør legges mer vekt på både i grunnskolen så vel som i forskrift til de lærerutdanningene. Innholdet i KRLE-faget bør etter min oppfatning gjennomgås. Videre har jeg argumentert for at prosjekter som blant annet Dembra kan være positive, men at kursmateriell og opplæringsmetode bør gjennomgås og videreutvikles.

Under «Forebygging av psykososiale motivasjonsfaktorer» har jeg særlig lagt vekt på å fremme et godt psykososialt miljø i skolen, som igjen både kan bidra til å gi barn og unge en god identitetsutvikling, samt forhindre frafall i videregående opplæring, kan ha positiv effekt. Med tanke på å skape et godt psykososialt læringsmiljø i skolen har allerede skolen en rekke programmer, tiltakspakker og undervisningsopplegg tilgjengelig. Selv om disse ikke eksplisitt er utformet med tanke på ekstremisering kan de likevel være nyttige. Skoler som har problemer med ekstremisering blant elevene kan kanskje dra nytte av programmene og tiltakene som ble brukt for knekke det høyreekstreme miljøet på 90-tallet, som for eksempel EXIT-programmet. For å forebygge psykososiale vansker trakk jeg også frem betydningen av å ha en god identitetsutvikling. Noe som ville vært interessant på dette området er å se hvorvidt flere lærere med innvandrerbakgrunn kan ha positiv effekt, hvilket da særlig kan ha betydning for elevene med nettopp innvandrerbakgrunn. Etterfulgt av dette argumenterte jeg for at å forhindre frafall i videregående opplæring kan være gunstig.

Avslutningsvis vil jeg igjen understreke at det er viktig å presisere at vi ikke kan si med sikkerhet at skolen kan forebygge ekstremisering, men det er grunn til å tro at å gi elevene økt forståelse og kunnskap om andre kulturer, politiske og religiøse ideologier, i tillegg til å tilrettelegge for et godt psykososialt miljø i skolen, muligens kan redusere ekstremisering blant ungdom. Tiltakene regjeringen har presentert i handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme omfattet følgende tre tiltak: 'Utvikle læringsressurser til bruk i ungdomsskolen og videregående opplæring', 'Forebygging av hatretorikk', og å 'øke kunnskapen om hvordan motvirke uønskede opplevelser på internett' (s. 16). Førstnevnte ble gjort gjennom Dembra-prosjektet hvilket ser ut til å kunne ha potensiale, mens de to sistnevnte synes diffuse. Først og fremst fordi det er usikkert hvorvidt disse direkte kan knyttes til

ekstremisering. Med tanke på tiltak 26 er det mulig at forebygging av kategorisk tenkning hadde vært en bedre formulering. Forebygging av hatretorikk bør også skje på andre arenaer enn kun i skolen. Dette bør jobbes med i samfunnet generelt: i media, på arbeidsplasser, offentlige etater og i det offentlige rom. Dette burde være et mål i seg selv. Å motvirke uønskede opplevelser på internett er viktig, men hva slags uønskede opplevelser det er snakk om her, og ikke minst for hvem det er ubehagelig, er ikke klart. Når det er sagt fremheves det på regjeringens nettsider at et godt psykososialt miljø i skolen kan virke forebyggende. Det er grunn til å tro at dette kan stemme, og om det ikke direkte forebygger ekstremisering vet vi at dette kan virke forebyggende på psykososiale vansker senere i livet. Det er nok også her skolens styrke ligger: å forebygge psykososiale vansker har skolen lang erfaring med og god kunnskap om, men å gi et klart og entydig svar på om skolen og utdanning kan forebygge ekstremisering og ekstremislamisme, er med utgangspunkt i denne oppgaven ikke mulig å gi, dertil er det behov for mer forskning. Men, som tidligere nevnt: at skolen kan bidra til å redusere fenomenet virker rimelig med utgangspunkt materialet som ligger til grunn for denne oppgaven.

7 Avslutning

Denne oppgaven reiste følgende problemstilling: «Kan skolen forebygge ekstremisering og ekstremisme?» For å kunne besvare denne overordnede problemstillingen, ble først relevante begrepsavklaringer gjort og deretter følgende delproblemstillinger reist: «Hvordan foregår en ekstremiseringsprosess?», samt «Hva kjennetegner ekstremislamister?» , og «Hva kan motivere ungdom til å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer?»

Problemstillingen «Hvordan foregår en ekstremiseringsprosess?», er besvart med utgangspunkt i teoriene og ekstremiseringsmodellene presentert i kapittel 3, mens problemstillingene «Hva kjennetegner ekstremislamister?» , og «Hva kan motivere ungdom til å knytte seg til ekstremislamistiske miljøer?» er besvart i presentasjonen av datamaterialet i kapittel 5. Dette materialet har vært utgangspunkt for den avsluttende drøftingen i kapittel 6. Mot denne bakgrunn kan den overordnede problemstillingen besvares på følgende vis:

Teorien og empirien som ligger til grunn for denne oppgaven, gir ikke grunnlag for enkelt å konkludere at det er en sammenheng mellom utdanning og ekstremisering om vi ser på utdanningsnivå. Det kan likevel være grunn til å tro at utdanningens *innhold* kan redusere forekomsten av ekstremisering. Det er også grunn til å tro at skolen som sosialiserings- og integreringsarena kan være viktig, blant annet for å forhindre marginalisering eller utenforskap. Dette betyr at skolen må ta spørsmålet om ekstremisering på alvor, men ikke slik at man bare leter etter tegn på ekstremisme blant elevene. Innholdet i læreplaner og undervisning, som drøftet i kapittel 6, er langt viktigere. Det kan også være mye å lære av andre tiltak, som tiltak til forebygging av rus og kriminalitet blant unge, men for å gi et bedre og mer detaljert svar på denne problemstillingen er det behov for mer forskning.

Avslutningsvis ønsker jeg å poengtere at selv om ekstremisering er et alvorlig problem, er det ikke et stort problem i omfang. Det er ganske få unge som har blitt ekstremister. Men fordi ekstremisme kan ha meget alvorlige konsekvenser for den enkelte så vel som samfunnet, for eksempel gjennom terrorhandlinger, er ekstremisme og ekstremisering et viktig forskningsfelt. Denne oppgaven kan forhåpentligvis være et bidrag i denne forskningen.

Litteraturliste

- Al-Hashimi, K., & Goerzig, C. (2015). *Radicalization in Western Europe. Integration, public discourse, and loss of identity among Muslim communities*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
- Allen, C.H. (2007). *Threat of Islamic Radicalization to the Homeland*. U.S. Senate: Senate Committee on Homeland Security and Governmental Affairs.
- Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*. Haag: Netherlands Institute of international relations. Clingendael.
- Bakken, A. (2009). «Er kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner avhengig av klassebakgrunn og minoritetsstatus?» *Tidsskrift for ungdomsforskning* 1, 85-93
- Bartlett, J., Birdwell, J., & King, M. (2010). *The Edge of Violence*. London: Demos. Fra: [http://www.demos.co.uk/files/Edge of Violence - full - web.pdf?1291806916](http://www.demos.co.uk/files/Edge_of_Violence_-_full_-_web.pdf?1291806916).
- Beck, C.W. (1990). *Det organiserte vanvidd*. Vallset: Oplandske bokforlag
- Berg, O. T. (2014). Radikal. I *Store norske leksikon*. Oslo: Aschehoug og Gyldendal. Fra: <https://snl.no/radikal>.
- Beutels, A. J. (2007). *Radicalization and Homegrown Terrorism in Western Muslim Communities: Lessons Learned for America*. Henet fra: <http://www.minaret.org/MPAC%20Backgrounder.pdf>
- Bhatt, A., & Silber, M. D. (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*. NYPD Intelligence Division. Fra: [http://www.nyc.gov/html/nypd/downloads/pdf/public_information/NYPD_Report-Radicalization in the West.pdf](http://www.nyc.gov/html/nypd/downloads/pdf/public_information/NYPD_Report-Radicalization_in_the_West.pdf)
- Borum, R. (2011a). Radicalization into Violent Extremism I og II : A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security* 4, no 4 (2011): 7-62: Florida. Doi: <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1> og <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.2>.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2014). Generelle forskningsetiske retningslinjer. Hentet 12. april 2016 fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Generelle-forskningsetiske-retningslinjer/>
- Drugli, M. B. (2011). *Kvaliteten på elev-lærer-relasjonen i norsk skole*. Fra: <http://utdanningsforskning.no/artikler/kvalitet-pa-larer-elev-relasjonen-i-norsk-grunnskole/>
- European Commision's Expert Group on Violent Radicalisation. (2008) *Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism*. Fra: <https://biblio.ugent.be/publication/446365/file/6814706.pdf>.
- Fangen, K. (2004). *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget
- Felles kontraterrorsenter. (2014). *Norske fremmedkrigere i Syria*. Fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/ced1ecf5e7cb4a40a659793afc1c0749/fkts_syriarapport_2_juni_2014_2.pdf

- Folkehelseinstituttet. (2011). *Bedre føre var... Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger*. Fra: <https://www.fhi.no/globalassets/migrering/dokumenter/pdf/rapport-20111-bedre-fore-var---psykisk-helse-helsefremmende-og-forebyggende-tiltak-og-anbefalinger-pdf.pdf>
- FN. (2016, 7. januar) Historien om menneskerettighetene. Hentet 10. april 2016 fra <http://www.fn.no/Tema/Menneskerettigheter/Ideen-om-menneskerettighetene>
- Gule, L. (2012). Ekstremismens kjennetegn. Ansvar og motsvar. Oslo: Spartacus.
- Gule, L. (2016a). Hvorfor reiser nordmenn til Syria for å kjempe? – om norsk salafi-jihadisme. I Sørensen, Ø., Hagtvedt, B., og Brandal, N. (Red.), *Islamisme Ideologi og trussel*. (s.305-330). Oslo: Dreyers forlag.
- Gule, L. (2016b). Ethiske utfordringer i ekstremismeforskningen i Norge. I Enebakk, V., Ingierd, H., og Refsdal, N. O. (Red.), *De berørte etter 22. juli. Forskningsetiske utfordringer*. (s. 107-127). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hansen, B. S. (2012). – Han orket ikke bare å se hva som skjedde på TV. Fra: <http://www.tv2.no/a/3945894>
- Hegghammer, T. (2014). Norske fremmedkrigere i går og i dag. *Norsk statsvitenskapelige tidsskrift* 4, 278-288. Fra: [https://vpn2.uio.no/+CSCO+1075676763663A2F2F6A6A6A2E76716861612E6162++/nst/2014/04/norske fremmedkrigere i gaar og i dag](https://vpn2.uio.no/+CSCO+1075676763663A2F2F6A6A6A2E76716861612E6162++/nst/2014/04/norske+fremmedkrigere+i+gaar+og+i+dag).
- Holme, I. M., & Krohn Solvang, B. (1991). *Metodevalg og metodebruk*. Oslo: Tano
- Holmer, I. N. (2014). 'In the name of Islam' Explaining the appeal of militant islamism in a Norwegian context. Mastergradsavhandling, London School of Economics and Political Science
- Hopperstad, M. S., Johnsen, N., og Ege, R. T. (2014) Norske Hassan Dhuhulow (23) utpekt som terrorist: Slik forhandret seg. I *Verdens Gang*. Fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/islam-debatten/norske-hassan-dhuhulow-23-utpekt-som-terrorist-slik-forandret-han-seg/a/23319809/>
- Hopperstad, M. S., Ofte, A. O. (2016). Ubaydullah Hussain tiltalt for verving av fremmedkrigere til IS. I *Verdens Gang*. Fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/is/ubaydullah-hussain-tiltalt-for-verving-av-fremmedkrigere-til-is/a/23797119/>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2014). *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Kunnskapsdepartementet. (1993). Generell del av læreplanen. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Fra: <http://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/generell-del-av-lareplanen/>
- Kunnskapsdepartementet. (2013a). *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Fra: <http://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemal-etter-vg1-vg2>
- Kunnskapsdepartementet. (2013b). *Læreplan i Kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE)*. Utdanningsdirektoratet. Fra: <http://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fag/KRLE/>

- Kommunesektorenes arbeidsgiverorganisasjon. (2015). Fra utenforskap til inkludering. Fra: <http://www.ks.no/globalassets/regionene/ks-btv/buskerud/fylkesmote-2015/presentasjoner/grunnlagsnotat-dialog-om-utenforskap.pdf>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kühle, L., & Lindekilde, L. (2010). Radicalization among Young Muslims in Aarhus. Research report prepared for the Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR), Department of Political Science. Aarhus University. Fra: http://ps.au.dk/fileadmin/site_files/filer_statskundskab/subsites/cir/radicalization_aarhus_FINAL.pdf.
- Larsen, K. M. (2014). Internasjonal Humanitærrett. I *Store norske leksikon*. Oslo: Gyldendal og Aschehoug. Fra: https://snl.no/internasjonal_humanit%C3%A6rrett.
- Lande, M. W. (2013). Hvem blir lærere i Norge? Paper presentert på SPS-konferansen 2013. Fra: <http://docplayer.me/6304583-Hvem-blir-laerere-i-norge.html>
- Lia, B. (2011). Paper presentert på konferansen: *Felles ansvar for å forebygge ekstremisme*, Oslo.
- Lia, B., & Nesser, P. (2014). Norske muslimske fremmedkrigere. *Nytt Norsk tidsskrift* (4). 399-416. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lillejord, S., Halvorsrud, K., Ruud, E., Morgan, K., Freyr, T., Fischer-Griffiths, P., Eikeland, O. J., Hauge, T. E., Homme, A. D., & -Manger, T. (2015). *Frafall i videregående opplæring: En systematisk kunnskapsoversikt*. Oslo: Kunnskapssenter for utdanning, www.kunnskapssenter.no
- Lenz, C., og Kjeøy, I. (2015). *Evalueringsrapport 2013 – 2015*. Fra: http://www.hlsenteret.no/undervisning/dembra/filer/dembra_evalueringsrapport.pdf
- Lorentzen, G., og Røthing, Å. (2016). Demokratisk og antidiskriminerende kompetanse gjennom arbeid med skolemiljø og lærebøker. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus
- Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold. (2014). *Forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme*. Fra: [http://www.stm.dk/multimedia/Forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme - Regeringens handlingsplan.pdf](http://www.stm.dk/multimedia/Forebyggelse_af_radikaliserings_og_ekstremisme_-_Regeringens_handlingsplan.pdf)
- Moghaddam, F. M. (2003). Interobjectivity and Culture. *Culture Psychology*; 9. 221-232. Doi: 10.1177/1354067X030093004
- Moghaddam, F. M. (2005). The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*, Vol. 60 (2). 161-169. Doi: 10.1037/0003-066X.60.2.161.
- Molstad, A. H. (2015, 20.06). Thom Alexander fra Halden sluttet seg til IS og ble drept i Syria. *Dagbladet*. Papirutgave. Kan hentes her: <http://www.dagbladet.no/2015/06/20/magasinet/pluss/radikaliserings/syria/is/39734115/>
- Møller., M. (1979). *Erik H. Erikson*. Dreyer: Oslo
- Regjeringen. (2010a). Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7. trinn. Fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/KD/Rundskriv/2010/Retningslinjer_grunnskolelaererutdanningen_1_7_trinn.pdf

- Regjeringen. (2010b). Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5. – 10. trinn. Fra:
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/KD/Rundskriv/2010/Retningslinjer_grunnskolelaererutdanningen_5_10_trinn.pdf
- Nato.no. (1949). Traktat for nord-atlantiske område. Fra:
<http://web.archive.org/web/20010927041312/http://www.nato.int/docu/other/no/treaty-no.htm>
- Nilssen, Vivi. (2012). Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordahl, T. (2003). Makt og avmakt i samarbeidet mellom hjem og skole. En evaluering innenfor Reform 97. (NOVA Rapport 13/03).
- Norsk rikskringkasting. (2014). *Dette er dei norske framanddkrigarane*. Fra:
<https://www.nrk.no/norge/desse-vart-framanddkrigarar-1.12061691>
- Personopplysningsloven. Lov om behandling av personopplysninger. Lov 14. februar 2000 nr. 31 om personopplysninger.
- Opplæringslova. Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa. Lov 17. juli 1998 nr. 61. Lov om opplæring.
- Pew Research Center. (2011). *Table: Muslim population by country*. Fra:
<http://www.pewforum.org/2011/01/27/table-muslim-population-by-country/>
- Precht, T. (2007). Home grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe. From conversion to terrorism. An assessment of the factors influencing violent extremism and suggestions for counter radicalization measures. Fra:
http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsmraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors_2_.pdf
- Politiets sikkerhetstjeneste. (2014; 2015; 2016). *Årlig Trusselvurdering*. Oslo: Politiets sikkerhetstjeneste.
- Regjeringen (2016). Nasjonal veileder for forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme. Fra:
<https://www.regjeringen.no/no/sub/radikalisering/veileder/id2398051/>
- Røde Kors. (2016, 04.10). Krig, konflikt og folkerett. Fra: <https://www.rodekors.no/vart-arbeid/folkerett/>
- Sageman, M. (2004a). *Understanding terror networks*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Sageman, M. (2004b) Islamist militants defy stereotypes, author says, i The Washington Times: Washington. Hentet 17.10.2016 fra
<http://www.washingtontimes.com/news/2004/jul/4/20040704-111254-9185r/>
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: terror networks in the twenty-first century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism. Fra: <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf>

- Skaalvik, E. M. og Skaalvik, S., (1998). *Selvoppfatning, motivasjon og læringsmiljø*. Otta: Tano Aschehoug.
- Statistisk sentralbyrå. (2014). *Kompetanseprofil i grunnskolen. Hovedresultater 2013/2014*. Oslo – Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Statistisk sentralbyrå. (2015). Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja. Fra: <https://www.ssb.no/trosamf/>
- Statistisk sentralbyrå. (2016a). Nøkkeltall for innvandring og innvandrere. Fra: <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/nokkeltall/innvandring-og-innvandrere>
- Statistisk sentralbyrå. (2016b). Flyttinger, 2015. Fra: <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/flytting/aar>
- Statistisk sentralbyrå. (2016c). Gjennomstrømning i videregående opplæring. Fra: <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/vgogjen/aar/2016-06-02#content>
- Statistisk sentralbyrå. (2016d). Straffereaksjoner, 2014. Fra: <http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/straff/aar/2016-02-17#content>
- Sultan, S. & Steen, R. B. (2014). *Høyreekstremisme i Norge – trender og utvikling*. Antirasistisk Senter: Oslo
- Sunstein, C. (2009). Extremisme and social learning. http://www.nytimes.com/2012/09/18/opinion/balanced-news-reports-may-only-inflame.html?_r=0
- Säkerhetspolisen (2019). Våldsbejakande islamistisk extremism i Sverige. Stockholm: Elanders. Fra: <http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.635d23c2141933256ea1d14/1381154798420/ijrapportweb>
- Sætre, S. (2014). Bastians beslutning. I *Morgenbladet*. Fra: https://morgenbladet.no/samfunn/2014/bastians_beslutning
- Utdanningsdirektoratet. (2006). *Forebyggende innsatser i skolen*. Fra: http://www.udir.no/Upload/Rapporter/forebyggende_innsatser/5/Forebyggende_innsatser_forord_innledning_avslutning.pdf
- Utdanningsdirektoratet. (2015). *Utdanningsspeilet*. Fra: http://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/utdanningsspeilet_2015.pdf
- Walker, I., & Smith, H. J. (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walters, T. K., Monaghan, R., og Ramirez, M. J. (2013) *Radicalization, terrorism, and conflict*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing
- Wiktorowicz, Q. (2004). Joining the cause: Al-Muhajiroun and radical Islam. I *The Roots of Islamic Radicalism conference*, Yale. Devji, F (2005) *Landscapes of the Jihad: militancy, morality and modernity*. London: C Hurst & Co Publishers Ltd.
- Wintrobe, R., (2006). *Rational Extremism: The Political Economy of Radicalism*. Cambridge: Cambridge University Press. Fra: http://www.langtoninfo.co.uk/web_content/9780521859646_frontmatter.pdf

Vedlegg 1 Samtykkeerklæring

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet: Islamistisk ekstremisering og voldelig radikaliserings blant unge i Norge

Bakgrunn og formål

Dette er et forskningsprosjekt som inngår i min masterstudie, ved Universitetet i Oslo, det utdanningsvitenskapelige fakultet, som har til hensikt å få mer kunnskap om ekstremisme og radikalisme i Norge, med fokus på radikalislamisme og ekstremislamisme. Har islamistisk ekstremisering og radikaliserings blitt et samfunnsproblem? I tilfelle: hvorfor og hvordan kan man forebygge og bekjempe disse fenomenene? Videre ønsker jeg også se nærmere på hvordan vi skal møte de ungdommene som har deltatt i hellig krig når de kommer hjem igjen.

Du er spurt ettersom jeg kom i kontakt med deg på Facebook og fordi du hadde relevante synspunkter på min problemstilling.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i denne studien innebærer at du bes svare på et spørreskjema som tar for seg demografiske data, slik som bosted, landbakgrunn, etnisk bakgrunn og religiøs bakgrunn, utdanning, alder og lignende. Dette tar ca 5 – 10 minutter. Etterpå vil jeg gjøre et intervju. Jeg vil da stille en del åpne spørsmål omkring radikaliserings og ekstremisering som, for eksempel: Hva mener du at radikaliserings og ekstremisering betyr? Er dette et problem i vårt samfunn? Når og hvorfor mener du at det blir et problem? Hva mener du kjennetegner radikaliserings og ekstremisme? Hva er det du mener kan forårsake at ungdommer ekstremiseres eller radikaliseres? Hva er det som gjør til at noen aksepterer vold og ikke?

Hva tror du skal til for å forhindre at ungdom ender opp i voldelige ekstreme miljøer?

Intervjuet vil jeg gjøre ved hjelp av lydopptak og notater.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun jeg og min veileder som vil ha tilgang til dine personopplysninger. Personopplysninger og opptak lagres hver for seg. Det skal ikke være mulig å gjenkjenne deltakerne i publikasjon.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 01.06.2015. Personvernopplysninger og evt opptak vil da bli anonymisert etter jeg har forsvart oppgaven min.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Thale-Kristin Stalengen [REDACTED]

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

☐ *Jeg samtykker til å delta i intervju*

☐ *Jeg samtykker til at opplysninger om meg kan innhentes fra
klasselærer/fastlege/register*

Jeg samtykker til at personopplysninger kan publiseres/ lagres etter prosjektslutt]

Vedlegg 2 Intervjuguide

Oppvekst:

Hvordan har oppveksten din vært?

- familiære forhold
- sosiale relasjoner (venner, lærere og lignende)

Skole:

Hvordan har du hatt det i skolen?

- Faglig (hvordan har du gjort det/hva synes du om det faglige innholdet, hva kunne vært annerledes)
- Lærere
- Medelever

Religion:

Kan du fortelle meg om ditt forhold til religion?

Har du alltid vært praktiserende, evt. ikke praktiserende? (beskriv hva du mener med praktiserende)

Hvis ikke, når begynte du å bli praktiserende? Hva var det som gjorde til at du ble praktiserende?

(om intervjuobjektet har vært praktiserende, men har gått bort i fra dette, stiller jeg de samme spørsmålene, men da når han/hun tok avstand fra religion/endret sin måte å praktisere på)

Her vil jeg stille oppfølgingsspørsmål basert på hva intervjuobjektet svarer, som for eksempel hva som påvirket denne endringen (venner, familie, personlige forhold osv.)

Hvordan har din families reaksjon vært på dette?

Dine venners reaksjon?

Lærere evt. andre voksenpersoner?

Radikalisering og ekstremisering

Hva legger du i begrepet radikal(isme)/radikalisering?

Hva legger du i begrepene ekstrem(isme)/ekstremisering?

Hva er ditt syn på disse fenomenene?

Hva vet du om de radikale/ekstreme miljøene?

Hvordan kommer personer i kontakt med disse og har du noen formening om hvorfor de kommer i kontakt med disse?

Har du noen formening om hvorfor enkelte blir ekstreme og andre ikke?

Mener du at radikalisering/ekstremisering er noe som bør forebygges?

Hvis ja; hvorfor og hvordan?

Hvis nei; hvorfor og hvordan?

Hvilken rolle har, eller kan skolen ha, for å forebygge ekstremisering/radikalisering?

Er det noe du vil si utover dette?

Vedlegg 3 Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hørfagen gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47 55 58 21 12
Fax: +47 55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr: 985 321 884

Tone Kvernbekk
Institutt for pedagogikk Universitetet i Oslo
Postboks 1092 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 02.02.2015

Vår ref: 41388 / 3 / MB

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.12.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

41388	<i>Ekstremisering hos ungdom i Norge - Hvordan kan vi forebygge, bekjempe ekstremisering hos unge i Norge og hvordan kan vi rehabilitere unge som har kommet ut av ekstremistiske miljøer</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Tone Kvernbekk
Student	Thale Kristin Stalenet

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Marianne Bøe

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Auditeringskontorene / District Offices:

OSLO NSD: Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47 22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM NSD: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7401 Trondheim. Tel: +47 73 59 19 07. kjenn@nvhut.ntnu.no
TROMSØ NSD: SVU, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47 77 64 43 36. nsd@uthi.no

Kontaktperson: Marianne Bøe tlf: 55 58 25 83
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Thale Kristin Stalenget Staletha@gmail.com

Slik Personvernombudet forstår det er rekruttering av deltakere til prosjektet allerede påbegynt. Dette er beklagelig, og Personvernombudet minner om at en tilråding for behandling av personopplysninger skal foreligge før datainnsamlingen og kontakt med potensielle deltakere kan starte.

Formålet med prosjektet er å undersøke hvorfor noen ungdommer ender opp i ekstremistiske miljøer og hvordan ekstremisering og voldelig ekstremisme blant ungdom og unge voksne kan forebygges og bekjempes.

Det vil gjennomføres personlige intervjuer blant et lite utvalg ungdom og unge voksne med tilknytning til ekstremistiske miljøer. Det kan også bli aktuelt å intervjuer pårørende til ungdom med tilknytning til slike miljøer.

Utvalget vil rekrutteres via kommunal ungdomsarbeider og Facebook. Ungdomsarbeideren vil spørre aktuelle deltakere om de kan være interessert i å delta. Studenten har lagt ut informasjon om prosjektet på et par Facebook-grupper og bedt interesserte deltakere selv ta kontakt.

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Samtlige deltakere vil være fylt 16 år og kan selv samtykke til deltakelse i prosjektet. Det reviderte informasjonsskrivet mottatt 22.01.15 er godt utformet.

Det behandles sensitive personopplysninger om etnisk bakgrunn eller politisk/filosofisk/religiøs oppfatning i prosjektet.

Studenten opplyser at dersom det fremkommer personopplysninger om tredjepersoner i løpet av intervjuene/samtalene vil slike opplysninger anonymiseres fortløpende (jf. telefonsamtale 22.01.15). Personvernombudet anbefaler at studenten minner særlig de pårørende om at det må unngås å oppgi personidentifiserende opplysninger om tredjepersoner før intervjuene starter.

Personvernombudet legger til grunn at studenten etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 01.06.2015. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede personopplysninger anonymiseres ved prosjektslutt. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette lydopptak